

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

МАУП

ISSN 2523-4625

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

Серія
ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

<https://doi.org/10.32689/2523-4625>

Випуск 2 (56)
2018

Засновано 2001 року
Видання виходить 4 рази на рік

Київ
ДП “Видавничий дім “Персонал”
2018

УДК 330-339; 321.7; 159.9
ББК 65.9(4УКР)29-2я43

Об'єднана Редакційна Рада видання Наукові праці МАУП
М. Н. Курко, д-р юрид. наук, проф. — Голова Ради

Заступники Голови

Є. О. Романенко, д-р наук з держ. упр., проф.
М. Ф. Гончаренко, канд. екон. наук, доц.
А. М. Кислий, д-р юрид. наук, проф.
О. І. Дацій, д-р екон. наук, проф.
І. П. Бідзюра, д-р політ. наук, проф.

Редакційна колегія серії Політичні науки

Головатий Микола Федорович, д-р політ. наук, проф., завідувач кафедри політології, соціології та соціальної роботи, Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ. — **Головний редактор.**

Бідзюра Іван Павлович, д-р політ. наук, проф., директор Навчально-наукового інституту міжнародних відносин і соціальних наук Міжрегіональної Академії управління персоналом, м. Київ.

Бондар Юрій Володимирович, канд. політ. наук, доц., завідувач кафедри соціальних комунікацій Інституту журналістики, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Варзар Іван Михайлович, д-р політ. наук, проф., факультет політології та права, професор кафедри політичних наук, Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, м. Київ.

Куташев Ігор Вікторович, д-р політ. наук, проф., проф. кафедри політології Навчально-наукового інституту міжнародних відносин і соціальних наук, Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ.

Перегида Євген Вікторович, д-р політ. наук, проф., завідувач кафедри політичних наук, Київський національний університет будівництва і архітектури.

Піляєв Ігор Славович, д-р політ. наук, проф., проф. кафедри політології, соціології та соціальної роботи, Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ.

Ткач Олег Іванович, д-р політ. наук, проф., проф. кафедри політології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Третяк Олексій Анатолійович, д-р політ. наук, доц., завідувач кафедри політології, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпро.

Лікарчук Дарія Сергіївна, канд. політ. наук, доц. кафедри міжнародних відносин, заступник декана факультету міжнародних відносин, Київський національний університет культури і мистецтв.

Пнаток Микола Миколайович, д-р політ. наук, проф. кафедри політології, Національний університет “Києво-Могилянська академія”, м. Київ.

Випуск рекомендовано до друку Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 10 від 31 жовтня 2018 р.)

Видання індексується Google Scholar

Наукові праці МАУП. — Серія : Політичні науки. — 2018. — Вип. 2 (56). — Київ : МАУП, ДП “Вид. дім “Персонал”, 2018. — 114 с.: іл. — Бібліогр. у кінці ст. — Виходить 4 рази на рік.

У збірнику наукових праць публікуються статті науковців, які досліджують актуальні проблеми розвитку політології. Для науковців, викладачів, студентів, а також усіх, кого цікавить розвиток науки в Україні.

Збірник “Наукові праці МАУП” (Серія “Політичні науки”) за наказом Міністерства освіти і науки України визнано як фахове видання з політичних наук (наказ МОН № 326 від 04.04.18 дод. 9).

ББК 65.9(4УКР)29-2я43+67.9(4УКР)я43

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2018
© ДП “Видавничий дім “Персонал”, 2018

ЗМІСТ

Автори випуску	4
Варзар І. М. <i>У витоків процесу легалізації політології та її “обростання” галузевими соціально-політичними науками</i>	6
Гула Р. В., Передерій І. Г. <i>Інтернет-спільнота як феномен сучасного глобального інформаційного простору</i> ...	25
Гурак І. Ф. <i>“Європейський” фактор у зовнішній політиці України щодо Республіки Польща на сучасному етапі</i>	35
Дікарев О. І. <i>Релігійні та архетипічні витoki та сучасність прав людини</i>	46
Пугач В. Г., Іщенко О. М. <i>Ідеологічна ерозія ліберальної демократії</i>	57
Савойська С. В. <i>Конструктивна комунікативна політика в сучасній Україні як модель національної консолідації</i>	65
Бадюра Р. <i>Людський потенціал як основний фактор управлінської діяльності: концептуально-термінологічне обґрунтування та проблеми систематизації за віковими ознаками</i>	72
Вейнгард К. А. <i>Коммуникативные процессы и их роль в жизни граждан и функционировании современных обществ</i>	78
Ганак М. <i>Управління персоналом вищого навчального закладу в умовах радикальних трансформацій сучасної освіти: концептуальний аспект</i>	83
Картюк С. В. <i>Політично-організаційні основи інтеграції державного управління в європейських країнах на сучасному етапі функціонування держав та його формування в Україні</i>	88
Yakimenko N. M. <i>Features of state regulation of mediation in employment abroad</i>	93
АКАДЕМІЧНЕ ЕСЕ	98
Головатий М. Ф. <i>Замулені джерела цілющої води не дають, або найважча хвороба українського державотворення</i>	98

АВТОРИ ВИПУСКУ

THIS ISSUE'S AUTHORS

- **Бадур Рудольф** — докторант, МАУП, м. Київ. <https://orcid.org/0000-0001-7756-3248> — 72
- **Варзар Іван Михайлович** — д-р політ. наук, проф., кафедра політології, соціології та соціальної роботи, МАУП, м. Київ. <https://orcid.org/0000-0002-9332-8093> — 6
- **Вейнгард Карина Олексіївна** — докторант, МАУП, м. Київ. <https://orcid.org/0000-0002-1114-4718> — 78
- **Ганак Міхал** — докторант, МАУП, м. Київ. <https://orcid.org/0000-0001-6948-6238> — 83
- **Головатий Микола Федорович** — д-р політ. наук, проф., зав. кафедри політології, МАУП, м. Київ. <https://orcid.org/0000-0003-1378-8776> — 98
- **Гула Руслан Володимирович** — д-р іст. наук, доц., проф. кафедри філософії, Харківський нац. ун-т повітряних сил імені Івана Кожедуба. <https://orcid.org/0000-0002-8177-1565> — 25
- **Гурак Ігор Федорович** — канд. іст. наук, доц., зав. кафедри міжнародних відносин, Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника. <https://orcid.org/0000-0002-8610-4024> — 35
- **Дікарев Олександр Іванович** — канд. політ. наук, проф. кафедри філософії та політології, МАУП, м. Київ. <https://orcid.org/0000-0002-1895-0878> — 46
- **Іщенко Олена Миколаївна** — канд. філос. наук, доц., доц. кафедри філософії гуманітарних наук, Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка, м. Київ.
- **Rudolf Badura** — doctoral student, IAPM, Kyiv. <https://orcid.org/0000-0001-7756-3248> — 72
- **Varzar Ivan M.** — Doctor of Political Science, Professor, Department of Political Science, Sociology and Social Work, IAPM, Kyiv. <https://orcid.org/0000-0002-9332-8093> — 6
- **Waynegaard Karina A.** — doctoral student, IAPM, Kyiv. <https://orcid.org/0000-0002-1114-4718> — 78
- **Mixal Hanak** — doctoral student, IAPM, Kyiv. <https://orcid.org/0000-0001-6948-6238> — 83
- **Holovaty Mykola F.** — Doctor of Political Sciences, Professor, Head of Department, IAPM, Kyiv. <https://orcid.org/0000-0003-1378-8776> — 98
- **Hula Ruslan V.** — DCs in history, Professor of Philosophy department of Kharkiv National Ivan Kozhedub University of Air Force, Kharkiv, Ukraine. <https://orcid.org/0000-0002-8177-1565> — 25
- **Hurak Igor F.** — Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of International Relations, Precarpathian National University. V. Stefanyk. <https://orcid.org/0000-0002-8610-4024> — 35
- **Dikarev Alexander I.** — Candidate of Political Sciences, Professor of the Department of Philosophy and Political Science, IAPM, Kyiv. <https://orcid.org/0000-0002-1895-0878> — 46
- **Ishchenko Elena N.** — candidate philosopher. Sciences, associate professor, associate professor of the Department of Philosophy of the Humanities, Kyiv Na-

<https://orcid.org/0000-0003-3832-2403> – 57

- **Карпок Сергій Васильович** – аспірант, МАУП, м. Київ. <https://orcid.org/0000-0002-7669-1624> – 88
- **Передерій Ірина Григоріївна** – д-р іст. наук, доц., зав. кафедри українознавства, культури та документознавства Полтавського нац. техн. ун-ту імені Юрія Кондратюка. <https://orcid.org/0000-0001-7473-5898> – 25
- **Пугач Вікторія Геннадіївна** – канд. політ. наук, доц., доц. кафедри політології, соціології та соціальної роботи, МАУП, м. Київ. <https://orcid.org/0000-0002-7486-6427> – 57
- **Савойська Світлана Василівна** – канд. істор. наук, д-р наук у галузі політології, доц. кафедри політичних наук, Київський нац. ун-т будівництва і архітектури. <https://orcid.org/0000-0002-5728-0686> – 65
- **Якименко Надія Миколаївна** – докторант, МАУП, м. Київ. <https://orcid.org/0000-0003-4090-3178> – 93
- **Карпук Sergey V.** – postgraduate student, IAPM, Kyiv. <https://orcid.org/0000-0002-7669-1624> – 88
- **Perederii Iryna G.** – DSc in history, Associate Professor, Head of the Department of Ukrainian studies, Culture and Documentation, Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University, Poltava, Ukraine. <https://orcid.org/0000-0001-7473-5898> – 25
- **Pugach Viktoriya G.** – Ph.D. in Political Science, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Political Science, Sociology and Social Work, IAPM, Kyiv. <https://orcid.org/0000-0002-7486-6427> – 57
- **Savoysyka Svitlana V.** – Candidate of Historical Sciences, Doctor of Science in Political Science, Associate Professor of the Department of Political Science, Kyiv National University of Construction and Architecture. <https://orcid.org/0000-0002-5728-0686> – 65
- **Yakimenko Nadiya M.** – doctoral student, IAPM, Kyiv. <https://orcid.org/0000-0003-4090-3178> – 93

tional Taras Shevchenko University, Kyiv. <https://orcid.org/0000-0003-3832-2403> – 57

I. М. ВАРЗАР

<https://orcid.org/0000-0002-9332-8093>

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

У ВИТОКІВ ПРОЦЕСУ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТОЛОГІЇ ТА ЇЇ “ОБРОСТАННЯ” ГАЛУЗЕВИМИ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИМИ НАУКАМИ

Наукові праці МАУП. Серія Політичні науки, 2018, вип. 56(2), с. 6–24

<https://doi.org/10.32689/2523-4625-2018-02-06-24>

У загально-пізнавальних та історіологічних рисах відтворено процес відкрystalізації образу “політичної науки” із суміші наук “соціально-політичних”, “соціогуманітарних” і “суспільних”, яка (суміш) в радянському суспільствознавстві мала особливе поширення в 1970–1980-х роках. Висвітлено маловідомі факти заснування автором в роки кінця 1980-х — початку 1990-х трьох науково-політологічних дисциплін — “політичної етнології”, “соціально-політичної сферології” та “політичної кратології”. Побіжно розглядаються ще менш відомі науковцям авторські новели означеного історичного часу — “саєнтологічний квадрант” (на якому можна базувати будь-яку новостворену науку); концепти основного закону й основного методу кожної з зазначених дисциплін; пунктирно окреслено контури науково-дослідного інструментарію новостворених науково-політологічних авторських дисциплін.

“...Історіологія може полегшити наше орієнтування у плинному навколо нас суспільному житті та давати наукові підстави для нашої діяльності, коли ми й самі так або інакше беремо участь у творенні історії”.

М. І. Карєєв [14, 18]

Даною статтею автор продовжує (можливо, завершує?) виклад деяких підсумків своєї наукотворчості за роки пережитого міжформаційно-досуверенного двадцятиліття (1970–1980-х років). Історіолого-менталістський тонус статті підказано багатошаровим висловом — мало сказати! — знаних французів, — філософа **Ж. Дельоза** та психоаналітика **Ф. Гваттарі**: “...Коли пишеш про минуле й пережите, достатньо аналізувати свої апперцепції й спо-

гади про цікавих персонажів, яких довелося зустрічати... **Особливо ж бери до уваги самого себе** як неодмінно цікавого персонажа (бо ж хто не цікавий самому собі!) та, зрештою, наведи свої думки для загального зв'язку" [11, 216]. Саме так я і вчиню у цій публікації.

У передкінцевому абзаці попередньої МАУП-івської публікації приблизно на цю саме тему [7, 40] я пообіцяв представити (собі та, звісно, зацікавленому читачеві) своєрідний аналітичний звіт щодо своїх наукотворчих новел в суто **теоретико-методологічному й дослідницько-інструментальному планах**. Уся номіналістика цієї статті (факти, дані, дати, імена, цифри, джерела, вислови, події тощо) фіксує квітчасту мережу реалій і символів із контекстів вказаного двадцятиліття, ледь торкаючись перших 1990-х років. Розпочну Ad ovo...

Політична наука, як і сучасна українська соціально-політична гуманітаристика, переживає нелегкі стагнаційно-кризові часи. Це є відлунням транзитної обстановки, як в інституційних надрах політико-державної надбудови, так і в самому соціальному фундаменті кризуючої та вже кілька років воюючої країни. Колізію якнайближче до істини можна інтерпретувати у диспозиції **Р. Декарта** (1641): "Ідея мислення цілком відмінна від ідеї просторовості" [10, 222]. У нашому випадку **ідею мислення** втілює політична наука, а **просторову ідею** втілює дещо фрагментоване політичне громадянство країни з домінуючим над ним розсегментованим і дезорієнтованим політичним класом.

Самовимальовувану дивергенцію, — "ідеальне ↔ матеріальне", — як не цілком ліквідувати, то мінімум дещо "облагородненою у виявах", — можна експлікувати собі методологією: суб'єкт-носіям обох декартівських методологією слід якнайоперативніше "переорювати" політико-громадянський простір країни системою (давно вже оголошених) соціальних реформ, у тому числі, — й суто політичних, а політичну науку (це — вже моя пропозиція!) "зрушити з місця" суб'єкт-факторною діалогією **"творчо розкнуте теоретичне мислення — плюралістична дослідницька інструменталістика"**. У прозоро уявлюваному підсумку суб'єкт-носії обох декартівських методологією (лідери кіл політичного класу, очільники інститутів політичної сфери, різноєрархічні політико-державні кратологи, провідні політологи й взагалі знані суспільствознавці) могли б і країну з наукою імпульсувати до подальшого цивілізаційного розвитку, аби й самим їм ("самореформованим!") "за-лишатися при ділі" на благо країни.

Попередньо сформульовані презумова й пропозиція — не сьогоднішні "вигвори" мого мозку. Сформульовані два десятиліття тому, ще в надрах СРСР, ті теоретикологеми мають певний аналог у формі безпрецедента останньої чверті XVIII ст., коли англійський політик і політолог **Е. Бьорк** підказував французьким колегам-просвітникам та королю **Людвіку XVI** думку — "негайно змінюватись і реформуватись, **аби зберегтися**", а взагалі, й самі ті реформи "слід проводити для того, **щоб самим вижити**" [12, 34]. "Розшифрувати" усі українські паралелі та адресації із цієї науково-історіологічної суміші — не час і не місце. Повернуся у ретроспекцію.

I. Як це було на самому початку...

До свого тематичного сюжету аплікуюся пунктирно, мемуарно та з переходом на “я”. Вважаю, що самозавдання “реформуватись, аби зберегтися й вижити”, стосується не лише правлячого політикуму, а й не меншою мірою і теоретичних працівників політичної сфери сучасного українського суспільства. При цій адресації мені на допомогу приходять інший класик, — француз **М. Фуко**. Маючи на увазі майже аналогічну нашій політологічній ситуації, 1966 року він зазначав: “відсутність у політичних аналітиків належних орієнтирів щодо оновлюваного “теоретико-методологічного інструментарію перетворює усі реальні вияви політичної влади на щось загадкове, невиразне, навіть демонічне” [21, 34]. З подальшого контексту викладеного видно, що до того “інструментарію” **Фуко** включав: “переосмислені в нових політичних ситуаціях” об’єкт-предметні структури вже існуючих наук; новостворювані науки; “технічний практикум” для оновлення соціально-політичних досліджень (методи, техніки, принципи, епістеми, понятійний апарат та ін.) [21, 38, 42].

Означеними **М. Фуко** рисами та історіологізмами ситуацію в СРСР — тих само (що у французького класика) 1960-х років, — і щодо стану політико-державної надбудови (вияви якої можна було б “демонізувати”/“не демонізувати”), і стосовно політолого-державознавчих студій, — одною й тою самою фарбою розмалювати навряд чи можна. Гадаю, не є адекватним істині наступне спостереження нашого сучасника: мовляв, уже в 1960-х роках — особливо ж після створення “Радянської асоціації політичних (державознавчих) наук” (1960 р.) — просторами СРСР розгортувалася “процес поступового виокремлення політології як самостійної наукової та навчальної дисципліни” [13, 564]. Як живий свідок часу, наслідуюсь стверджувати: той процес розгортувалася як мінімум два десятиліття потому, — з середини 1980-х років. Ось — у моїй апперцепції — деякі колізії, гримаси та звиви того процесу.

Вдивляючись у багатолітню ретродалину, сьогодні я констатую: в силу можливостей (суспільних і особистих) в означені роки я не надто зволікався на “латання” змістосенсу світової політичної науки (вона у нас і досі недосконала), а — за багаторічних настанов кількох мудрих і досвідчених старших колег (*див. нижче*) — став концентруватися на “об’єкт-предметних полях, що підлягали догляду”, трьох сферно-галузевих наук, — **політичної етнології** (розпочату з ініціації **Р. Ф. Ітса** ще з літа 1969 р. та закінчену у 1987 р.), **соціально-політичної сферології** (розпочату з підказки **М. Я. Гефтера** ще навесні 1985 р. і, в основному, закінчену в 1995 р.) та **політичної кратології** (розпочату з підказки **О. М. Яковлєва** та в основному закінчену в 1999 р.). Моїми наставниками в ту “спресовану пору” часу були естонець **Рудольф Ітс**, німець **Майкл Гефтер** та росіянин **Олександр Яковлєв**. Усі вони — дипломати-поліглоти та ідейні інтернаціоналісти, широкі за профілем історіософи і політологи, кожний з них — не навмисно, а по суті, — до своїх фахових дипломів додавав флеру історико-етнологічного, філософсько-соціологічного, політико-державознавчого. Ситуаційно до них (аж до початку 2000-х років) органічно долучалися румунський етнолог і французький ака-

демiк **Нiколає Гудя** (родом з м. Хотин) та “схiдний нiмець” (з м. Дрезден, НДР) **Ернст-Герст Кальбе**. Хiба когось з них можна менi забути?!!

Моє “входження во врата полiтологемнi” вiдбувалося за умов буття в кризуючому СРСР трьох волаючих парадоксiв. **Перший парадокс**. У тамтешнiх реалiях початковi соцiально-полiтичнi науки уже iснували, – це полiтична економiя, полiтична iсторiя, полiтична культурологiя, полiтична iдеологiя тощо. Але усi вони, фактично, були “напiвбайстрюковими”: в них не було анi офiцiйних “батькiв”, анi дат народження, анi iнтелектуальної батькiвщини, анi визначеного локусу буття на об’єкт-предметному полi соцiогуманiтарних дослiджень, – iх усiх затуляв собою “класичний марксизм-ленiнiзм”. Цю “позицiю” особливо неприховано вiдображено у назвi книги **Ф. М. Бурлацького** та **Г. Х. Шахназарова** “Про розвиток марксистсько-ленiнської полiтичної науки” (1980).

Другий парадокс. Навiть у “значно розкутi” революцiйно-перебудовчi 1980-тi роки на периферiях СРСР – та суто “провiнцiйним” вченим – “не рекомендувалося” вживати на письмi сленг “полiтична наука”, – бо ж над усiма напiвофiцiйно довiла сорокарiчної давнини (1947 р.) скабреснiсть **А. А. Жданова**: “полiтична наука – продажна дiвка iмперiалiзму”. Цей ляп на скрижальях радянської полiтичної свiдомостi я – штатний науковий редактор – мав взяти до уваги ще в 1970-х роках.

Зрештою, **третiй парадокс**, умовно кажучи, “виходив за межi СРСР”: з 1973 по 1991 р. **Г. Х. Шахназаров**, радянський полiтолог та юрист (на етапi “революцiйної перебудови” – ще й радник i Генсека ЦК КПРС, i Президента СРСР **М. С. Горбачова**), був “двiчi керiвним полiтологом”, – вiн був головою “Радянської Асоцiацiї полiтичних наук” та вiце-президентом “Мiжнародної Асоцiацiї полiтичних наук”, якi “дес” iснували й розвивалися, а в СРСР перебували ще в ембрiональному станi. Як на мене, **Шахназаров** об’єктивно виявив себе дiалектичним мислителем лише в пострадянській книзi (1993 р.) “Цiна свободи”.

Означенi парадокси синтезувалися у формi розпливчастого iнферального дуалiзму у структурi iдеологiчного сектора полiтичної сфери кризового радянського суспiльства середини 1980-х рокiв: до головної соцiально-полiтичної дисциплiни – “теорiї наукового комунiзму” – ось-ось постануть спiвтворчими латералiями iншi (названi вище) соцiально-полiтичнi дисциплiни. У цьому контекстi, – як не знаменними, то “вимушено показовими” виявилися двi соцiократологiчнi подiї того часу: на початку березня 1987 р. ЦК КПРС i РМ СРСР схвалили “Основнi напрями перебудови вищої i середньоспецiальної освiти в країнi” (у документi вперше та суто “в офiцiйному порядку” вживаються такi “робочi термiни”, як “соцiально-полiтичнi науки”, “полiтична наука”, “полiтологiчнi дисциплiни” тощо); в листопадi 1988 р. “Держкомосвiти” (так тодi йменували пiзніше створене Мiнiстерство вищої освiти i науки) затвердив “Номенклатуру спецiальностей” для розгортування дисертацiйних полiтологiчних дослiджень у чотирьох подвоєних галузях полiтичної науки (якi на пострадянському просторi, – у тому числi в сувереннiй Українi, – збереглися й донинi). Крига скресла...

II. Усе, що замолоду було зі мною, пам'ятаю...

Нехай нікого не засмучує вжите вище слово “замолоду”... За радянських часів в галузях так званих “точних наук” доктором відповідних наук можна було стати і в 30–40 років, а ось у галузях соціогуманітарних наук — лише в роки навколо цифри 50–60. Та й то вдавалося це далеко не всім, — а тільки тим, хто зміг виявитися “творчим продовжувачем марксистсько-ленінських ідей”, “вірним марксистсько-ленінським традиціям дослідження ім'ярек теми/проблеми/концепції...”, або ж і тому, хто виявив здатність до відкриття у марксизмі-ленінізмі нових граней, аспектів, “точок дотику” класики й сучасності тощо. Побутувало (здається, неписане) правило: в галузях соціогуманітарних наук між кандидатською та докторською ступенями мала бути дистанція в 15–20 років.

Ось моя особиста ілюстрація. У серпні 1972 р. шлях до написання (до “написання”, а не “захисту”!) кандидатської дисертації мені відкрив високопосадовець в апараті ЦК КПУ **І. Ф. Курас**, сам на тому етапі ще кандидат наук. Після тритижневих “документально-біографічних”, “компетентно-джерельних свідчень” (за відповідних даних із інстанцій системи КДБ СРСР) та деяких “місцевих випробувань” **І. Ф.** включив мене до списку тих, які розробляли тоді “ленінознавчий спадок у галузі теорії соціальної революції” та ще й “добре знали за першоджерелами ідейно-світоглядний спадок класиків марксизму-ленінізму” [3, 27]. Захистився я в травні 1975 р., на 38 році життя. Чим це не “юнацький вік”!..

Десять років потому (у лютому 1985 р.) **І. Ф. Курас** зустрівся на моєму шляху в колізії “допуску” мене до докторантури в Московській Академії суспільних наук. Майже вісім місяців тривала “апробація” моїх біобібліографічних і творчих даних. **І. Ф.** дійсно солідно допоміг, і я став “кандидатом у доктори” (як тоді жартували) [3, 33–34]. Звісно, мене туди тягло, як магнітом. У червні навідався до Москви — відвідати день “відкритих дверей” в Академії. В одній з аудиторій (на її дверях — візія: “Соціально-політичні дисципліни”) відбувався живий діалог трьох солідних чоловіків (як з'ясувалося пізніше — професорів академії) з аудиторією “приїжджих звідусіль”, в усному й письмовому режимах. Особливо примітним видався мені солідний чолов'яга, який уважно аналізував записки із залу та ліберально-розкуто відповідав на запитання. Це був **О. М. Яковлєв**. Коли він, як мені здалося, досить ліберально схвалив дисертаційну тему жіночки з Білорусії, — у мене зародилася думка: А чи не подати йому й свою записку аналогічного змісту? Отримавши мою записку, **О. М.** відізався: “Ось товариш з України запитує, чи актуальною виявиться тема його дисертації, чи навіть “готовий до апробації план-конспект нової науки”?.. Без сумніву, — актуальна сама ідея політичної кратології. Підходьте, познайомимось...” Через якісь півгодини — я біля трибуни. **О. М.** зустрів мене люб'язно: “Кратологією у нас займається один генерал в літах, прізвище призабув... Колись **Ш. де Голль** говорив, що політику не варто віддавати “на виконання” військовим. Аналогічне табу я б сформулював і щодо теоретичних наук, — їх не можна віддавати на відкуп військовикам. Давайте, вступай-

те до академії, — зустрінємось, поспілкуємось. Та будьте готові до нелегкої праці”.

Від тієї хвилини мене тим же магнітом тягнуло вже до Києва... У вересні того ж таки 1985 р. мої документи уже апробував “відповідальний апаратник”, — ще навіть не кандидат наук. На його запитання, які ж у мене є “додаткові до конкурсу плюси”, я самовпевнено відповів, що, мовляв, у мене вже одна нова наука готова до докторської апробації, — це “політична етнологія”, а ще одна — “соціально-політична сферологія” — перебуває в сегментному план-проспекті, і що обидві мої науки нещодавно схвально атестовані одним штатним лектором ЦК КПРС (мався на увазі **Р. Ф. Ітс**) та одним професором АСН (мався на увазі **О. М. Яковлев**). Апаратник не досить схвальним тоном перебив мене: “Ви хто, — Маркс чи тільки початківець-марксознавець? Не плутайте персоналістські масштаби і науково-порівняльні критерії... Та й вік ваш ще не зовсім “докторський”... Так що забудьте поки що про свої науки, — ви ще з ними намучитесь. До того ж не забувайте й про те, що в Москві — та й в усій країні — усе клекоче від розпочатої перебудови”. Та вже незабаром надійшла звістка з Москви, що мене зараховано до заочної докторантури АСН по секції “Соціально-політичні дисципліни”.

Звернуся до конкретних справ і кроків мого статусу докторанта Московської АСН. Професійні контакти з **Р. Ф. Ітсом** та **М. Я. Гефтером** жодного місяця не переривалися, а ось зустрітися з **О. М. Яковлевим** за два роки так і не вдавалося. Подійкували, що він місяцями перебуває за кордоном, — чи то знову на дипломатичній службі, чи то працює в закордонних архівах і бібліотеках з якогось “специфічно секретного питання”, пов’язаного з проясненням генез Другої світової війни. Та ось нагода йшла назустріч “широким планом”...

Немов на “благозвучне прояснення” силових тяжінь у трикутнику означених вище парадоксів та на “врозумливе розтлумачення” політологемного змісту названих уже “керівних документів” 20 березня 1988 р. в Москві відбулася зустріч слухачів АСН з **Г. Х. Шахназаровим** та **О. М. Яковлевим** (останнього навесні 1985 р. на якомусь “робочому” пленумі було обрано Другим секретарем ЦК КПРС, який — поряд з міжнародними справами — “відповідав за всю науку в СРСР”) (це — його зізнання). У залі — як (напевно) “запрошені для інструктажу” активісти Ідеологічного відділу ЦК КПРС — були присутні **Р. Ітс** та **М. Гефтер**.

Ця зустріч (принаймні, для мене) перетворилася на непересічну політико-інформаційну та науково-комунікативну подію. У своїй презумові виходжу хоч би з того, що подія виявилася просякнутою двома стрижневими екстра-питаннями — про офіційну легалізацію “*власне політичної науки*” та про концептуалізацію “*напрямів соціально-політичних досліджень*”.

Я вірю моєму Щоденнику, в якому — в режимі он-лайн — зафіксував неповторні *mentes*-реалії часу. Серед іншого, зокрема, й щодо того, як обидва лектори просторово висловлювалися щодо основних умов позитивної реалізації означених питань. На думку обох, “політичним науковцям” (цей сленг належить **Шахназарову**) слід було негайно зайнятися: виявленням “сучасного змісту” поняття “політична наука”; визначенням місця політичної науки в

пізнавальному просторі тодішньої “соціополітичної гуманітаристики” (сленг належить **Яковлеву**); “окресленням векторів і ділянок соціотворчого впливу політичної науки на політичну сферу, політичну систему та й у цілому на країну і суспільство в ній” (остання, гостро актуальна й досі, установча думка належить **Яковлеву**). Вихідною для обох виявилася теоретикологема: **політична наука/політологія** — це філософське **ціле**, а окремі **соціально-політичні науки/дисципліни** є профільними політологемними **галузями**.

Обидва провідні політологи останніх років існування СРСР були політико-державними функціонерами, діючими дипломатами та водночас — і професорами АСН і, відповідно, науковими керівниками/консультантами слухачів Академії. За якусь годину після вказаної лекції **О. М. Яковлев** вже зустрічався з компактною групою консультованих ним дисертантів АСН. (Щодо загальнотворчої обстановки цієї зустрічі сегменти моїх спогадів нещодавно опублікувала **В. М. Тімашова** [20, 100–101, 125–126].)

У суто наукотворчому плані подія виявилася просякнутою й кількома смислами “парно перетікаючого характеру” (коли одна думка запліднює іншу, наступну, творчо модифікуючись у ній). Щоденник двадцятирічної давнини зафіксував, — певно неокочирні “записи на колінах”, але для мене — й досі нетлінні установчі думки видатного історіософа збляклої політичної епохи. Серед цих установок **О. М. Яковлев** виділяв дві парні теоретикологеми: 1) сфера політичного життя як “фіксатор” думок і діянь і мислителів, і народних лідерів конкретної країни → всесвітня політична історія конкретної епохи, яка перевтілюється у неповторні форми державно-адміністративного устрою окремо взятих моно- і поліетнічних країн; 2) гіпотетичний вплив світової політичної думки на духовну й політичну сфери кризового радянського суспільства → ідейно-інструментальний супровід гіпотетичного процесу змушнення соціально-політичних наук в різних поліетнічних регіонах СРСР.

За тих часів, коли “надворі” говорили про “суцільний застій”, **О. М. Яковлев** говорив про “рухливі процесні явища”, які він (зачитуючи з папірця) називав **“азбукою, арифметикою та логікою науки політики”**. Вдаривши долонею по столу, він (як мені тоді здалося, — на адресу **М. С. Горбачова**) знову з того папірця акцентно зачитав: “Керувати суспільством, це, насамперед, **добре розуміти суть і смисли процесів, що в ньому відбуваються**, врозумливо реагувати на них”. Ці думки та особливо останню фразу (майже без корекцій) я знайшов два роки потому в матеріалах лютогового (1990 р.) Пленуму ЦК КПРС [15, 325, 328].

Будучи, — нехай і поверхово, — обізнаним з дослідницькою проблематикою присутніх на тій зустрічі дисертантів, **О. М. Яковлев** узагальнено адресував нам кілька дещо розпливчастих, але для мене й досі актуальних настанов (усі слова, які взято у лапки, за моїм Щоденником, належать йому): 1) давню класику “буквалістськи не притягувати за вуха до сучасності”, а методологічно переосмислювати її; 2) у світоглядному й методологічному сенсі поточної сучасності “не клеїти” оцінки й суто своє бачення проблем і досягнень класичного минулого (при цьому, ткнувши вказівним пальцем руки у стелю, **О. М.** вигукнув: “Пам’ятайте **Гегеля**: “Нікому не дано вискакувати з

сорочки власного часу...”); 3) “не боятися самовідповідальної творчості на базі осмислювання впертих фактів свого часу”; 4) “будь-яку винайдену нову ідею і образ, концепцію і поняття надійно обставляти діалектично гнучким методологічним інструментарієм, — нехай і з посиланнями на авторитети си-вої давнини” та ін.

На тій зустрічі крізь призму сленгу “пойменування речей своїми іменами” та як “тренувальний сценарій” підготовки до захисту мною другої докторської дисертації, — **О. М.** адресував мені два дослідницьких завдання. **Перше** — на літо того ж таки 1988 р. — “накинути теоретичну брошуру”, в якій був би з’ясований інструментальний статус і теоретичний зміст основних сфер суспільного життя та визначено місце двох майже й досі недоосмислених теоретичних епістем, — “політичної держави” (**Т. Гоббс**, 1668 [9, 197]) і “партії діючої влади” (пізніше та зредукованіше — “партії влади”) — на соціологічному полі контекстного співвідношення політичної та етноісторичної сфер життя багатонародного суспільства. **Друге завдання** — на передзахисне літо 1989 р. — якомога просторовіше (за **Р. Декартом**, — див.: [10, 222]) виявити логіку інструментально-методологічного базування абстрактно взятої “новітньої соціально-політичної науки” за допомогою “розумової матриці” **Б. Спінози**: усе, що роблять або ж не роблять люди, — “усе це є продуктом та свідченням можливостей їхнього розуму” [19, 312].

III. Я починаю відчувати під своїми наукотворчими проектами “пласт власного мозкового ґрунту”

Узяті в лапки слова з лексемформули, розпочатого “параграфу” статті, належать **М. Я. Гефтеру** — найсвідомішому (після **М. І. Карєєва**) із зустрінутих на моїх шляхах історіологу й методологу соціогуманітарних наук. Наведені слова — фрагмент його реакції на мій провальний захист другої докторської дисертації з проблем **соціально-політичної сферології** (жовтень 1989 р.).

Торкнуся лише одного епізоду з процедурного контексту того мого захисту. На запитання офіційного опонента **Р. І. Косолапова**, — “...в якій сфері найвідчутніше відбувається явище переростання політичної революції в політичну реформу?”, — я, маючи собі на користь схвальну щодо цієї концепції оцінку відсутнього при захисті **О. М. Яковлева** (див. *дали*), упевнено відповів: “Найвідчутніше це відбувається у варіанті, коли політична сфера розташована не над усіма, зверху, а в лівій позиції (показую ту позицію на вивішеній схемі), коли відбувається, по-перше, пощадливий вплив політики на етноісторичну сферу, а, по-друге, коли вплив політики на економічну й духовну сфери взагалі ледве відчувається”... Тут опонент і “вибухнув”: “Та ви ж прислухайтесь до цього... гародиста, — це чистої води лівий ревізіонізм. Я б голосував “проти”! Так воно й сталося: я програв захист, і з цією “плямою” на політико-науковій біографії ходив “легковпізнаваним” багато років потому...”

При виході із залу мене, спантеличеного, заспокоїливо зустрів **М. Я. Гефтер**: “Це не поразка, а перемога над тугодумним догматизмом, якщо хочеш, — запам’ятай і заспокойся: це символічна перемога людини із власним мізком

на плечах... Я раджу оці “косоплаті речовки” забути, як прохунвейбінський сон...” (Більше особистих зустрічей з **М. Я.** не було.)

Що ж, — по суті та без емоцій, — усьому цьому передувало? На передню лінію гігантською фігурою вийшов **О. М. Яковлев**. На початку червня 1988 р. — “у два стрибка” (7 та 9 числа) — відбулася моя екзаменація на предмет творчої реалізації зазначених вище завдань. **Р. Ітса** та **М. Гефтера** цього разу вже не було, і **О. М. Яковлев** узяв усю процедуру на себе. Відволікаюсь від деталей та персоналій. У найбільш стислому варіанті атестації **О. М.** виявилися наступними:

1) належно оціненим став, винайдений мною ще в 1986 р., “саєнтологічний квадрат” (**СК**), на якому можна базувати будь-яку новостворену науку взагалі (*детальніше “СК” розшифровано в недавніх моїх публікаціях* [5, 588; 7, 34–41]);

2) при “експлікації” мною змісту брошури “*Политическая этнология как наука. Пропедевтический очерк*” (від травня 1988 р.) (пізніше її було перекладено українською мовою, значно доповнено та видано монографією восени 1994 р.) **О. М.** раптом, серед інших, схвально поставився до моєї *соціально-політичної сферології* взагалі, зазначивши: “Ось ці два витвори товариша **В.** — політичну етнологію та соціальну сферологію — по справедливості й будемо вважати *першими новоствореними науками* поточного творчого моменту” (виділено мною. — **І. В.**);

3) при формулюванні мною двоаспектного висновку про місцезоташування *політичної сфери* у контекстиці з іншими сферами суспільного життя людей: 1) у позиції *зверху*, коли міститься натяк на тоталітаризоване суспільство; 2) у позиції *зліва*, коли політика вчиняє суцільний тиск на етноісторичну сферу, а на духовну й економічну сфери вчиняє лише “рикошетний тиск”, — саме при цьому **О. М.** (як мені здалося, “наелектризований” обстановкою всередині правлячого політикуму СРСР напередодні ХІХ конференції КПРС, — червень 1989 р.) взагалі якось екзальтовано вимовив: “Як кажуть французи, ви не помрете від скромності, якщо будете стверджувати, що то є ваше унікальне наукове відкриття”. І згодом виваженіше додав: “Дарма ви з **Ітсом** та **Гефтером** про подібне відкриття мовчали... Якби ми, в керівництві, про це знали бодай кілька років тому, — *напевно, не було б потреби в цій галасливій перебудові*” (виділено мною. — **І. В.**). (Деякі сегменти моїх мемуарів щодо викладених сюжетів нещодавно вже опубліковано [16, 78–80; 20, 101, 125–126]). (Тут можна провести паралель. У даній колізії видно, як я, — стихійно, без наміру й гадки, — опинився в ролі **Е. Бьорка**, який 200 років тому підказував французьким **Бурбонам** “реформаційний пасаж” — для збереження себе при владі...)

9 червня 1988 р. — у присутності кількох осіб, роздаючи усім по примірнику вказаної вище моєї брошури, **О. М.** виявив себе надзвичайно лапідарним, але — у підтекстовій адресації до мене — дуже змістовним у словесному плані аксіологом: “У цій скромній книжечці міститься виклад основ концептуального предмета двох по-справжньому нових соціально-політичних наук. Гадаю, до Івана Михайловича допитливі прислухаються, а зміст його наук поступово

стане надбанням як не всіх, то багатьох з нас. Зичу...[і т. д.]”. У подальшому ми з ним бачилися зрідка. Подейкували, що після курйозного ДКНС від серпня 1991 р. він “замкнувся у дачному екзилі та засів за мемуари”. Останній його контакт зі мною відбувся у вересні 1991 р. (*див. далі*).

Якось по-інакшому розійшлися з іншими радянськими наставниками. Влітку 1989 р., неначе востаннє зустрінувшись, **Р. Ф. Ітс** напророчив мені “прощання з революціологією” та “заснування невдовзі нової політико-державознавчої науки” (яку з середини 90-х — за давньої дієвої підтримки **О. М. Яковлєва** — став “синтезувати” під назвою “політична кратологія”). Восени того ж таки 1989 р. **Р. Ф.**, — “при виконанні специфічного завдання”, у вагоні сибірського експреса, — помер від нападу астми. Слідом за ним, навесні 1990 р. пішов з життя **М. Я. Гефтер**, встигнувши з “дачно-глухоманського” телефону назвати мене “творчо-діалектичним патріотом України та викривачем у ній етносоціонесправедливостей”. Саме тоді він ще порадив прочитати останню сторінку їхнього з французами “Словника...” та дізнатися з нього про те, за кого він вважав себе у науці взагалі. На тій сторінці словника нового політичного мислення **М. Я.** написав про себе так: “Я — людина, яка життя прожила у спробах зрозуміти смисл минулого...” [17, 554].

IV. Дещо про те, як я зростаю “над собою” та в очах моїх наставників

Час професійно-ділового знайомства/учеництва, в основному, з трьома московськими наставниками (1969–1991 рр.) коротко хронологізую таким чином, аби виявити певний змістосмисл у тому спілкуванні та деяку “криву” у процесі мого становлення “політичним науковцем нової формації”. Це — “прощальна” оцінка **О. М. Яковлєва** від 26 вересня 1991 р. у присутності **Ю. М. Красіна** — голови СВР, в якій я двічі поспіль програвав докторську ступінь. Під час підписання **Ю. Красіним** “Довідки...” про мої апробації в його СВР 1987 та 1989 р. **О. М.** висловив одну показову оцінку: “Я дещо ближче знаю склад урядів деяких західних країн, аніж склад та умонастрої сучасних соціогуманітарних вчених України... Може статися так, що в цій розвиненій республіці тугодумів і старих догматиків менше, ніж у нас, у Москві, і товаришу **В.** вдасться колись взяти намічену висоту. Зичемо...”. Останню “тезу” у даній публікації я коментувати не буду: не час і не місце... .

Через довгий, тридцятилітній час та в призмі цілепокладання статті (*див. вище*) важливо було б встановити у моїх наставників — та й у себе! — “міру готовності до самореформування з метою вижити й зберегтися”. Постає ще одне, досить зухвале запитання: так, вони “переформатували” мене й збагатили теоретико-реформаційним “зарядом”. А я? Може, й я чимось їх здивував та новим “зарядом” збагатив? Уже на цьому тлі та у цьому зв’язку — теж для себе суто — важливо було б з’ясувати, яким же я (прямо під поріг становлення суверенної України) постав “новим спецом, що сформувався у надрах старорадянського порядку життя”?..

З **Р. І. Ітсом** познайомилися влітку 1969 р. Під його аурую перебував цілих двадцять років, — аж до літа 1989 р. З **М. Я. Гефтером** познайомилися восени 1975 р. Фрагментарно й стійкими епізодами досить близько спіл-

кувалися без малого двадцять років. Найкоротшим (але ледь не найбільш плідним) виявилось знайомство з **О. М. Яковлевим** (літо 1985 р. — осінь 1991 р.). Дещо фрагментарним було знайомство з румуном **Н. Гудею** (травень 1992 р. — червень 2003 р.) та дрезденським саксонцем **Ернст-Герстом Кальбе** (епізодами в 1975–1987 рр.). Наскільки я — “в процесі і потім” — зрозумів, усі вони пощадили ставилися до моїх слабинок і часом не приховували свої високі оцінки моїх деяких позитивів у науці. Я їх релевантно вважав своїми “вчителями”, вони мене — “колегою” та “товаришем”. На даних самокритерійних підставах увесь цей, дещо умовно названий, “двадцятилітній період” поділяю на два різновеликих етапи: 1) роки до 1985; 2) 1985–1991 рр.

Тепер — до попередніх самооцінок і безідеологічних аксіологій. На першому етапі — та, зокрема, на порозі “революційної перебудови” — я свідомо себе вважав “середньотиповим радянським вченим” (з 12-річним кандидатським стажем). Ділові зустрічі з кожним з них (особливо ж до осені 1987 р. — до моменту провального захисту мною першої докторської дисертації) я дещо фривольно уподібнюю — за поетом **В. Висоцьким** — ходінню молодиці в кіно на сеанси фільмів за романами **О. Дюма**: до залу вона входила з чоловіком, а із зали виходила... з кіногероєм **Анрі Д’Артаньяном**. Майже так “щось” відбувалося і зі мною: у контекст кожної, нехай і не досить тривалої, зустрічі з кожним із наставників я “входив” в одному “образі”, а “повертався до себе” якимсь іншим, — чимось зміненим, збагаченим, бодай частково переорієнтованим, якось та в чомусь дещо “спрямленим”. Інакше кажучи, під їхнім впливом я в деяких науково-профільних питаннях та в окремих ментально-світоглядних гранях “своєї особи” *поступово самореформувався у смутно очікуваному напрямі настання нової політичної епохи з оновленими параметрами наукотворчості взагалі та в галузях політичних наук — зокрема*. Але ситуація — у світі та, зокрема, в СРСР — швидко змінювалася...

На другому етапі я зовсім інакше став дивитися і на себе, і на своїх наставників (особливо на трьох радянських), і на численних (зазвичай, призначених) “апробаторів” моєї наукової роботи... Якщо можна так висловитися, — мої кількарічні “спостереження” над ладом їхнього теоретикологемного мислення дали можливість відкрystalізувати відсутність в їхньому науково-методологічному потенціарії мінімум по одній недодіалектизмі. Наприклад: 1) **О. М. Яковлев** не надто опікувався проблемами впливу політичної сфери на інші суспільні сфери, — особливо ж впливу на етноісторичну, економічну та духовну; 2) **Р. Ф. Ітс** не надавав особливого значення явищу федеративного устрою політичної держави в багатонародній країні; 3) **М. Я. Гефтер** не чітко бачив специфіку протікання етнополітичної історії в контекстній структурі загальносенсової історії народів, країн, регіонів, континентів; 4) **Е.-Г. Кальбе** не чітко диференціював політичну революцію і революційну ситуацію; 5) **Н. Гудя** майже не бачив різниці між “етнічними меншинами” та “національними меншинами” в етнополітичних реаліях європейських соціалістичних країн та європейських розвинених капіталістичних країн 1980-х років.

Кілька років потому, аналізуючи подібні “ситуативні казуси” по своєму Щоденнику, я дійшов висновку: моїм наставникам крокувати самореформа-

ційним шляхом до цивілізаційних горизонтів відповідних країн явно, як на мене, заважали два фактори: 1) ветеранський вік (усім п'ятьом у 1980-х роках було вже за 70 років); 2) дещо скептичне ставлення до основних постулатів концепції нового політичного мислення: мовляв, одна справа — інтерпретації концепції **М. С. Горбачова** та **Е. А. Шеварднадзе**, інша — інтерпретації дуалітету вчених геніїв **А. Ейнштейна** та **Б. Рассела** (йшлося про так названий їхній “Маніфест” від травня 1955 р.).

У ці роки (особливо в 1987–1989 рр.) мені доводилося досить часто виступати на засіданнях кафедр, в теоретичних семінарах і на наукових конференціях. В АСН це було суворим обов'язком дисертантів, — важливішим навіть за публікації в наукових журналах. Одного разу завідувач кафедрою теорії та історії світового політичного процесу **Г. Г. Водолазов** щодо цього висловився так: “Усний виступ виявляє нам сяк-так мислячого вченого, а на письмі — сяк-так вмілого списувача чужих думок”. Під час проведення подібних акцій мені видавалася можливість “по-своєму ідентифікувати” означені вище політологомні огріхи та трибунні штампи “галасливих перебудовців” (**О. М. Яковлев**) у високопосадовців, у “важкопортфельних академіків”, у всезнаючих “експертів від науки”, у “колонукаових критиків” та в інших подібних “носіїв діалектики без берегів” (**Н. Гудя**).

Кілька моїх виступів в аналогічних колізіях та особливо під час мого виступу на кафедрі **Г. Г. Водолазова** 11 вересня 1989 р. із коментарями “на полях” моїх двох книг — “Соотношение внутренних и внешних факторов в процессе развития социальной революции” (Київ, червень 1987 р.) та “Политическая этнология как наука. Пропедевтический очерк” (Москва, травень 1988 р.) призначені мені в офіційні рецензенти **Р. Ф. Ітс** та **Е.-Г. Кальбе** майже одноголосно сформулювали визнання: “Ми, як спеці в етнології та революціології, відмовляємось від титула ваших “консультантів” і просимось до класу ваших учнів...” “Ви для нас, — підсумував **Кальбе**, — уже доктор історіософічних наук. У нас, в НДР, є такий науковий ступінь...”.

Звісно, в усій викладеній суміші мемуарно-концептуальних відмінювань моєї тематичної діалогії: “я — вони [мої наставники]”, “я про них — вони про мене”, — в ній є солідна доля і доброзичливого сарказму, і незумисного гротеску. Але я вперто вірю (бо ж знаю), що є тут і частинка дорогої мені істини: за двадцять років досить тісного контакту й співпраці з п'ятьма різнопрофільними вченими різноетнічного походження та різного політико-громадянського статусу, а також у нещадних сперечаннях з самим собою і світом, в осмислених трудостараннях:

— мені вдалося “на ближній дистанції до істини” визначити основні релятиви співвідношень політичної науки/політології та сферно-галузових соціально-політичних наук/дисциплін, — як філософської співкореляції “цілого” і “частин”. Останніми наводжу неодноразово названі “витвори”, — мої три сферно-галузові соціально-політичні науки;

— з допомогою згаданих у статті моїх наставників, — як на мене: по-своєму великих вчених відповідного часу, — я домігся того, щоб буквально на зламі двох протилежних політичних епох, у вересні 1991 р. в очах одного з них,

О. М. Яковлева, стати одним з перших в Україні “політичних науковців нової формації” (див. вище). (Дані тези і оцінку у цій публікації мені “не з руки” коментувати...);

– ще перебуваючи “у надрах старої якості буття”, ще в статусі політичного громадянина СРСР, я досить чітко й швидко визначився у моїх можливостях “на ходу” самореформуватись, аби “з ходу” стати на службі майбутньої України.

Поспішаю проілюструвати ту свою “оперативну ходу”: вже у лютому 1992 р., – на третьому місяці української політико-державної Незалежності! – мене було призначено “консультантом Уряду з етнополітичних питань”; запропонували, як то кажуть, “тут і зараз” дати свої внесення та корекції до законопроекту “Про національні меншини в Україні”. Мій внесок містив чотири новели: 1) етнокультурна автономія; 2) етнонаціональний виборчий округ; 3) етнополітична партія; 4) диференціація понять “національна меншина” та “етнічна меншина” [16, 79]. Суворо і некомпетентно “відредагований” проект став Законом лише 27 червня 1992 р., а “патріотичні” тугодуми й догматики й досі не розібралися в сучасному звучанні названих “чотирьох ялинок, шукаючи в своєму ще не посадженому лісі лише “зручний декомунізаційний матеріал”. Прочитаймо не тільки ст. 7, а й увесь текст Закону України “Про освіту” (від вересня 2016 р.) і переконаймося в релевантності всього тільки-но викладеного.

А я тим часом сконцентруюся на відповіді на своє ж самозапитання: А якими, власне, новелами за об’явлене п’ятидесятиліття (з кінця 1960-х до дня сьогоднішнього) ти збагатив загальне наукознавство та, зокрема, політологічну саєнтологіку?

VI. Яким, з огляду пройденого шляху, є принциповий корпус основних моїх нових саєнтологом

З легкої руки **Б. Рассела** в 60–70-х роках ХХ ст. в теоретико-дослідницькому вжитку мали ходіння напівзабуті сьогодні поняття “саєнтологема”, “мінімальний словник” та “максимальний словник” науково-праксеологічних досліджень [18, 91–93, 108]. Однак, жодному з цих понять він не дав ані робочої дефініції, ані визначив об’єкт-предметне поле вживання та пізнавально-методологічні умови застосування в будь-якому зрізі наукознавчого аналізу. А коли так, ризикую “прикритись” **Р. Декартом** і зазначити таке: в розроблюваному тематичному контексті я торкнувся “таких питань, яких досі ніхто до мене так не тлумачив” [10, 275].

Саєнтологемою я назву сукупність номінативів (пойменувань) та продуктів (витворів) наукотворчого процесу, кінцевих результатів людської діяльності з виробництва уявлень і фрейм, епістем і ідей, концепцій і теорій, різноманітних інтелектуальних цінностей і орієнтацій, дедалі нових знань та уявлень людини про себе і світ. Означені атрибуції та витвори наукотворчого процесу пропоную поділити на дві групи есенцій: 1) **наукотворені лексеми**; 2) **наукотворчі засоби**. Про час творення наведених далі саєнтологічних одиниць та про конкретні мої писемні джерела їх “фіксації”, сподіваюсь, ніхто

не буде цікавитись. Зазначу лише наступне: якщо їх поділити на п'ять умовних частин, то одна частина саєнтологом — це запозичення, дві інші частини є моїми “витворами” радянських часів та ще дві частини є новелами першої чверті років існування Незалежної України.

Наукотвореними лексемами є: 1) *фрейма* (від англ. розпливчата рамка, нечіткі краї чогось) — термін **М. Мінського** — московського комсомольського дисидента 1970-х років, який позначав якісь “розсипчасті” уявлення людини про світ взагалі (у ті роки фреймою був сленг “зрілий соціалізм в голудуючій країні”, а сьогодні нею може бути настанова деяких західних країн і міжнародних організацій щодо “політичної актуалізації системи самоврядування” в тимчасово окупованому Донбасі); 2) *епістема* (від давньоеллін. розпливчасті напівзнання/напівзабобонні судження людей про локус, умови та місце їх буття на конкретній геополітичній окружності землі (місцевості, регіону, країни). Термін належить шотландському младогегельянцю **Дж. Ф. Фер'є** (середина XIX ст.) [7, 35]; 3) *ідея* (найкрупнішим розробником ідеї є англієць кінця XVII ст. **Дж. Локк**); 4) *концепція*; 5) *теорія*; 6) *наука*. Тепер перевернемо вниз головою лексемове письмо і отримаємо **наукотворений корпус** або ж зпродуковану саєнтологом якоїсь науки як такої, яка, починаючи з фундаменту, складається й базується на фреймах, епістемах, ідеях, концепціях і теоріях, але ніколи не спирається лише на одну з наведених лексем, — “навіть і на добротню засадованій теорії” (**А. Ейнштейн**).

У попередньому абзаці моєї авторської новизни не так уже й багато, — звісно, за винятком залучених до аналізу ідей **Мінського**, **Фер'є**, **Локка** та **Ейнштейна**. Набагато складніші справи при облаштуванні “наукотворчих засобів” як саєнтологічної (суто моєї) новели.

Для початку виділю дві підгрупи наукотворчих засобів: а) **теоретико-методологічного змісту**; б) **смісло-словесного характеру**. В наведених далі саєнтологемах жодного “порядку” чи “системи” немає, — ані за значимістю, ані за абетковою субординацією. Домінує випадок.

До теоретико-методологічних засобів саєнтологом відношу істину; теоретикологеми; методологеми; дослідницькі методи; смислові концепти; правила (мислення й дії); принципи (організації отриманого знання); закони/закономірності винайдення “осередків” і “джерел” наукотворення; синтагми; формули; кванти знань про предмет, що аналізується, або й цілий світ та ін. Мені належить пріоритет у “винайденні”, формулюванні та апроксимації п'ятьох політологічних саєнтологом специфічного оригіналітету та сформульованих “у квадратній формі”. Це квадрати — етноісторичний, сферологічний, соціально-політичних дослідницьких методів, саєнтологічний та політико-кратологічний. Про останні два квадрати коротка розмова попереду. Мною здавна керує непересічна думка середньовічного мислителя (XII ст.) **Оттона Фрейзінгенського**: “Справа мудреця полягає не в тому, аби постійно крутитися подібно до колеса, що обертається, а в тому, щоб укріпитися в сталості, знаходячи тверду опору, подібну квадратному тілу” [1, 178]. Ілюстрації до цієї геніальної думки *див. далі*.

До *підгрупи смисло-словесних саєнтологом* відношу терміни; поняття; стратегіми; страгатеми; аналітико-текстові кванти інформації; знаково-графічні схеми, рисунки, діаграми; жанри “інкадрації” наукового знання у знакові фрейми; види науково-писемної творчості (стаття, есе, проект, монографія та ін.); специфічні лексем-аббревіатури, які фіксують нові факти і явища в науково-інформаційному просторі, та ін.

Нарешті, справа дійшла до науки й наук. Майже все про неї/них докладно сказано вище, — за винятком двох досить значних “деталей”. По-перше, йдеться про загальносмисловий принцип базування та організації корпусу будь-якої науки, — класичної чи сферно-галузевої. Це — *подвійний саєнтологічний квадрат*. Ось його смислової конструкція: 1) об’єкт пізнавальної уваги — предмет конкретного аналізу; 2) основний закон — сукупність закономірностей, які дана наука вивчає та відкриває на своєму об’єкт-предметному полі; 3) понятійно-категорійний апарат — термінологічна мова даної науки; 4) основний метод — інструментальна методологія даної науки. Новела засадована всередині 1980-х років, а “розшифрована” відносно недавно [5, 588; 16, 78].

По-друге, йдеться про значної вразливості питання: про *політико-кратологічний квадрат*. Заковика полягає ось у чому: в усіх середньотипових кранах планети, як правило, “правлять бал” чотири політичні влади, а в Україні — лише три: що сталося? куди поділася четверта влада? Охочі до тоталітаристського “рулювання країною” (а в підтексті — амбіційні “завтрашні” мільйонери/мільярдери) “забувають” про *правлінську владу* (у нас — про президентську), а арифметичну четвірку віддають, як правило, ЗМІ. Про себе я питання особливо інтенсивно обдумував в 1994–1996 рр., будучи в ті роки одним з експертів Уряду та в Конституційній комісії. Уже тоді навіть крупні й незаангажовані вчені, шукаючи розв’язки, посилались на **Ш.-Л. Монтеस्क’є**, який 1748 р. в своїй книзі “Про дух законів” буцімто говорив лише про три влади. А в реаліях має бути чотири: 1) правлінська, 2) виконавська, 3) законодавча, 4) судова.

Нещодавно видалася нагода уточнити позицію **Монтеस्क’є** та й істину відреставрувати. Виявилось, що він “вів мову не про загальну кількість політичних влад, а лише про ті з них, які підлягають кратологічним препараціям, — скороченням/збільшенням їхньої кількості, про волонтарні остракування сили впливу на стан справ в країні одної влади на користь іншої і т. п. Кількість влад і модус їхньої кратологічної співкореляції завше і скрізь залежали від того, *хто є верховним політичним сувереном в даній країні?* Відреставруємо думку **Монтеस्क’є**: 1) у монархічній країні верховним сувереном, звісно, є монарх, який править іменем Бога, а тому остракістськи тими владами “оперувати” може лише трьома з них, — виконавською, законодавчою та судовою. Та й ними усіма монарх міг маніпулювати, ліквідувати та волонтарно “наповнювати змістом під себе” (**А. Ришельє**). Тому лише “типовий” монарх міг і може йменувати себе “главою держави”; 2) у республіканській країні, де верховним сувереном є народ, політичних влад *має бути не менше чотирьох*: правлінська, виконавська, законодавча, судова, і аж ніяк не мож-

на якусь з них “поприховувати”, якоюсь — маніпулювати [8, 137–138]. Якщо саєнтологічний квадрат має аплікацію до всіх та будь-яких наук, то політико-кратологічний квадрат аплікується, здебільшого, до соціально-політичних наук.

Тепер звернімо увагу на **теоретико-методологічну конструкцію** (суто мною засадованих) трьох сферно-галузевих соціально-політичних наук. На кожну з них маємо екстраполювати вимоги/позиції “точок опори” саєнтологічного квадрата. Отже, до саєнтологічної конкретики: пунктирно, без просторових коментарів і побіжних деталей.

Політична етнологія. 1. Її *об’єкт уваги* — політичне життя багатонародного суспільства, *предмет аналізу* — місце і роль етноменшинських народів в політичному житті багатонародного суспільства. 2. *Основний закон* — налагодження толерантно-конструктивних відносин між титульним народом-етносом і етноменшинськими народами — запорука злагоди й миру в країні (у протилежному випадку етносоціополітична ситуація в країні заганяється у закутки “квадратури кола” **К. Реннера**, звідки іншого, окрім війни, виходу немає). 3. *Основний метод* — історіологічний, а в гостро кризових ситуаціях — і каскадний метод. 4. Найбільш операціональні (мною введені до вжитку) поняття: титульний народ-етнос, етносоціальна валентність, етнополітичний периколоз, домінуючий народ-етнос, рецесивна людність, геолокусне переміщення народів політичною мапою планети та ін.

Соціально-політична сферологія. 1. Її *об’єкт уваги* — сферологічна побудова усіх ділянок та областей життя будь-якого суспільства, *предмет аналізу* — диференціювання “сфер буття людини” та “галузей життєдіяльності людей”. 2. *Основний закон* — щоразу доцільна аплікація до поточної ситуації в країні локусу розташування політичної сфери у контексті взаємовідносин з іншими сферами життя. 3. *Основний метод* — гнучке оперування правлячим політикумом країни політичним інститутом “область державної політики” [6, 265]. 4. Найбільш операціональні поняття: сфера впливу, дивергенція сфер і галузей життя, креативні та конс’юмеріальні сфери (обидва поняття належать **В. М. Тімашовій** [14]), взаємовпливні сфери, “ліва диспозиція політичної сфери”, “верхня диспозиція політичної сфери”, трисекторна конструкція будь-якої сфери (відносини, інститути, ідеологія) та ін.

Політична кратологія. 1. Її *об’єкт пізнавальної уваги* — модус життєдії принципу балансування й взаємостримування політичних влад і їх повноважень в даній країні, *предмет аналізу* — політико-кадровий менеджмент в будь-якій творчій сфері та галузі життєдіяльності людей. 2. *Основний закон* — пошук доцільного способу застосування в управлінні суспільними справами потенціарія специфічного інституту “область державної політики”, який остракує явище “ручного управління країною”. 3. *Основний метод* — діалектичне розмежування потенціаріїв інститутів “поділ політичних влад” та “розподіл повноважень політичних властей” як гарантія воцаріння в країні гармонійної форми правління суспільними справами. 4. *Основні операціональні поняття*: влада як воля, владарювання країною, політичний інститут,

область державної політики як антитеза “ручного управління країною”, політичний менеджмент, політична криза, політична система, правлячий політикум та ін.

Через три десятиліття після стисло описаних “московських сюжетів” 1980-х років ніяк не полишуся думки: мої наставники, ратуючи за “реабілітацію” всевітньої політології та за “динамізацію процесу творення нових соціально-політичних наук на вістрі викликів поточної політичної епохи” (це — ідея **Р. Ф. Ігса**), — вони мали на увазі високу методолого-кратологічну мету: політико-наукову інтелектуалізацію розуму і правлячих “верхів”, і масово-народних “низів” відповідної країни. Таку ж само високу мету мають тільки-но коротко описані потенціарії трьох моїх соціально-політичних наук. Певний час розмірковуючи над цією реформаціологічною епістемою, я сформулював праксеологічну концепцію “*локуси апробації новоствореної науки на “теоретичну самість” та “практичну корисність”*”.

Найбільш рельєфними самовизначилися два локуси: *політико-кратологічний*, коли основні ідеї ім’ярек нової науки “впроваджуються” у соціумо- і державотворчі проекти правлячого країною політикуму; *науково-дидактичний*, коли науково-освітній потенціал ім’ярек нової науки “переплавляється” на світоглядно-пізнавальні конструкти та ціннісні орієнтації для студіюючої молоді” [16, 79]. Остання й є майбутнім просвітним громадянським суспільством, в надрах творчих сфер і галузей діяльності якого відбудеться матеріалізація моєї праксеологічної концепції. (Понятійний сленг “творчі сфери і галузі діяльності людей” належить **В. М. Тімашовій** [14].) Викладена новела винайдена без малого два роки тому. Нещодавно неспокійний мозок зредукував ще один апробаційний локус — *праксеолого-впроваджувальний*, коли основні та відчутно творчі епістеми та ідеї, концепції та теорії із потенціарія ім’ярек нової науки, як то кажуть, “самі просяться в котел” практичного життя сфер і галузей життєдіяльності людей.

З огляду на тільки-но викладене — не хвалькувато, а історіологічно, — можу сказати собі й світові: те, що вдалося зробити за п’ятдесят років у науці (та особливо за міжформаційне десятиліття 1985–1995 років) дає мені об’єктивні підстави нериторично відповісти на сакраментально патріотичне запитання **Н. Макіавеллі**: “... Що ти зробив для своєї власної країни?” [2, 219]. Я збагатив її комплексом наукотворчих саєнтологом. Одну з трьох моїх наук з 1995 р. викладають в кількох університетах — в Україні та за кордоном. На основах свого ж “саєнтологічного квадрата” “впровадив у науковий вжиток 30 нових понять і термінів, 15 нових ідей, концепцій і теорій, а також 4 нових дослідницьких методи, — зокрема: історіологічний, тріадний, каскадний та інституційного забезпечення областей державної політики” [16, 78]. На власному наукотворчому матеріалі підготував з десятків докторів і з півтора десятки кандидатів наук. Мало всього цього? — Напевно, мало. Пошлюсь на **Цицерона**: *Feci quod potui, faciant meliora potentes...* (Я зробив, як зміг, — нехай, хто може, зробить краще за мене). А в душі звучать чудові слова з пісні молодих років: “Жила б країна рідна, і немає інших творбот!”.

Джерела

---

1. *Барг М. А.* Эпохи и идеи. Становление историзма. М.: Мысль, 1987. 348 с.
2. *Браун Алисон.* Макиавеллі Нікколо // *Енциклопедія політичної думки*: Пер. з англ. К.: Дух і літера, 2000. С. 217–219.
3. *Варзарь Иван.* Слово искреннее — о замечательном современнике // *Наукові записки: Курасівські читання. Сер. “Політологія і етнологія”*. 2005: Вип. 30, кн. 1. К.: ІПіЕНД, 2006. 391 с.
4. *Варзар І. М.* Політична етнологія. Пропедевтичний курс: Автор. підруч. К.: ДП “Вид. дім “Персонал”, 2011. 354 с.
5. *Варзар І.* Саєнтологічний квадрат // *Політологія: Навч. енцикл. слов.-довід.* / За заг. ред. Н. М. Хоми. Львів: “Новий Світ – 2000”, 2014. 780 с.
6. Варзар І. Область державної політики // *Новітня політична лексика (неологізми, okazіоналізми та інші новотвори)* / За заг. ред. Н. М. Хоми. – Львів: Новий Світ-2000, 2015. 492 с.
7. *Варзар І. М.* Як твориться наука взагалі та “своя наука” зокрема: розмисли та поради молодим // *Проблеми модернізації України [Зб. наук. пр. МАУП]: матер. наук.-практ. конф. “Проблеми культури наукової роботи та академічної добросовісності в сучасному світі”*. Вип. 6: К.: ДП “Вид. дім “Персонал”, 2018. С. 31–33.
8. *Варзар І. М.* Політолого-кратологічні аспекти теоретичної проблеми повсякчасного державотворчого облаштування країни // *Тринадцять юридичні читання. Українська державність крізь призму часу (до 100-річчя Української національно-демократичної революції 1917–1921 рр.)* : Матеріали Міжнар. наук. конф. 24–25 травня 2018 р. К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова. 335 с.
9. *Гоббс Т.* Избранные произведения: в 2 т., т. 2. М.: Мысль, 1965. 748 с.
10. *Декарт Рене.* Метафізичні розмисли : Пер. з фр. К.: Юніверс, 2000. 304 с.
11. *Делез Жиль, Гваттари Феликс.* Что такое философия? : Пер. с фр. М.: ИЭС; СПб.: Алетейя, 1998. 288 с.
12. *История политических и правовых учений. Домарксистский период: учебник* / Под ред. О. Э. Лейста. М.: Юрид. лит., 1991. 528 с.
13. *Історія політичної думки: підручник* / За заг. ред. Н. М. Хоми. Львів: Новий Світ – 2000. 632 с.
14. *Кареев Н. И.* *Историология (Теория исторического процесса)*. Петроград, 1915. 320 с.
15. *Материалы Пленума ЦК КПСС. Февраль 1990 года*. М.: Политиздат, 1990. 408 с.
16. *Наукова школа політичної етнології І. М. Варзаря* // *Науковці України — еліта держави*. Т. V: Сучасні наукові школи України. К.: Логос-Україна, 2017. 300 с.
17. *50/50: Опыт словаря нового мышления* / Под общ. ред. М. Ферро и Ю. Афанасьева. Москва: Прогресс; Paris: Editions “Payot”, 1989. 560 с.
18. *Рассел Бертран.* Человеческое познание: его сфера и границы : Пер. с англ. М.: “Ника – Центр”; “Вист-С”, 1997. 560 с.
19. *Спиноза Б.* Избранные произведения: в 2 т., т. 2 : Пер. с лат. М.: Мысль, 1957. 508 с.
20. *Тімашова В. М.* Політична сфера транзитного суспільства: стан розробки проблеми та еволюційні тенденції: Монографія. К.: Друкар. дім О. Федорова, 2017. 360 с.
21. *Фуко Мишель.* Интеллектуалы и власть: Статьи и интервью, 1970–1984 гг. : Пер. с фр. М.: Прогресс, 1988. 806 с.

Warzar I. M. In the way of the process of legalization of politology and its “development” by multiple socio-political sciences.

The content of the article permeates the dialectical idea of Descartes – Hegel: every new quality is born in the depths of the old state .... This conceptual and memoir prism presents the main “products” of the author’s scientific creativity in the context of the interformational political era of 1985–1995 – the tragic and heroic time of the USSR dying and the birth of sovereign Ukraine. Three sectoral sociopolitical sciences – “political ethnology”, “sociopolitical spherology”, and “political kratology”, which are still sister companions of the bottomless world political science, seem to be the same creative “products” of this time.

It is necessary to point out only some of the “questioning” faces of the phenomena “Soviet restructuring as a retrospective stage” and “Ukrainian transition stage” (partly stretching to this day). Here they are, those comparative faces: the ruling political teams 1) then and now did not attach due importance to the “role and place of minority ethnic groups in the political life of multinational societies” (this prompted me to think about the need to justify a new branch science “political ethnology”); 2) in the USSR and in present-day Ukraine, political elites flirt a little with the concepts of “sphere of social life” and “branch of social activity” (which prompted me to create science “social-political sphere-logic”); 3) in the recent past and in the present, where with intent, and where through ignorance, the large and medium-sized researchers of elites do not distinguish between the notions of “separation of political powers” and “empowerment of political powers”, often concealing the intention of “replacing” yourself “new versions of the constitution. Constructive task is the creation, if possible, of a new science – “political kratology”.

In the contextual collisions of the above, theoretical concepts were developed (1) of the “Scientology square”, (2) of the “political-ethnological square”, (3) of the “political-kratological square” and (4) of the “partological square”, and based on their understanding four new research method. Created more than twenty and thirty years ago, the scientific meanings and orientations mentioned here are still relevant today.

<https://doi.org/10.32689/2523-4625-2018-02-06-24>

Надійшла 29 жовтня 2018 р.

Р. В. ГУЛА

<https://orcid.org/0000-0002-8177-1565>

Харківський національний університет повітряних сил
імені Івана Кожедуба

І. Г. ПЕРЕДЕРІЙ

<https://orcid.org/0000-0001-7473-5898>

Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка

ІНТЕРНЕТ-СПІЛЬНОТА ЯК ФЕНОМЕН СУЧАСНОГО ГЛОБАЛЬНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

Наукові праці МАУП. Серія Політичні науки, 2018, вип. 56(2), с. 25–34

<https://doi.org/10.32689/2523-4625-2018-02-25-34>

Проаналізовано роль та місце мережі “Інтернет” у глобальному інформаційному просторі. Розкрито зміст поняття “кіберпростір” та запропоновано авторське бачення розкриття його сутності за допомогою низки наукових підходів. Розглянуто особливості функціонування інтернет-спільноти у структурі блогосфери за допомогою соціокомунікаційних технологій.

Процеси глобалізації та модернізації сформували унікальний феномен “віртуальної інформаційної політики” як засобу реалізації та захисту національних інтересів у кіберпросторі, що в умовах стрімкого поширення новітніх інформаційних технологій вимагає побудови принципово нових засад ефективної інформаційної політики. В сучасному світі остання є прерогативою винятково розвинених держав, натомість для інших учасників інформаційно-політичного простору існує загроза своєрідного інформаційного неокolonіалізму. Як наслідок, виникає проблемна ситуація, обумовлена такими процесами: сучасний інформаційно-політичний простір, що перебуває одночасно у процесі глобалізації та тенденцій до інтеграції, уніфікації світу, характеризується відкритою та прихованою інформаційною агресією, яка виявляється через множини форм і наслідків впливу на процес формування нової соціальної моделі — інформаційного суспільства як основного суб’єкта здійснення інформаційного протиборства.

Вивченню сутності глобального інформаційного простору присвячені праці Р. Арона, Зб. Бжезинського, О. Тофлера, М. Кастельса. Серед вітчизняних авторів особливо слід відзначити праці В. П. Андрущенко, О. О. Базалука, О. Г. Бахтіярова, В. М. Бебика, А. Ф. Гуцала, О. В. Зернецької, В. Ф. Іванова, Є. А. Макаренка, які вивчають проблеми, пов’язані з тенденціями функціонування глобального комунікативного простору, визначенням місця й

ролі вітчизняних комунікативних структур і технологій у цьому процесі. Сучасна українська політична думка дедалі більше зближується з практикою політичного менеджменту й управління, зосереджує увагу на дослідженнях практично значущих інформаційних аспектів національної безпеки.

У статті виокремлено особливості функціонування інтернет-спільноти в глобальному кіберпросторі.

Єдиний (глобальний) інформаційний простір формувався впродовж кількох останніх десятиліть. Цей процес був тісно пов'язаний з розвитком новітніх інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ) та зростанням швидкості передачі інформації. Найвизначнішим етапом його формування стала поява та поширення *Інтернету*.

Трактування поняття “Інтернет” є досить помітною міждисциплінарною науковою проблемою. Існує розмаїття дефініцій, серед яких і ті, що наголошують на його утилітарних характеристиках, так і певною мірою метафоричні варіанти. Під Інтернетом розуміють і “ланцюг комп'ютерних мереж, які можна тлумачити як найпростіший і найдешевший засіб обміну інформацією між бізнесом та іншим світом” [1], і “глобальну децентралізовану мережу, яка не має органу управління” [2, 21], і “глобальну комп'ютерну мережу, що об'єднує мільйони комп'ютерів по всьому світу ...глобальний засіб обміну інформацією,... “інформаційну супермагістраль” [3, 64]; “всесвітню мережу, яка схожа на павутиння із лісових стежок, де кожен може зайти у хащі й робити там те, що захоче” [4].

В Інтернеті виникла унікальна соціальна спільнота – так зване *Інтернет-середовище*, яке може бути визначено як “особливий агент, що формує автономну реальність і впливає на специфіку взаємодії індивідів у новому соціальному просторі. Власне, Інтернет-середовище є однією зі сфер розподілу суспільства на реальне й віртуальне” [5]. Позитивною рисою цього середовища є те, що сучасний Інтернет – це не просто конгломерат комп'ютерних мереж, а й “новостворена спільнота пов'язаних кіберсоціальними мережами людей, які активно діють у цьому новому середовищі. Інтернет – одна з найбільш перспективних на сьогодні технічних можливостей забезпечення міжкультурної взаємодії і співробітництва” [6]. В Інтернет-середовищі створюються окремі об'єднання людей за інтересами чи напрямками діяльності [7], так звані “Інтернет-спільноти”, які мають специфічні ознаки. До них слід віднести такі.

1. Подібність до наднаціональних інформаційних корпорацій та здатність конкурувати з ними.
2. Володіння певним суверенітетом, що дає можливість цим спільнотам вступати в геополітичну конкуренцію за сфери впливу.
3. Здатність до мобілізації інтелектуальних ресурсів (особливо важливою ця характеристика є в умовах ведення інформаційної війни).
4. Виняткова спроможність проникати до будь-яких соціальних структур.
5. Готовність до модернізації та можливість “мімікрії” в найкоротший термін.

6. Створення для реалізації задалегідь визначених цілей інформаційно-психологічної діяльності.
7. Наявність мотивуючої ідеології, знаків, символів.
8. В умовах інформаційного протистояння (чи навіть реальних військових конфліктів) вербування “агентів” для ведення широкомасштабної розвідувальної, диверсійної і партизанської війни в інформаційно-психологічному просторі держав-конкурентів. Усі ці спільноти та об’єднання є множинність не віртуальних, а реальних учасників. Проблема людини в інформаційному просторі має вивчатися у двох вимірах: по-перше, це дослідження віртуальності, по-друге, аналіз проблеми буття людини у віртуальному просторі.

За допомогою використання ефектів мультимедійних технологій віртуальний світ тісно переплітається з реальним. Комунікаційна система віртуальності схарактеризована Л. Земляною як така, “в якій реальність (матеріальне та символічне існування людей) цілком захоплена, занурена у віртуальні образи, у вигаданий світ, у якому через зображення передається інформація” [8].

Віртуальний простір “містить інформаційну компоненту матеріальних суб’єктів”, тобто його слід розглядати як відображення у свідомості індивіда уявлень про світ через систему цифрових кібертехнологій [9, 220].

Уперше поняття “кіберпростір” використано в 1984 р. у працях письменника У. Гібсона для позначення сукупності інформації, що міститься в комп’ютерних мережах. У дослідженнях вчених “глобальний кіберпростір” (*globalcyberspace*), мережевий інформаційний простір трактується як унікальне явище, що має тенденцію до динамічної зміни параметрів, чого не відбувається з фізичними об’єктами [10].

Кіберпростір має низку ознак і характеристик, визначальними серед яких є інформаційність, комунікативність та технологічність. Тому різноманітність підходів у визначенні сутності цього явища зумовлене надшвидким розвитком комп’ютерних технологій і процесами формування свідомості нового типу — віртуальної свідомості. Спробуємо стисло ці підходи схарактеризувати.

Віртуально-кібернетичний підхід. Відповідно до визначення командувача ВПС США М. Уінна 20 березня 2007 р. на засіданні Сенату США про створення тимчасового кіберкомандування ВПС США кіберпростір — це “середовище, в якому електронний та електромагнітний спектр використовуються для зберігання, модифікації та обміну даними через мережеві системи та відповідні фізичні інфраструктури” [11, 86].

Соціотехнічний підхід розкриває сутність кіберпростору через його інтегративну функцію, що об’єднує соціальний та технічний складники цього явища. Так. Ю. Даник твердить, що складниками кібернетичного простору є інформаційний, комунікаційний, віртуально-комп’ютерний мережевий та соціотехнічний простори [12, 57].

Віртуально-інтелектуальний підхід містить спроби осмислення ідентичності кіберпростору та інфосфери як середовищ, що, акумулюючи грандіозні масиви інформації в невизначеному та безконечному просторі-часі,

володіють “власним інтелектом”, так званим світовим розумом, можуть стихійно оновлюватися, подавати інформацію незалежно від запрограмованих кодів, операційних програм та алгоритмів. Тобто віртуально-технічне явище набуває ознак істоти з індивідуальним мисленням [13].

Космополітично-соцієтальний підхід визначає кіберпростір як середовище, в якому народжується і самореалізується космополітична свідомість, механізм комунікації якісно нового типу між суб'єктами діяльності. Цей підхід особливо наголошує на ідеологічних імперативах Інтернету щодо ліквідації кордонів, утворення єдиної “світової держави”, де люди зможуть реалізуватися незалежно від індивідуальних характеристик та ознак за принципом справедливості. Це новітнє середовище створює свої світові спільноти й прагне модернізації норм та суспільних законів відповідно до сучасних реалій інформаційного суспільства, де рівність і рівноправність онлайн мають екстраполюватись в офлайн-реальність. “Кіберпростір являє собою абсолютну модель космополісу — без кордонів, без національностей та рас, цілковиту індивідуальність кожного “громадянина” [14, 178].

Військово-прикладний підхід зараховує кіберпростір до сфери військового протиборства як комплексне середовище для застосування сил і засобів інформаційної та збройної боротьби. За визначенням Ю. Супрунова, це “мережа інфраструктури, електронні засоби та засоби поширення електромагнітних випромінювань, інші фізичні інфраструктури, сполучені з соціотехнічним простором, які використовуються для створення, зберігання, модифікації та передачі інформації, управління об'єктами (системами) та зброєю впливу на об'єкти (системи) протидіючої сторони, а також інформацію, яку вони містять” [15].

З перетворенням віртуальної реальності на життєве середовище сучасної людини, з розвитком цифрових технологій і пов'язаних з ними змін способів спілкування трансформуються також і безліч глибинних сутнісних характеристик особистості. Сучасна людина об'єктивно перебуває у стані системної кризи ідентичності, який спричинений комплексом протиріч між консерватизмом індустріального суспільства та творчістю й креативністю сприйняття майбутнього у прогресивному інформаційному суспільстві. Вивчення онтології віртуальності дає можливість окреслити образ віртуальної людини. По-перше, вона є осердям реальностей, джерелом і центром інтеграції множинних вимірювань віртуального як ідеального, втіленого в комунікативному просторі культури, який знаходить реальність у результаті дії її вольового акту. По-друге, віртуальна людина більш повніше визначається в полі соціального і виявляється в сукупності комунікативних практик [16, 180]. По-третє, вона цілком втрачає право на “особисте життя” та ідентифікується як “суб'єкт віртуального суспільства” в соціальному просторі безлічі електронних баз даних. Таким чином, людина стає одночасно *суб'єктом* і *об'єктом* інформаційного віртуального впливу, а також споживачем і виробником інформаційного продукту.

Суб'єкти глобального віртуального інформаційного простору характерні та унікальні. До них належать:

- віртуальна соціальна спільнота;
- онлайн-спільнота;
- мережевий соціум;
- віртуальна коаліція.

Віртуальна соціальна спільнота — це соціальна система, сукупність різних соціальних систем та їх окремих елементів, сегментів інформаційного простору, джерел інтелектуальних і матеріальних ресурсів, які існують безвідносно до реального простору-часу та об'єднані для досягнення єдиної мети за допомогою спільної ідеології, що є провідним системотворчим чинником.

Онлайн-спільнота є спільнотою суб'єктів діяльності, яка ґрунтується на масовому переносі своєї інформаційної активності та взаємодій інтернет-мереж в режим онлайн.

Мережевий соціум — це група людей, взаємодія між якими відбувається переважно в глобальних комп'ютерних мережах.

Віртуальна коаліція — це суб'єкти геополітичної конкуренції у вигляді віртуальних союзів у складі медіа-холдингів, масштаби діяльності яких мають глобальний характер.

Гіперрозвиток сучасних ІКТ спровокував появу нових професій ІТ-фахівців: програміст, системний адміністратор, perl-програміст, веб-дизайнер, системний аналітик та ін. Водночас зріс попит на “професійних комунікаторів” у мережі, що займаються деструктивно-замовною діяльністю, яка негативно впливає на якість інформаційного продукту в Інтернеті та проходить на межі легального правового поля: *розробників ботів* (спеціальних програм, що використовуються для автоматичного розповсюдження реклами (агресивний маркетинг), спаму або вірусних шкідливих програм; *хакерів*, які здійснюють DdoS-атаки на сервери та інформаційні ресурси з метою виведення систем з ладу (хакери організують віртуальні спільноти, найвідомішою серед яких є міжнародна група “Anonymous”; вони витворили окрему мережеву культуру “хакерство”, що проголошує ідеологію анархізму в мережі), *тролів*, які розміщують брутальні або провокаційні повідомлення в Інтернеті. В інформаційних війнах активно використовують потенціал цих агресивних “бійців віртуального фронту” для маніпуляцій суспільною свідомістю та шантажу держав.

Інтегрованою просторово-часовою одиницею віртуальної реальності інформаційно-комунікативної мережевої інфраструктури та однією із найбільш ефективних форм організації Інтернет-середовища у глобальному інформаційному просторі є блогосфера. *Блогосфера* є сегментом глобального інформаційного простору, який утворюється і функціонує як комплекс взаємодіючих суб'єктів віртуального середовища та джерел інформації, що формують систему інформаційно-комунікаційних зв'язків, здатну до синергетичного оновлення, трансформації, розповсюдження та кореляції інформаційних ресурсів для маніпуляції суспільною свідомістю.

Інформаційним ресурсом блогосфери є *блог* (скор. від англ. *weblog* — “мережевий журнал”) — веб-сайт або персональний сайт, який містить короткі записи тимчасової важливості та значущості, має відкритий характер і перед-

бачає обговорення, публічну полеміку в коментарях до блогзаписів або на власних блогах у середовищі мережевого спілкування. Суб'єктом віртуального середовища є *блогер* — функціонер, який веде блог. Блог також можна розуміти як персональну сторінку в Інтернеті, що містить інформацію у зворотному хронологічному порядку [17]. Сучасна блогосфера має ознаки комерціалізації (поширення реклами та просування “проплачених” тем чи персон), деперсоніфікації (блогер часто не веде блог особисто, а користується послугами професіоналів) та криміналізації (виявляється через протиправний характер делінквентної поведінки) і стає простором для розгортання суспільних практик [18]. Блогосфера виконує у суспільно-політичному житті інформаційну, експресивну, дезінформуючу, дискредитаційну, презентаційну, маркетингову та культуротворчу функції.

Об'єктивна реальність процесів глобалізації та модернізації спровокувала появу унікального соціодуховного феномену — *віртуальної культури*, яка перебуває у процесі становлення та динамічного розвитку. Варто виокремити такі її характерні риси:

- плюралізм її структурних компонентів;
- багатополісність — відсутність провідного центру визначення ціннісних орієнтацій;
- домінування інформації у вигляді формалізованого семантичного образу;
- антиєрархічність та нелінійність у кодуванні інформації;
- інноваційність та інваріантність;
- персоналізація — орієнтація на конкретну людину;
- трансформація потреб і ціннісних орієнтацій людини.

Для сучасної віртуальної культури характерним є виявлення її через гіпертекст, який “комбінує, артикулює і виражає смисли у вигляді аудіовізуальної мозаїки, яка здатна змінювати форму залежно від цільової аудиторії” [7].

Віртуальна реальність мережевих комунікацій також має специфічні та особливі характеристики. Серед тих, що можна вважати перевагами, є:

- зручність;
- доступність;
- свобода вибору сфери спілкування;
- величезний організаційний потенціал;
- оперативність;
- практичне зняття просторових кордонів для комунікації;
- динамічність реакції користувачів на отриману інформацію;
- створення унікальних передумов для всебічного розвитку особистості.

Натомість, недоліками використання Інтернету є:

- ймовірність технічних помилок;
- створення та поширення комп'ютерних вірусів;
- інтелектуальне шахрайство та плагіат;
- культивування насилля, порнографії;
- доступність відстеження комунікацій в мережі;
- застосування для диверсійних, терористичних актів;

- розвиток хакерського середовища;
- поширення недостовірної інформації (“фейків”);
- порушення етики мережевого спілкування з метою штучного створення конфліктної ситуації (тролінг);
- кібербуллінг — приниження та переслідування у мережі Інтернет. Походить від юридичного терміна “буллінг” (від англ. *bullying*), яким позначаються дії, здатні викликати страх, приниження, чи негативно впливають на людину.

Саме наявність зазначених недоліків сприяла виникненню проблем, які можуть становити загрозу психофізичному здоров’ю та соціально-духовному стану людини. Такими проблемами, насамперед, є:

- значне переобтяження надлишком інформації сучасної віртуальної особи;
- ґрунтовні зміни типу мислення та свідомості;
- зниження рівня критичного аналізу спожитої інформації [19, 27].

Отже, тенденції до глобалізації інформатизації, пришвидшення руху інформаційних потоків та збільшення обсягів інформації призводять також до виникнення проблеми інформаційної нестабільності. Остання виявляється через такі складники:

1. Кількісна нестабільність інформації, пов’язана зі змінами її обсягів у соціальній системі суспільства, відображає одночасно і недостатність, і надлишковість інформації.

2. Якісна нестабільність, виражена в поширенні та збільшенні обсягів змістовної чи беззмістовної інформації (як парадоксальність недостатності інформації в умовах її надлишку). Це виявляється у формах інформаційного шуму (“інформаційне сміття”) та шкідливої інформації (свідоме поширення інформації з метою негативного впливу на індивідуальну та суспільну свідомість). Відбувається своєрідне порушення *інформаційного балансу*, який обумовлює гармонійний стан інформаційного простору.

3. Нестабільність обігу інформації, пов’язана з нерівномірністю інформатизації в сучасному суспільстві, оскільки різні соціальні групи та спільноти мають нерівноцінні можливості доступу до інформаційних ресурсів та участі в загальному процесі обігу інформації [20].

4. Перевантаження мережевих комунікацій, шкідливий вплив вірусів і хакерських атак.

5. Віртуалізація життя суспільства, зокрема окремих його сфер — інтернет-банкінг та комп’ютерні бази даних зумовили ймовірність загрози поширення в мережі особистої інформації, яка становить таємницю приватного життя людини та певним чином може дестабілізувати життя суспільства.

Ця сукупність виявів інформаційної нестабільності в сучасному суспільстві є підставою для виникнення *інформаційного колапсу* — стану мережевого інформаційного простору, який загрожує його сталій роботі та функціонуванню, внаслідок різкого зниження пропускну здатності каналів зв’язку та неможливості передавання збільшених обсягів трафіка.

Формування глобального інформаційного простору виявляє не лише технічні проблеми, але й значно важливіший комплекс етичних проблем. Науковці виділяють 12 сторін особистості людини, які можуть мати місце в її образі або компіюватися на певний час за окремих обставин. Особливо це виявляється у процесі залучення людини до світового комунікативного простору Інтернет [21]. Адже *homovirtues* починає вдаватися до зовсім іншого способу життя — віртуального. Він характеризується принципово новою системою світоглядних, етичних, психологічних констант, що визначають нові реалії буття людини в межах глобального інформаційного простору, який завжди виявляється на межі між реальним і віртуальним, між цивілізацією і культурою, між соціумом (рухом до соціуму) і прагненням жити власним життям (егоїзм). Така ситуація обумовлює необхідність екзистенціального вибору між віртуальним простором та неможливістю відокремлення реального від віртуального [22, 180].

Отже, глобальний інформаційний простір не створює нової ідеальної моделі людини майбутнього, а формує нові риси характеру, які, за Е. Тофлером, характеризуються так: “Нова освіта має навчати індивіда, як класифікувати та перекласифікувати інформацію, як оцінювати її достовірність, як за необхідності змінювати категорії, як переходити від конкретного до абстрактного і, навпаки, як поглянути на проблему під новим кутом зору, як займатися самоосвітою. Неграмотною в майбутньому буде не та людина, яка не вміє читати, а та, яка не навчилася вчитися” [23, 451].

Інтернет-технології стали символом сучасності, плюралізації та демократизації джерел інформації. Вони дають можливість людині шукати потрібну інформацію та обмінюватися нею. Значно зріс процес комунікації, організований за принципом піраміди, на верхівці якої — джерела інформації, в основі — безліч реципієнтів. В умовах нових інформаційних технологій спостерігається парадоксальне явище, коли у разі збільшується кількість виробників інформації й одночасно зменшується кількість споживачів, які розуміють її справжній зміст. Це породжує стресові стани людини, викликає так званий “інформаційний шок”, зумовлений можливістю людини отримувати нескінченну кількість інформації й вірогідністю одночасного “інформаційного перевантаження”.

Інформаційний простір — це специфічне середовище. У ньому помітно змінюється зміст таких явищ, як взаємодія, конкуренція у процесі спільної діяльності. У разі силового протиборства через цей простір відповідними засобами й методами здійснюється вплив на реальні бойові дії та військове й ідеологічне протистояння.

Джерела

---

1. *Sumner A., Dunran Gr.* E-COMMERCE. Маркетинг: Пятая волна. М.: Русская редакция, 1999. 187 с.
2. *Козье Д.* Электронная коммерция. М.: Русская редакция, 1999. 288 с.

3. Волокин А. В., Маношкин А. П., Солдатенков А. В. Электронная коммерция: учеб. пособие для служащих гос. организаций и коммерческих фирм. М.: НТЦ “Фирд-Инфо”, 2002. 272 с.
4. Зуев С. Э. Измерения информационного пространства (политики, технологии, возможности) // Музей будущего: информационный менеджмент. М.: Прогресс-Традиция, 2001. С. 230–250.
5. Вахула Б.Я. Соціальні Інтернет-мережі з позицій інтегративної парадигми // Роль суспільних наук у забезпеченні стабільності розвитку глобальних світових процесів у ХХІ ст.: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. К., 2013. С. 58–60.
6. Мироненко Г. В., Климчук Н. В. Інтернетпсихологія: напрями досліджень і перспективи розвитку // Ученые записки Таврического нац. ун-та им. В. И. Вернадского. Сер. “Филология. Социальная коммуникация”. 2008. Т. 21 (60). № 1. С. 333–337.
7. Кастельс М. Становление общества сетевых структур // Новая постиндустриальная волна на Западе: антология / Под ред. В. Л. Иноземцева. М.: Academia, 1999. С. 494–495.
8. Землянова Л. М. Сетевое общество, информационализм и виртуальная культура // Вест. Моск. ун-та. Сер. “Журналистика”. 1999. № 2. С. 58–69.
9. Иванов А. К. Глобальное информационное пространство и его место в современном международном праве // Ползуновский вестник. Барнаул: АлтГТУ. 2005. № 1. С. 219–227.
10. Bryant W. D. Cyberspacesuperiority. A conceptual model // Air & Space Power Journal. 2013. November – December.
11. Супрунов Ю. М. Нормативно-правове забезпечення розгортання систем кібернетичної оборони провідних країн світу // Інформ. безпека людини, суспільства, держави. 2011. № 1 (5). С. 85–89.
12. Даник Ю. Г. Кібернетичний простір та забезпечення кібернетичної безпеки держави // Тези доповідей ІV міжнар. наук.-техн. симпозіуму “Нові технології в телекомунікаціях” (8–21 січня 2011 р.). К.: ДУІКТ. С. 56–58.
13. Бояндин К. Инфосфера как разумная среда обитания // Проза жизни. [Электронный ресурс] URL: <http://boyandin.name/blog/590/infosfera-kak-razumnaaya-sreda-obitaniya>
14. Козуб О. О. Кіберпростір як середовище породження і самореалізації принципу космополітизму // Гуманітар. вісн. ЗДІА. 2010. № 43. С. 176–179.
15. Супрунов Ю. М. Нормативно-правове забезпечення розгортання систем кібернетичної оборони провідних країн світу // Інформ. безпека людини, суспільства, держави. 2011. № 1 (5). С. 85–89.
16. Лугуценко Т. В. Людина в структурі комунікативної реальності як суб’єкт віртуального простору // Гілея. 2014. № 81. С. 179–183.
17. Var-Pan J. Information hub blogs // Journal of Information Science. 2005. Vol. 7. № 4.
18. Castells M. The New Public Sphere: Global Civil Society, Communication Networks, and Global Governance // The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science. 2008. Vol. 616. № 1.
19. Говорухина К. А. Глобальное информационное общество и новые аспекты изучения пропаганды в контексте информационной безопасности // Человек. Общество. Управление. 2012. № 1. С. 26–31.
20. Писаренко О. Л. Розвиток сучасного суспільства в умовах інформаційної нестабільності // Розвиток сучасного суспільства в умовах глобальної нестабільності: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Одеса, 2013. С. 46.
21. Войтенко В. П. Феномен людини: Дванадцять дзеркал. К.: Медико-біологічне товариство “Гіпократ”, 1999. 58 с.

22. Лугуценко Т. В. Людина в структурі комунікативної реальності як суб'єкт віртуального простору // Гілея. 2014. № 81. С. 179–183.
23. Тоффлер Э. Шок будущего. М.: АСТ, 2002. 557 с.

Hula R., Perederii I. Internet Community As Phenomenon Of Modern Global Information Space.

The role and place of the Internet network in the global information space are analyzed. The content concept of “cyberspace” is revealed and the author’s vision of disclosing his essence is proposed through a number of scientific approaches. The peculiarities of functioning the Internet community in the structure blogosphere with the help of socio-communicational technologies are considered.

The processes of globalization and modernization have shaped the unique phenomenon of “virtual information policy” as a means of implementation and protection of national interests in cyberspace, which, in the conditions of rapid dissemination of the latest information technologies, requires the construction of fundamentally new principles of effective information policy. In the modern world, the latter is the prerogative of exclusively developed states; instead, for other participants in the informational and political space there is a danger of peculiar informational neo-colonialism. As a result, there is a problematic situation due to such processes: the modern information and political space, which is simultaneously in the process of globalization and trends in the integration, unification of the world, is characterized by open and hidden information aggression, which is manifested through a plurality of forms and effects of the influence on the formation of a new social model — information society as the main subject of the information confrontation.

Internet technologies have become a symbol of modernity, pluralization and democratization of information sources. They enable the person to seek and exchange the necessary information. Significantly increased the process of communication, organized on the principle of a pyramid, at the top of which — sources of information, in the basis — a lot of recipients. In the conditions of new information technologies there is a paradoxical phenomenon, when the number of manufacturers of information increases at times, and at the same time the number of consumers who understand its true meaning decreases. This causes the stressful states of a person, causes so-called “information shock” due to the ability of the person to receive infinite amount of information and the probability of simultaneous “information overload”.

Information space is a specific environment. It significantly changes the content of such phenomena as interaction, competition in the process of joint activity. In the event of forceful confrontation through this space, appropriate means and methods have an impact on real combat operations and military and ideological confrontation.

<https://doi.org/10.32689/2523-4625-2018-02-25-34>

Надійшла 14 жовтня 2018 р.

“ЄВРОПЕЙСЬКИЙ” ФАКТОР У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ УКРАЇНИ ЩОДО РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Наукові праці МАУП. Серія Політичні науки, 2018, вип. 56(2), с. 35–45

<https://doi.org/10.32689/2523-4625-2018-02-35-45>

Європейський Союз та його провідні країни є важливими партнерами України на міжнародній арені. Впродовж тривалого часу промотором поглиблення відносин між Києвом та провідними європейськими столицями була Республіка Польща. Щоправда, впродовж кількох останніх років ситуація зазнала суттєвих змін. З одного боку, Україні вдалося налагодити більш тісніші безпосередні стосунки з відповідними міжнародними акторами, водночас, вплив Польщі на прийняття рішень у Брюсселі, які стосуються Східної Європи, зменшився.

Екс-міністр закордонних справ Анатолій Зленко у книзі своїх спогадів зазначив, що на шляху налагодження діалогу між Україною та європейською спільнотою “... кращого та надійнішого партнера як Польща, в Україні немає і не може бути” [4, 481]. Варто наголосити, що часом представники Польщі більше допомагали Україні ніж цього заслугоували українські правлячі еліти, а інколи навіть більше ніж вони цього хотіли.

Польські лідери підтримували офіційний Київ в ситуації, коли ключові міжнародні актори відверталися від української держави. У 2001 р. в умовах “касетного скандалу” та “кольчужної справи” зовнішньополітичні контакти офіційного Києва на західному напрямку перебували в критичному стані. За таких обставин красномовним жестом підтримки з боку Польщі став приїзд до Києва на урочистості з нагоди 10-ї річниці незалежності України польського президента Александра Квасневського. Подібний крок, поряд із польським президентом, тоді здійснили тільки лідери Росії та Македонії. У 2012 р. у зв’язку із запровадженою в країні практикою вибіркового правосуддя і, насамперед, “справою Юлії Тимошенко” низка керівників європейських держав відмовилися від участі у запланованому на травень Саміті голів держав Центральної Європи в Ялті та водночас бойкотували фінал Чемпіонату Європи з футболу. Натомість президент Польщі Броніслав Коморовський закликав своїх колег продовжувати діалог із тогочасним українським керівництвом.

Він був одним із небагатьох лідерів країн ЄС, що поряд із Віктором Януковичем переглядали у Києві фінальний матч між збірними Іспанії та Італії.

Наразі є суттєві підстави, щоб стверджувати, що ситуація зазнала значних змін. І йдеться тут не стільки про бажання або ж небажання з боку керівництва Польщі продовжувати виконувати свою попередню роль щодо України. Більшою мірою, ситуація пов'язана з позицією самої Польщі в Європейському Союзі.

За низки причин сучасний українсько-польський міждержавний діалог детермінується історичною проблематикою. Як наслідок, саме історичний контекст відносин між Україною та Республікою Польща викликає найбільший інтерес у науковців обох країн. Відповідне спрямування характеризує праці Б. Гудя, Я. Грицака, І. Ільюшина, А. Киридон, Г. Мотики, М. Мруза. Деяко ширший контекст, як зрештою, і регіональні глобальні компоненти відносин розкривають у своїх наукових розвідках В. Балюк, К. Вуйціцький, М. Дорошко, Г. Перепелиця, Л. Чикаленко та ін. Натомість, у запропонованій роботі намагалися з'ясувати, яким чином на сучасну зовнішню політику України щодо Республіки Польща, впливає новий формат відносин з одного боку, між Варшавою та провідними європейськими столицями, а з іншого — між Києвом та тими ж таки провідними європейськими столицями.

З початку 2016 р. намітилися негативні тенденції у відносинах між Польщею та європейськими інституціями. Так, 9 січня в інтерв'ю виданню *Frankfurter Allgemeinen Sonntagszeitung* президент Європарламенту Мартін Шульц наголосив, що новий польський уряд веде свою політичну лінію за російським зразком, та звинуватив його у “путінському підході до демократії” [2]. За кілька днів Європейська комісія (ЄК) оголосила про початок процедури перевірки щодо Польщі у зв'язку з ухваленням закону про Конституційний суд та змінами у законодавстві, які стосуються засобів масової інформації. Ще через два місяці Венеціанська комісія оголосила висновки за результатами вивчення польської реформи конституційного суду. В оприлюдненому 11 березня документі реформа конституційного суду окреслювалася такою, що загрожує демократії в Польщі.

Справа дійшла до того, що 29 липня 2017 р. Європейська комісія розпочала процедуру введення санкцій відносно Польщі через судову реформу, яка, на думку ЄК, підрве незалежність загальних судів країни [8]. 1 березня 2018 р. Європейський парламент переважною більшістю голосів підтримав санкції Євросоюзу проти Польщі. Таким чином, офіційна Варшава опинилася перед загрозою застосування проти неї жорстких кроків з боку Брюсселя, які гіпотетично можуть включати позбавлення Польщі голосу в Раді Європейського Союзу.

У 2017 р. відносини між Варшавою та Брюсселем додатково ускладнилися через міграційне питання [3]. Зокрема, у Варшаві відмовилися прийняти 7 тисяч мігрантів, відповідно до квот встановлених ЄС ще у 2015 р. У червні Європейська комісія навіть розпочала процедуру притягнення Польщі до відповідальності, а разом з нею також Угорщину та Чехію через їхнє небажання поступитися у цьому питанні.

Варто наголосити, що зростання напруження на лінії Варшава – Брюссель матиме цілком практичні наслідки. Зокрема, експерти стверджують, що Польща, яка на сьогодні є найбільшим бенефіціаром в ЄС, в наступній бюджетній семирічці отримуватиме менше коштів [14]. Без сумніву з одного боку, це буде пов'язано із Брексіт та відповідно зумовлену цим фактом додатковим навантаженням на видаткову частину бюджету. З іншого боку, в ході останніх виступів найбільш впливових європейських політиків знаходимо тези про те, що в контексті переговорного процесу, щодо майбутнього бюджету, братимуться до уваги прихильність тих чи інших членів ЄС до спільних європейських цінностей та солідарність у реалізації рішень, ухвалених інституціями об'єднання. Як уже зазначалося, у Брюсселі вважають, що Варшава має проблеми з цим.

Напруження на вісі Варшава – Брюссель доповнюється дуже непростю ситуацією, яка простежується у відносинах з ключовими європейськими столицями: Берліном та Парижем. Як відомо, від серпня 1991 р. Польща разом з Німеччиною та Францією творять Веймарський трикутник. В різні часи ефективність цього форуму як експертами, так і політиками оцінювалася в різний спосіб. Однак, поза всяким сумнівом, він служив своєрідним підтвердженням прихильності офіційних Берліна і Парижа, щодо європейських та євроатлантичних прагнень поляків, відкривав для Варшави додаткові можливості для діалогу із найвпливовішими державами ЄС. Водночас різнопланова співпраця трьох країн однозначно сприяла реалізації основоположних завдань форуму, а саме вступу Польщі до ЄС та НАТО. Своєрідним підтвердженням прихильності до Польщі з боку лідерів Німеччини та Франції можна також вважати їхню підтримку для Дональда Туска під час виборів другого президента Європейської Ради у 2014 р.

Однак, аналізуючи міжнародну ситуацію навколо Польщі, экс-президент Польщі Александр Квасневський у серпні 2017 р. категорично зазначив, що Веймарський трикутник не існує [12]. Очевидно, що підставою для такого твердження є доволі проблематичні сучасні відносини між Варшавою з одного боку та Берліном і Парижем з іншого. За часів, коли стосовно польських рішень почали висловлюватися критичні зауваження з боку функціонерів Брюсселя, нічого не вказувало на можливе погіршення стосунків між Польщею та Німеччиною. Цілком позитивними та конструктивними можна назвати розмови, які відбулися в ході офіційного візиту польського прем'єр-міністра Беати Шидло до Берліна 12 лютого 2016 р. Зокрема, тоді за результатами переговорів керівників урядів Польщі та Німеччини, канцлер Ангела Меркель відзначила “сердечний” характер розмов з польською колегою, висловила наміри в такому дусі надалі співпрацювати з Польщею та регулярно проводити консультації. В свою чергу Беата Шило наголосила на доброму характері розмов та висловила припущення, що вони стануть вступом до дуже добрих відносин в майбутньому [15].

Закономірно, подібна риторика панувала в червні 2016 р., коли в обох країнах було урочисто відзначено 25-річчя підписання Договору про добросусідство і співпрацю.

У лютому 2017 р. мав місце офіційний візит Ангели Меркель до Варшави. В цілому ця зустріч носила конструктивний та цілком позитивний характер. Однак, невдовзі після нього риторика у діалозі Польщі та Німеччини зазнала кардинальних змін. Відомо, що в ході згадуваного візиту велися розмови щодо Дональда Туска як претендента на посаду президента Європейської Ради. Все вказує на те, що саме це питання невдовзі викликало погіршення відносин на вісі Берлін – Варшава. Фактично вже за місяць, після розмов у Варшаві Ярослав Качинський в жорсткій формі висловився проти обрання Туска на другий термін, назвавши його німецьким, а не польським кандидатом [5].

Найнижчої точки від часів розпаду східного блоку польсько-німецькі відносини сягнули в серпні. Варто згадати, що ще у січні 2016 р. відома своїми гострими висловлюваннями депутат Сейму Христина Павлович у відповідь на згадану критику з боку Мартіна Шульца звертаючись до німців в цілому наголосила, що їм спочатку слід “загладити свою історичну провину перед поляками” [6]. У середині травня Європейська комісія у зв’язку із небажанням офіційної Варшави прийняти біженців пригрозила накласти на поляків фінансові санкції. У відповідь Польща вустами Ярослава Качинського наголосила, що заходи потрібно приймати не стосовно Польщі, а власне Німеччини, яка є відповідальною за “відкриття Європи” для мігрантів.

Врешті-решт, на початку серпня глава міністерства оборони Польщі Антоні Мачеревич наголосив, що Німеччина повинна виплатити Варшаві репарації за збитки, завдані в роки Другої світової війни і злочини проти польського народу. Невдовзі вже прем’єр-міністр Беата Шидло заявила, що її країна має право на репарації з боку Німеччини. “Ми є жертвами Другої світової війни, яким жодним чином не було відшкодовано збитки”, – наголосила вона [1]. Реакція з боку Берліна не застала себе довго чекати. Німеччина закономірно відмовилася від обговорення питання, вказуючи що питання репарацій було остаточно врегульоване ще в 1953 р. Натомість, кілька днів після виступу Шидло канцлер Ангела Меркель в ході інтерв’ю актуалізувала питання розслідування Європейської комісії з приводу верховенства права в Польщі.

Очевидно також не випадково вже наступного дня після заяви прем’єр-міністра Польщі з жорсткими звинуваченнями в бік керівництва польської держави виступив президент Франції Еммануель Макрон. Варто зазначити, що ще в ході передвиборчої кампанії Макрон висловлювався із критичними зауваженнями в бік Ярослава Качинського, наголошуючи на його підтримці Марін ле Пен, та ставлячи його в один ряд з угорським прем’єр-міністром Віктором Орбаном та російським президентом Владіміром Путіним. Тоді ж були висунуті звинувачення у порушенні свобод у Польщі. 25 серпня, натомість, французький президент заявив, що Польща повністю відійшла від європейського курсу, що вона ображає цінності, на яких створена Європа і що, отримуючи щороку з фондів ЄС 18 мільярдів євро, Варшава відмовляється від солідарності з усіх питань загальноєвропейської політики. Реакція з боку Польщі закономірно виявилася не менш різкою. Беата Шидло, наголошуючи

на недостатньому досвіді президента, порекомендувала йому сконцентруватися на вирішенні проблем в середині Франції.

Критика офіційної Варшави з боку Європейської комісії лідерів Німеччини чи Франції не є предметом дослідження в рамках цієї статті. Однак, не дивлячись на їх об'єктивний, чи суб'єктивний характер можна однозначно ствердити, що окреслена ситуація матиме негативні наслідки для ЄС в цілому. З іншого боку, вплив Німеччини та Франції на прийняття рішень в ЄС дає підстави для припущення, що це може мати негативні наслідки для Польщі, в тому числі, як вже зазначалося, у фінансовій сфері.

Україна традиційно демонструвала прагнення стати ближчою до ЄС. Часом це супроводжувалося відповідною активністю у практичній площині. Часом все зводилося до декларацій. У випадку з ЄС варто зазначити дистанцію, яку офіційний Брюссель традиційно тримав по відношенню до України. Така ситуація з одного боку була зумовлена економічною слабкістю України, нездатністю керівництва української держави здійснити необхідні реформи, розірвати зв'язок із радянським минулим. Певну роль відгравала також економічна залежність України від Російської Федерації.

Це та низка інших факторів дозволяли керівництву Кремля трактувати Україну на міжнародній арені як “сезонну державу”, яка або невдовзі зникне, або перебуватиме у сфері впливу Москви. Така риторика знаходила розуміння у провідних європейських столицях. Впродовж 20 років існування незалежної України схвалення тих чи інших рішень стосовно України відбувалося з огляду на потенційну реакцію з боку російського керівництва. На початку ХХІ ст. в окремих питаннях, пов'язаних з Україною, позиції провідних європейських держав більшою мірою узгоджувалися з Росією ніж зі Сполученими Штатами Америки. Хрестоматійним прикладом тут може бути ситуація, що склалася під час Бухарестського саміту у квітні 2008 р. Тоді, не зважаючи на серйозну підтримку з боку США, Україні не вдалося отримати Плану дій щодо набуття членства в Північноатлантичному альянсі. Ситуація, як відомо, була зумовлена позицією низки європейських країн – членів НАТО на чолі з Німеччиною та Францією.

У таких умовах між ЄС та Україною підписувалися різноманітні фундаментальні договори, формувалася інституційно-правова база, однак суттєвого прогресу у наближенні не спостерігалось. У 2004 р. ЄС поповнився 10 новими членами. Практично в той самий час новим сусідам офіційний Брюссель запропонував новий механізм співпраці – Європейську політику сусідства. За великим рахунком, цей документ не викликав великого ентузіазму в Україні. Кілька днів перед його схваленням Радою Міністрів, західні сусіди України Польща, Словаччина та Угорщина стали повноцінними членами ЄС. Натомість Європейська політика сусідства прирівнювала українську державу до країн Південного Середземномор'я. Вони, на відміну від України, навіть гіпотетично не могли претендувати на вступ до ЄС, беручи до уваги географічний принцип. Цікаво, що саме Південне Середземномор'я, а не країни Східної Європи трактувалися в документі з пріоритетних позицій.

Надію на інтенсифікацію діалогу дала нова польсько-шведська ініціати- ва – Східне партнерство, започатковане у Празі у травні 2009 р. Вже через місяць після старту Східного партнерства на засіданні Ради з питань спів- робітництва Україна – ЄС було схвалено “Порядок денний асоціації Україна – ЄС”. Цей документ відкрив можливість для підготовки угоди про асоціацію та набуття Україною асоційованого членства в ЄС. У наступ- ні кілька років зовнішньополітичні пріоритети України та євроінтегра- ційні прагнення українців стали наріжним каменем між ЄС та Російською Федерацією. Чи не вперше після появи незалежної України офіційний Брюссель наважився піти на кроки, які викликали жорстке несприйняття з боку Кремля. Однак у “протистоянні за Україну” восени 2013 р. перемогла Росія.

На щастя, очільники Кремля не змогли реалізувати план перетворення України на свого васала. В рамках Революції гідності українці різко висту- пили проти здачі національних інтересів України на користь Москви та од- нозначно висловилися за своє європейське майбутнє. Спроби президента Віктора Януковича та уряду на чолі з Миколою Азаровим протиснути своє рішення з допомогою сили успіху не мало.

Втеча представників команди Януковича та самого четвертого президен- та України до Росії відкрила новий етап у відносинах Києва та Брюсселя. З одного боку, він характеризується підтримкою з боку більшості населення держави вступу України до ЄС. Водночас, суттєвий вплив на нього має те, що керівництво Росії, не бажаючи миритися із втратою України, анексувало Крим та зробило спробу дестабілізувати ситуацію на сході та півдні україн- ської держави.

Варто наголосити, що спочатку офіційний Брюссель доволі обережно ре- агував на дії Росії. З одного боку, вже 4 березня 2014 р. Рада міністрів ЄС закликала Росію негайно відвести свої збройні сили до місць їх постійної дислокації та погодитися на пропозиції України щодо проведення консуль- тацій. У заяві від 17 березня Рада міністрів ЄС знову запропонувала Росії зменшити свої сили в Криму до кількості, яка передувала кризі, відвести їх до гарнізонів та розпочати переговори з українським урядом. Паралельно вже на початку березня ЄС наклав на Кремль перші санкції. Після анексії Криму позиція ЄС стала ще жорсткішою. Так, 20 березня Європейська Рада розширила санкційний список, скасувала наступний саміт ЄС – Росія, при- зупинила переговори щодо приєднання Росії до Міжнародної енергетичної агенції тощо.

Однак, наступні дії з боку ЄС продемонстрували неготовність його лідерів адекватно реагувати на виклики Кремля на Україні. Промовистим прикладом тут може бути підсумкова заява, яку було прийнято за результатами зу- стрічі керівників зовнішньополітичних відомств України, ЄС, Росії та США в Женеві 17 квітня 2014 р. В документі, який було прийнято через кілька тижнів після анексії Криму навіть не було згадано півострів. Росія в ньому згадувалася тільки один раз. Зокрема, вона поряд із США та ЄС мала підтри- мати Спеціальну моніторингову місію ОБСЄ в Україні [7]. У документі було

цілковито проігноровано головні вимоги української сторони та не містилося жодних критичних зауважень стосовно агресора.

Таким чином, західні країни в перші місяці конфлікту на Україні продемонстрували неготовність перейти від фактично символічних кроків, щодо стримування агресора, до більш рішучих дій. Однак рівень агресії з боку Росії системно зростав. Справа дійшла до збиття 17 липня 2014 р. Боїнга 777. У кінці серпня, натомість, російські війська відкрито вторглися на територію України. Саме після таких дій з боку Кремля в Брюсселі та інших європейських столицях усвідомили, що Росія не має наміру зупинитися. Відповіддю стали жорсткі секторальні санкції проти Росії та реальна підтримка України. Впродовж післямайданівських років Україна отримує значну фінансову допомогу від ЄС. Суттєвого прогресу досягнуто у плані більш тісної інтеграції зі структурами об'єднаної Європи, в тому числі запроваджено безвізовий режим, Україна стала асоційованим членом ЄС.

Підтримка з боку офіційного Брюсселя простежується в рамках діяльності на російському напрямі. Всупереч побоюванням з боку українських політологів та експертів Європейський Союз систематично продовжує санкції проти Росії.

Наразі РФ має доволі значні можливості для впливу на інформаційний простір, внутрішньополітичні та внутрішньоекономічні процеси в низці країн ЄС. Це виявляється і через зростання євроскептичних настроїв у низці держав союзу: у зростаючому спротиві проти санкцій з боку як окремих підприємців, які ведуть бізнес із росіянами, так і держав – членів ЄС, які традиційно підтримують тісні та багатопланові стосунки з Російською Федерацією. Однак, не дивлячись на зазначене, суттєві фінансові втрати з боку країн Союзу через антиросійські санкції та контрсанкції з боку Москви Брюссель продовжує проводити доволі жорстку політику щодо Москви.

Відповідна діяльність доповнюється інтенсивним діалогом на двосторонньому рівні з провідними європейськими столицями. Особливе місце у цьому плані займає Німеччина. Саме канцлер Ангела Меркель докладала чимало зусиль, щоб переконати партнерів по ЄС зайняти одностайну позицію в питанні санкцій проти Росії. Німеччина надає Україні допомогу з децентралізації, відбудови Донбасу, підтримки внутрішніх переселенців, лікування поранених військовослужбовців тощо. Сама канцлер наголошує на позитивних змінах, які відбулися у відносинах України та Німеччини в останні роки, бажанні продовжувати двосторонню співпрацю в атмосфері довіри, висловлює готовність допомагати українцям “словом та ділом” [13]. Тож не випадково, що президент України Петро Порошенко за час свого президентства відвідав Берлін майже стільки ж разів як всі його попередники разом та окреслює партнерство України та Німеччини в останні роки як таке, що характеризується “безпрецедентним рівнем довіри” [9].

Суттєву підтримку офіційний Київ отримує з боку Парижа. Варто зазначити, що Еммануель Макрон як міністр економіки Франції та кандидат у президенти з приводу як України, так і Росії, висловлювався доволі стримано. Ставши лідером країни, він зайняв чіткішу позицію. У своїх виступах він

наголошує на невизнанні анексії Криму Росією, на підтримці суверенітету України в кордонах, "... які були визнані на міжнародному рівні" [10].

Без сумніву, наразі немає підстав говорити, що відносини між Брюсселем та Києвом позбавлені проблем. Впродовж останнього часу європейські функціонери критикують українську владу за низькі темпи боротьби з корупцією. Також Брюссель вказує Києву на низьку ефективність роботи важливих державних інституцій. Висловлюються настійливі рекомендації щодо перегляду змін до закону про електронне декларування, спрямованого проти антикорупційних громадських організацій.

Зі свого боку, Київ критикував очільників ЄС за систематичне перенесення термінів щодо надання українцям права на безвізовий режим. Наразі, найбільше невдоволення викликає відмова ЄС від визнання європейських перспектив України. Традиційно вважається, що угода про асоціацію є етапним кроком на шляху до набуття повного членства в ЄС. У випадку з Україною в преамбулі Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, підкреслюється що "... ця Угода не визначатиме наперед і залишає відкритим майбутній розвиток відносин Україна – ЄС" [11]. Таким чином, після ратифікації та початку дії Угоди про асоціацію між Україною та ЄС питання євроінтеграційних перспектив України все ще залишаються відкритими.

Наведені негативні моменти породжують певний негативний фон для діалогу між Києвом та Брюсселем. Водночас, не дивлячись на них та непросту ситуацію в Україні, відносини між Україною та ЄС, а також столицями провідних європейських країн є найкращими від 1991 р.

Від початку дев'яностих років ХХ ст. Польща традиційно виступала головним адвокатом та промотором України в Європі. Щоправда, впродовж кількох останніх років низка факторів стоїть на заваді тому, щоб Польща могла виконувати таку роль і надалі. З одного боку, ситуація зумовлена погіршенням відносин між Варшавою та Брюсселем. Так само доволі складними в цей час є відносини Польщі із провідними європейськими державами: Німеччиною та Францією. Таким чином, офіційна Варшава наразі суттєво обмежена у можливостях та механізмах впливу на прийняття рішень в Європейському Союзі.

Україна понад двадцять років своєї незалежності не розглядалася пріоритетним партнером як для ЄС в цілому, так і найбільш впливових його членів. Ключові рішення стосовно Східної Європи головні європейські столиці приймали, виходячи з принципу "Russia first". Зростання зацікавленості Україною в часи Помаранчевої революції було короткотривалим епізодом, який не потягнув за собою якісних наслідків. Ситуація зазнала суттєвих змін після того як Кремль активізував свої військові дії на українському Донбасі. Не дивлячись на окремі моменти, що зумовлюють застереження з боку Брюсселя стосовно Києва і навпаки, наразі відносини між Україною та ЄС і його провідними країнами є найкращими від початку існування незалежної української держави.

Однак відповідна ситуація не є сприятливою для відносин України з Польщею. Суперечливий характер діалогу між Варшавою та Брюсселем є серйозним викликом для України. Вирішення конфлікту в Україні частково залежить від позиції членів Норманського формату, а економічна стабільність нашої держави певним чином пов'язана з фінансовою підтримкою з боку ЄС. Це служить стримуючим фактором на шляху інтенсифікації відносин між Києвом та Варшавою. Таким чином, ситуація, коли євроінтеграційний поступ України значною мірою пов'язувався з підтримкою Варшави, зазнала кардинальних змін. Що більше, інтенсифікація відносин і підтримка Польщі з боку України потенційно могла б ускладнити становище нашої держави, насамперед у контексті протистояння агресії з боку РФ.

Джерела

---

1. Вимоги Польщі до ФРН про виплату репарацій звучать все серйозніше. Чи є перспективи? [Електронний ресурс] // Західна інформаційна корпорація ZIK: веб-сайт. URL: http://zik.ua/news/2017/08/25/vymogy_polshchi_do_frn_pro_vyplatu_reparatsiy_zvuchat_vse_seryoznishe_chy_ie_1156017
2. *Губенко Дмитро*. Голова Європарламенту: Польський уряд “путінізує” європейську політику [Електронний ресурс] // Deutsche Welle: веб-сайт. 10.01.2016. URL: <http://www.dw.com/uk/голова-європарламенту-польський-уряд-путінізує-європейську-політику/a-18969644>
3. Єврокомісія відкрила справу проти Польщі, Угорщини та Чехії за відмову приймати біженців [Електронний ресурс] // Європейська правда: веб-сайт. 13 червня 2017, URL: <http://www.eurointegration.com.ua/news/2017/06/13/7067123/>
4. *Зленко А.* Дипломатія и політика. Україна в процесі динамічних геополітичних перемін. Харків: Фолио, 2004. 559 с.
5. Качинський назвав Туска кандидатом Меркель, а не Польщі [Електронний ресурс] // Європейська правда: веб-сайт. 6 березня 2017. URL: <http://www.eurointegration.com.ua/news/2017/03/6/7062573/>
6. *Марграф Моніка, Сааков Валерій*. “Орбанізація, а не путінізація”. Польська опозиція критикує Мартін а Шульца [Електронний ресурс] // Deutsche Welle: веб-сайт. 13.01.2016. URL: <http://www.dw.com/uk/орбанізація-а-не-путінізація-польська-опозиція-критикує-мартіна-шульца/a-18975643>
7. Повний текст заяви за підсумками переговорів у Женеві з українського питання [Електронний ресурс] // Дзеркало тижня. Україна: веб-сайт. 17 квітня 2014. URL: https://dt.ua/POLITICS/povniy-tekst-zayavi-za-pidsumkami-peregovoriv-u-zhenevi-z-ukrayinskogo-pitannya-141885_.html
8. Судова реформа: Польща відповіла на майбутні санкції Європейської комісії [Електронний ресурс] // Західна інформаційна корпорація ZIK: веб-сайт. 30 липня 2017. URL: http://zik.ua/news/2017/07/30/sudova_reforma_polshcha_vidpovila_na_maybutni_sanktsii_yevropeyskoi_komisii_1141401
9. *Тейзе Євген*. Порошенко у Берліні: непростя розмова у дружній атмосфері [Електронний ресурс] // Deutsche Welle. 19.05.2017. URL: <http://www.dw.com/uk/порошенко-у-берліні-непростя-розмова-у-дружній-атмосфері/a-38895987>
10. Теплий прийом та “утирання носа” Путіну. Головне про першу зустріч Макрона і Порошенка [Електронний ресурс] // ТСН: веб-сайт. 26 червня 2017. URL: <https://>

- tsn.ua/politika/teplyi-priyom-ta-utirannya-nosa-putinu-golovne-pro-pershu-zustrich-makrona-i-poroshenka-951790.html
11. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Редакція від 30.11.2015 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: веб-сайт. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_011/page
  12. Kwaśniewski: Zostaniemy sami. Orban nie będzie chciał jedyńy szarżować na rzecz brantanków [Електронний ресурс] // TVN24: web-site. 28 sierpnia 2017. URL: <https://www.tvn24.pl/wiadomosci-z-kraju,3/kwasniewski-trojkat-weimarski-nie-istnieje,767996.html>
  13. Partnerschaft der Ukraine und Deutschlands hat das präzedenzlose Vertrauensniveau erreicht – Präsident [Електронний ресурс] // Ministerium für Auswärtige Angelegenheiten der Ukraine: Generalkonsulat der Ukraine in München: web-site. 30 Januar 2017. URL: <http://munich.mfa.gov.ua/de/news/embassy-news/54196-partnerstvo-ukrajini-ta-nimechchini-dosyaglo-bezprecedentnogo-rivnya-doviri--prezident-ukrajini-ta-kancler-nimechchini>
  14. Pawłicki Jacek. Budżet UE na lata 2021-27. Polska wyciąga rękę po unijne pieniądze. To teraz “dobra zmiana” odbije się nam czkawką [Електронний ресурс] // Newsweek Polska: веб-сайт. 26.03.2018. URL: <http://www.newsweek.pl/opinie/budzet-ue-na-lata-2021-27-negocjacje-budzetowe-w-ue-artykuly,423785,1.html>
  15. Pierwsza wizyta premier Szydło w Berlinie [Електронний ресурс] // Gazeta Wyborcza: веб-сайт wyborcza.pl. 12 lutego 2016. URL: <http://wyborcza.pl/1,75399,19618287,angela-merkel-serdecznie-witamy-beate-szydlo-w-berlinie-znamy.html>

Hurak I. F. The “European” factor in the foreign policy of Ukraine towards the Republic of Poland at the present stage.

Ukrainian-Polish relations in the post-bipolar period represent a dialectical variety of successes and failures, significant achievements and imperfections and sometimes even outright provocations. Cooperation between the official Kyiv and Warsaw develops wave-likely within a various factors. The periods of activation are replaced by the periods of stagnation. It’s a usual practice when there is considerable progress in one area, while in another direction is a slowdown instead. It should also be noted that the modern Ukrainian-Polish relations have been formed and actually continue to be formed in conditions of permanent geopolitical turbulence and radical international transformations.

Since the beginning of the 1990s the Republic of Poland has acted traditionally as the main advocate and promoter of Ukraine in Europe. Though, over the past few years, due to the deterioration of relations between Warsaw and the leading capitals of the European Union, it has become increasingly difficult to fulfill such role for the Republic of Poland. On the other hand, Ukraine for more than twenty years of its independence has not been seen as a priority partner by both the European Union as a whole and its most influential members. Key decisions regarding Eastern Europe were taken by the main European capitals based on the principle “Russia first”. Instead, there is a situation where cooperation between Ukraine and the European Union countries is the best in the entire period of the existence of Ukraine as an independent state.

However, this situation is not favorable for Ukraine-Poland relations. The controversial nature of the current dialogue between Warsaw and Brussels is a serious challenge for Ukraine. The resolution of the conflict in Ukraine to a certain extent depends on the position of the members of the Normandy format, and the economic

stability is in some way linked to the financial support of the European Union. This serves as a deterrent for the intensification of relations between Kyiv and Warsaw. Under such circumstances, the situation when European integration of Ukraine was related to support of Warsaw has been changed dramatically. Moreover, the intensification of relations and the support of Poland by Ukraine could potentially complicate the situation of our state, especially in the context of the confrontation with the Russian Federation.

<https://doi.org/10.32689/2523-4625-2018-02-35-45>

Надійшла 13 вересня 2018 р.

О. І. ДІКАРЄВ

<https://orcid.org/0000-0002-1895-0878>

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

РЕЛІГІЙНІ ТА АРХЕТИПІЧНІ ВИТОКИ ТА СУЧАСНІСТЬ ПРАВ ЛЮДИНИ

Наукові праці МАУП. Серія Політичні науки, 2018, вип. 56(2), с. 46–56

<https://doi.org/10.32689/2523-4625-2018-02-46-56>

Аналізується взаємозв'язок юридичних підходів до прав людини та їх релігійної рефлексії в їх принципових архетипічних моментах, у тому числі по відношенню до позитивного права та тієї ролі, яку вона грає у правовому розвитку окремих країн і регіонів. При чому соціокультурний архетип в теорії права і праворозуміння позиціонується як теоретико-методологічна допустимість включення саме в право глибинних, комплексних структур, конструюючих право та вплив на “верхні” (інші) рівні правової реальності у позитивістській парадигмі права.

Як стверджує Г. Кельзен, правові науки не повинні перейматися легітимацією права, вони взагалі не повинні виправдовувати досліджуваного та описаного нормативного порядку. Ми також звертаємось до сучасного юснатуралістичного розуміння права (природно-правова теорія права як вічного розуму), що не дає можливості в його рамках побачити як мінімум ірраціональних складових права. Як відомо, природно-правова думка в своєму розвитку пройшла кілька етапів: від натуралістичного розуміння природного права, характерного для міфологічної свідомості, до властивого для справжнього часу раціоналістичної, через теологічну стадію.

Правова культура визначається не тільки ступенем знання чинного законодавства, а й тим місцем, яке право займає в системі соціально-нормативного регулювання відносин в суспільстві та в ієрархії цінностей окремої людини про співвідношення правових та духовних (насамперед релігійних, в широкому сенсі слова – моральних) норм [11]. В цій логіці можна говорити не тільки про юридичну, а й про соціально-нормативну культуру, в якій одним з найважливіших критеріїв виступає як характер юридичних джерел, правових інститутів, так і міра співвідношення прав з іншими соціальними регуляторами, якими керуються люди у своїй поведінці. Такий зв'язок права з релігією та моральністю й визначає специфіку правосвідомості або, в термінах компаративістики – “стиль правового мислення” професійних юристів, та в логіці справедливості населення. Регулятивні стилі соціально-норма-

тивної культури в цьому контексті розрізняються вагомістю права в балансі межових регуляторів на такі: де юридичні норми поставлені в залежність від інших, вищих щодо них орієнтирів; де правова матерія “покриває” всі відносини. Ми висуваємо гіпотезу про те, що саме невідбалансованість таких критеріїв лежить в основі розбіжностей між європейською в широкому сенсі та ісламською, іншими східними культурами, що виявилось у відносинах з мусульманськими меншинами-біженцями, які нині знаходяться у процесі адаптації до європейського соціального, культурного та навіть політичного простору. Європейське (і західне в цілому) суспільство характеризується повагою до юристів та правової матерії відносин, зіткнулося із практикою, яку воно мало лише як колонізаторів суспільств, для яких характерні переважно релігійні цінності. Конфлікти привертають увагу європейських законодавців і змушують до певних рішень Європейський суд з прав людини і наслідки мають вплив на відносини європейських та мусульманських країн, в яких поважають фікх — ісламську науку, що встановлює правила поведінки людей. Необхідно враховувати, що саме в рамках фікху склалося ісламське право як юридичне явище, і тому практично всі конфлікти автоматично перетворюються у протистояння принципово відмінних від європейської правової норми та верховенства обов’язкових релігійних застережень ісламу. Свого часу лідер Ірану Імам Хомейні виніс фетву щодо письменника Салмана Рушді, що передбачав відповідальність автора у вигляді смертної кари за його книгу “Сатанинські вірші”, яка з позицій шаріату оцінюється як виклик ісламським постулатам, що належать до основ віри.

Європейська свідомість не сприймає таких рішень, оскільки не відчуває їх світоглядний контекст через схильність все оцінювати в нормах права, що в наш парадоксальний час може мати й негативні наслідки для суспільства. Зокрема, головний редактор європейської газети, не передбачив ризиків, публікуючи в 2005 р. карикатури на пророка Мухаммеда. Пізніше, коли будуть постраждали, він визнає свої дії як нерозумні, оскільки не думав, що ця публікація поставить під загрозу життя службовців і простих громадян. Такі факти спостерігаються не лише в контексті мусульманської культури. Зокрема, у 2014 р., після двох років судового засідання, індійське видавництво Пінгвін уклало мирну угоду з “Комітетом боротьби за збереження освіти” про відкликання з ринку та знищення 780-сторінкової книги “Індуси. Альтернативна історія” [4] Венді Донігер — американської дослідниці, редактора журналу “Історія релігії”, професора Чиказького університету, президента Американської академії релігії та Асоціації азіатських досліджень. Протестуючи, ряд вчених звернулися на адресу обох палат індійського парламенту та міністра юстиції з проханням про перегляд статей 153А та 295А індійського Карного кодексу (ККІ) з метою покращення законодавчої бази із захисту свободи слова, а ліберальна громадськість назвала ці статті породженням англійського блюзнірства. Для прояснення суті ситуації звернемося до цих статей та історії процесу їх введення в ККІ: стаття 153А носить назву “Про розпалювання ворожнечі на основі релігії, раси, місця народження, проживання, мови та дій проти гармонії [в суспільстві]”; стаття 295А — “Про навмисні й зловмис-

ні дії, націлені на наругу над релігійними почуттями будь-якої групи шляхом образи її релігії або релігійних переконань”; в ККІ Індії було укладено в 1860 р. англійською мовою і на основі англійських концепцій і західних асоціацій; стаття 295А була додана в ККІ колоніальною владою значно пізніше — в 1927 р., коли зіткнення європейських прав з індійськими релігійними традиціями були майже завершені [4]. В цій колізії необхідно враховувати ряд факторів, 1) в індуїзмі ідея “богохульства” відсутня (тому що люди і боги можуть врегульовувати свої взаємини самі); 2) в індійських мовах відсутнє як слово, так і поняття “релігія” (функції яких в останнє століття обслуговує багатозначна лексема дхарм, “моральний імператив”); 3) прибічники індуїзму знаходяться у стані постійної комунікації з представниками ісламу, християнства, сикхізму, буддизму та інших релігій Індії і їм відомий їх концептуальний ряд. Зокрема, в буддизмі існують концепції подібні до європейських (буддійські мислителі вважають, що світогляд буддизму базується на тріаді: свобода – рівність – братерство). Ці факти свідчать, зміст конфліктів не є новим, просто відбуваються вони вже на іншому геопросторі та контексті геокультури. Виникає необхідність у процесі комунікації цивілізацій уточнювати терміни. Зокрема, звернемося до прояснення тріади буддистських термінів “свобода – рівність – братерство”. Тлумачення їх в контексті їх аналога періоду Великої французької революції не прояснює ситуацію, оскільки: у ранніх буддійських вченнях свобода визначалася як: 1) чето-вімукті – свобода розуму (повна свобода від будь-якої суб’єктивної емоційної та психологічної упередженості, від забобонів, від будь-якої психологічної обумовленості); 2) праджня-вімукті – “свобода мудрості” (свобода від всіх невірних поглядів, всього невідання, усієї хибної філософії, всіх думок; “знання про руйнування ашрав” (недостатньо бути вільним, необхідно знати, що ти вільний, оскільки Будда говорив: “Як у океану один смак, смак солі, так і у мого навчання один смак, смак свободи”); 3) “рівність” буддизм трактує як підпорядкування всіх людей одному закону природи, згідно з яким вони народжуються, старіють, вмирають; 4) ідея “братерства” базується на притаманній буддизму концепції співчуття, поваги до всього живого та потурання іншим людям, що складає стрижень концепції моралі як священного поняття. Виходить, що буддійська етика – це етика не прав, а обов’язків, без яких співчуття немислимо. На історичному етапі розвитку громада буддистів розділилася на кілька гілок, які згодом розділилися на кілька шкіл, які використовували у своїх навчаннях різні канони. Спільним для них був припис поведінки “віная” [10] у формі варіантів близьких до прецедентного права. На основі його аналізу підійдемо до концептуалізації духовних архетипів в нормах знайомого нам права. “Віная” – це один з найстаріших інститутів автономних правових систем, де Будда виступає законодавцем. Серед інших відомих прикладів можемо згадати закон Хаммурапі, який є одним з найдавніших законодавчих пам’ятників, що зберігся у вигляді клинописних написів на чорній діоритовій стелі, знайдений французькою археологічною експедицією Жака де Моргана у 1901–1902 рр. в Сузах [5], що свідчить про його існування не в усній формі, а зафіксований. Віная була переведена на китайський у V ст. н. е., а на тибетський –

у кінці VIII – початку IX ст. н. е. і досі у вигляді прецеденту використовується в Східній Азії (Тибеті, Монголії, Таїланді) як список приписів (від 219 до 371), який зберігається у ченців різних буддійських громад. Релігійні люди, до яких ми відносимо ченців, вважають, що, порушуючи закони, заповіді, моральні принципи, вони шкодить своїй душі, позбавляють себе благодаті. Таким чином, правові норми здійснюють зовнішню регулюючу функцію, а релігійні – внутрішню. Взаємодіючи ці мотиви поведінки людей, доповнюють один одного і вдосконалюють її. Аналізуючи далі необхідно зауважити, що нинішній процес комунікації представників різних релігій, культурних традицій залежить від багатьох факторів, що склалися в політичні системи та режими, зокрема: 1) для регіону ісламської культури показовим є приклади Єгипту і Туреччини, де подібні проблеми вирішуються по-різному (це впливає з різниці позиціонування політичних режимів: турецького як світського, а єгипетського як державного характеру ісламу); 2) у Великобританії, США у суспільній свідомості релігійні критерії займають більш міцні позиції, ніж у більшості регіонів на заході європейського континенту (у Великобританії роль Архієпископа Кантерберійського вища за статус будь-якого церковного ієрарха у Франції, Бельгії, Голландії). Тому, на нашу думку, у Великобританії та США, на відміну від Франції, Бельгії та Голландії, носіння хеджабу в школах і громадських місцях не заборонено, а в Німеччині таке обмеження діє не в усіх землях. Перелічені факти актуалізують дослідження духовних витоків прав людини з метою пошуку правильних мотивів прийняття юридичних рішень. При розгляді суті права важливо враховувати два аспекти: формально – те, що будь-яке право є, насамперед, регулятором, і змістовним – те, кого обслуговує даний регулятор, і які функції є пріоритетними для регулятора. Тобто, сутність права багатоспектральна. Ці та інші факти соціального життя, роль релігійних вчень у становленні концепцій прав людини стали об'єктом дослідження. Предметом дослідження стали основні закономірності у формуванні та розвитку релігії та права як ціннісно-нормативних систем, історичний генезис розуміння природи юридичних та релігійних норм; теоретичні основи їх співвідношення; аналіз та оцінка сучасного стану. Завданням даної роботи є дослідження ставлення ісламу, християнства, буддизму до прав людини.

Метою дослідження є комплексне та всебічне вивчення багатоспектральної проблеми співвідношення прав людини у праві та ряду релігій у процесі соціального регулювання. Методологічну основу дослідження складає комплекс загальнонаукових методів і спеціальних методів – історично-логічного, системно-структурного, порівняльно-правового.

Низка праць виявилися надзвичайно корисними для пошуку необхідних юридичних фактів та подальшого аналізу. Зокрема, в своїх монографіях І. А. Ісаєв [7–9] прояснює правову матерію в “діалогах” із Платоном і Аристотелем, бл. Августином, св. Фомаю Аквінським, Анрі Бергсоном, Мартіном Хайдеггером, Юліусом Еволюю, Мірчою Еліаде, Якобом Буркхардтом, Освальдом Шпенглером, Джеймсом Фрезером, Макс Вебером, Карлом Юнгом, Карлом Шміттом, Мішелем Фуко, Вальтером Беньяміном, Олександром Кожевим.

Метафізика як сфера крайніх цілей та засобів влади та закону — саме так сам І. А. Саєв визначає ключову тематику своїх досліджень. Більше того, він чесно попереджає про прагнення розірвати догматичні кордони позитивістської юриспруденції. А саме: вбачає специфіку елліністичного мислення в космозації світу, що передбачає апіорну систему цінностей, а не рівності перед лицем “Великої Матері” і Закону прадавніх; античне право аналізує як ієрархічний принцип (олімпійський тип); оптимізм римської релігії визначає як основу прагматизму та предметності римського права, що вимагала точного вираження волі римських богів в “лаконічно та афористично”, спрощувало процес його використання в інших державах; знаходить окультні основи публічного права та імперської ідеї (рах romana) у формі єдиного та ієрархізованого сакрального простору влади кесарів, запозиченої із семітських доктрин; встановлює зв’язок між поняттям “права народів” і природним правом через поняття “справедливість” із піфагорійських уявлень про рівне ділення чисел і фізичних величин; канонічне право розглядається як одна з перших західних систем права Нового часу; серед провідних напрямів європейської середньовічної правової думки виділяються вчення, які орієнтувалися на релігійні постулати.

Нині асоціюють католицизм з формуванням права Європи і Північної Америки [2; 6; 12; 18–19; 22], а сучасне західне право — із протестантською етикою [2; 20–21; 23], вияв окремих елементів європейського права — із ісламською традицією, еволюцію права — із оформленням самостійної концепції прав людини, яка стала провідною основою права в його сучасному ліберальному розумінні. Зокрема, О. М. Блавацька-Калінська [3] зазначає, що мусульманські вчені, апологети, патристики, схоласти розглядали суспільство крізь призму теоцентризму середньовічної філософії. Апологетик Тертуліан розумів сутність людини та злочину, що крилася у віковичній проблемі боротьби добра і зла як свідому дію, вчинену проти християнської моралі (Божих заповідей). Для західної і східної патристики було характерним розуміння злочину як дії, що полягала у зловживанні свободою волі, спрямованої на порушення Божих законів (А. Аврелій); гріха, вчиненого проти істинної справедливості (Василій Великий); вчинку, спрямованого проти заповідей Бога, внаслідок одержимості диявола (Григорій Нісський). Як для представників апологетики, так і патристики було характерне співвідношення злочину і гріха. Проте, інші філософсько-правові погляди внесли представники схоластики, які відмежували гріх і злочин. Гріх розумівся як порушення вічного Божого закону, а злочин — порушення людських законів. Тому для схоластів було характерним розуміння злочину як вияву свободи волі (внутрішнього вибору), спрямованого на порушення принципів християнської справедливості та державних приписів (П. Абельяр, Т. Аквінський). Християнсько-релігійні філософи доби Середньовіччя наголошували на тому, що злочин — це протизаконний вчинок, що є актом волевиявлення людини, вчинений під впливом злих духів, результат одержимості диявола. У Середньовіччі сформувався уявлення про злочин на основі двох аспектів: як гріх, вчинений перед Богом, і як діяння, вчинене проти встановлених норм права у державі [3, 28].

“Принцип сакральності” влади було розвинуто східними традиціями обожнювання влади в середовищі підлеглих ісламу народів, що отримав переважне значення в тих релігійно-політичних течіях, які шукали і знаходили, наділені особливою “благодаттю” посередників між Аллахом і людьми — посередників, в силу своїх особливих відносин з божеством, покликаних стати на чолі громади. В рамках сакрального ставлення до влади виділилося два рухи. Представники першого з них пов’язували право на владу з приналежністю до сім’ї Пророка, його нащадків. Зокрема, це можна виявити у прихильників Алі і Аббасидів. Всі вони пояснювали своє право на владу родинними зв’язками з Пророком. Згодом сакральне уявлення про владу стало домінуючим у шіїтів. Інша “категорія сакрального” — це так звані махдістські рухи, що набули поширення в VIII–IX ст. Ці рухи засновані на вірі у пришествя Махді — “посланих” Аллахом людей, які повинні були підготувати світ до Судного дня, встановити на землі кінцеве царство справедливості. Однак махдістські рухи зберігали елементи общинності, тому що Махді були звичайними людьми. Вони, зазвичай, виникали як рухи протесту проти соціальної несправедливості. Общинне уявлення про владу було домінуючим у сунітів. Халіф, глава держави, громади, був, у принципі, особою виборною. Громада доручала йому замінити попереднього Халіфа. Формально Халіфу ставилося в обов’язок стежити за правильністю дотримання божественного закону — шир’а. Правила життя людей вже були дані людям, і Халіф, як і будь-який член громади, був відповідальним за їх виконання перед богом. У принципі, він не мав права ні скасовувати, ні змінювати, ні перетлумачувати їх. І навіть Омейяди, які зберігали владу в межах свого роду, створивши першу халіфську династію, і правили мало чим себе обмежуючи, все ж обґрунтовували свою владу не зв’язком з богом, а зв’язком і договором (нехай і нав’язаним) з громадою [1; 6; 12–16]. Подібне відбулося і на виборах Халіфів, і в ритуалі присяги, і, нарешті, в терміні Валі аль-Ахд, який зазвичай перекладають як “спадкоємець престолу”, але який також означає і “наступник угоди” (з громадою). В общинній традиції, так само як і в сакральній, були свої крайні форми, зокрема, хариджизм. Хариджитський релігійно-політичний рух намагався впровадити в життя право кожної людини стати Халіфом, виборність Халіфа, його підпорядкованість громаді. Мало пов’язані з реальністю середньовіччя, ці ідеї багато в чому визначили час, проте, залучали великі маси населення і ставали ідейним обґрунтуванням народних виступів. Якщо суніти створили таку теократичну форму держави, як Халіфат, то одним з основоположних догматів шіїтського ісламу стало вчення про імамат. У перші роки ісламу функції імама виконував сам Мухаммад, а після його смерті — чотири праведних Халіфа. До розколу мусульман на шіїтів і сунітів термін “Імамат” для позначення верховної влади не вживався.

Отже, релігійні вчення безпосередньо сприяли включенню обов’язків людини в загальне уявлення про його права і свободи, пояснюючи походження їх актом Божественного творіння у протизагальній ліберальній концепції людської природи (що відбулося в понятті природжених невід’ємних прав). Еволюція поняття “права людини” виявилася саме в рівні розбіжностей, що посилю-

валися в міру затвердження в Європі принципів секуляризації суспільного життя і культури зокрема та перетворенням їх в приватну справу індивіда.

У ХІХ ст. прихильники католицизму відкрито долучилися до дискурсу про права і проголосили про готовність їх захищати та обґрунтовувати з теологічних позицій. В 1963 р. Папа Іоанн ХХІІІ проголошує енцикліку *Pacem in Terris* (“Мир на землі”), яку прийнято називати Декларацією про встановлення миру у правді, справедливості, милосерді і свободі [16; 18; 22]. У цьому документі підкреслюється, що: мир на землі може утвердитися лише при дотриманні встановленого по Божій волі порядку, який повинен визначати відносини між людьми; кожна людину як такого Бог наділив свідомістю і свободою волі; людина має права і обтяжена обов’язками, які випливають з його природи; такі права і обов’язки є загальними і не можуть бути об’єктом посягання і в своїй сукупності невід’ємними від людини; їх початковим джерелом виступає Божественне одкровення; головним із всіх прав людини є право на життя і на все, що сприяє його реалізації (наприклад, на медичне обслуговування, турботу в старості і т. д.); право на повагу, добре ім’я, отримання інформації та вибір роду занять, а також свободу слова і висловлення думки; право на освіту і користування досягненнями культури; право людини на вибір укладу особистого життя, зокрема, створювати сім’ю або жити одному; економічні права (зокрема, право на працю і право власності); свободу асоціацій і пересування; політичні права людини. Вперше в історії католицизму енцикліка у прямій формі закріпила принцип свободи совісті. Документ надає великого значення обов’язків людини в ув’язці з його правами. Ці ідеї були розвинені Другим Ватиканським Собором в 1965 р. в документі *Dignitatis Humanae* “Людська гідність”) проголошенням того, що людина в силу своєї соціальної природи має право вільно висловлювати зовні свої переконання індивідуально або колективно при дотриманні публічного порядку. Цей принцип поширюється на будь-які релігії, послідовники яких мають право будувати своє життя з урахуванням прийнятих ними правил. На Другому Ватиканському Соборі сказано: що католицизм визнає все правильним, що міститься в нехристиянських релігіях; захист свободи релігії покладається на державу, яка повинна припиняти дискримінацію громадян за релігійною ознакою. Детальний виклад такого розуміння свободи совісті сучасної католицької думкою містилися в ряді виступів Іоанна-Павла ІІ [16; 18–22]. Важливим у католицизмі вважається: інститут сім’ї (й відповідно неприйняття одностатевих шлюбів); право на життя (й негативне ставлення до абортів або евтаназії). Порівняно з протестантською ідеєю для католицизму характерним є значно тісніший зв’язок розуміння прав людини з релігійними постулатами, хоча прямої критики ліберального підходу до прав людини сучасний католицизм уникає і наповнює цю концепцію моральними цінностями і принципами колективізму.

Прихильники протестантизму, як і буддизму не вбачають принципових проблем у включенні в права людини власного віросповідання як свободи совісті (Макс Вебер свого часу зазначав, що протестант має право: сповідувати будь-який напрям християнства; вибрати діяльність; діяти у власних еко-

номічних інтересах; забезпечувати недоторканність індивідуальної власності, свободу договору). Саме логіка “протестантського культурного коду” закладена в Першу поправку до Конституції США і в індивідуалізм американської соціальної сфери життя та ліберально-юридичну концепцію прав людини [20–21; 23]. Товариство протестантських церков в Європі концептуалізувало свою рефлексію “Права та Євангелія” у формі: відмови від монополії у формуванні прав людини; поєднанні двох підходів — теологічного та юридичного; обговорення прав людини в універсальних термінах; пошуку шляхів сполучення їх з культурними традиціями людства; позиціонування гідності людини як божого блага (люди не можуть розпоряджатися цим благом на свій розсуд); пріоритет прав людини перед його обов’язками (права, які існували до держави, не перебувають в компетенції законодавця і володіння ними не може бути поставлено в залежність від конкретних вчинків людини); визнання універсального характеру прав людини як єдиної основи взаємовідносин людей, які дотримуються різних культурних і релігійних традицій; у служінні колективу (турбота церкви про бідних як критерій суспільної етики); зобов’язання прийняття один одного, щоб бути взаємно справедливими (в іншому випадку права людини стають знаряддям в руках сильного). Тобто, прихильники протестантизму розглядають діяльність з урахуванням прав людини як таку, що дотримується віри. Аналогічну логіку було покладено в 2000 р. в заяві щодо підтримки Виконкомом Співтовариства протестантських церков в Європі проекту Хартії фундаментальних прав в ЄС з пропозицією доповнення про тлумачення поняття релігійної свободи не тільки в термінах індивідуального, а й колективного права (тим самим пропонується дозволити церквам і релігійним громадам самостійно приймати власні статuti і вільно управляти своїми справами в межах законодавства конкретної країни) [20–21; 23].

Порівняно з іншими течіями християнства, православ’я займає саму критичну позицію щодо ліберальної концепції у практиці забезпечення прав людини: тільки норми віри можуть бути основою життя суспільства; відкидається принцип поділу на мирське релігійне; практикується пошук сучасної формули взаємин церкви і держави в руслі традиційної православної ідеї симфонії [17].

Сучасне ісламське правознавство звернулося до розробки власної позиції з прав людини відносно недавно у формі ліберальної рефлексії прийняття міжнародно-правових актів у цій сфері з певними застереженнями, що відобразили специфіку ісламської концепції суверенітету та природи держави. В ісламській правовій матерії держава забезпечує шаріату реалізацію його приписів. Тобто, носієм суверенітету є не тільки громада мусульман, але і сам шаріат, який встановлює контекст державної нормотворчості та прав людини. На підтвердження цієї тези можливо навести ст. 24 ісламської декларації прав людини 1990 р., ухваленої на сесії міністрів закордонних справ країн-членів Організації ісламської конференції, яка закріплює концепт про те, що шаріат є єдиним джерелом для тлумачення і роз’яснення її положень. Ці релігійно-моральні орієнтири і норми фікху серйозно коригують правовий зміст конституційних положень свободи і рівноправності багатьох арабських країн [1; 13–16].

Згадане дозволяє зробити певні висновки. Для буддизму проблема прав людини виглядає другорядною, зовнішньої стосовно його світогляду. Протестантизм також проводить досить чітку межу між своїм віровченням і правами людини з акцентом на диференціації Євангелія і права. Разом з тим, в його ліберальному трактуванні прав і свобод людини головним лишається свобода совісті, принцип індивідуалізму, “світська віра” або світський вияв віри в необхідному служінні людини суспільству. Основою прав і гідності слугує природне право як відображення Божественної волі і критерію рівності всіх людей. Прихильники католицизму, сприймаючи більшість прав людини в їх ліберальному розумінні, на перше місце ставлять право на життя і приділяють значно більшу увагу наповненню прав людини моральними і духовними цінностями в ідеї субсидіарності (особливий акцент на соціальних, а не на індивідуальних правах) та спільної справи в колективній взаємодопомозі. На відміну від протестантизму, католицизм обережно оцінює принцип приватизації релігії і послідовного відмежування релігії від держави і наполягає на тому, що політична влада має орієнтуватися на совість і моральні критерії. Сучасне ісламське правознавство формально визнає більшість прав і свобод людини в їх ліберальному розумінні, але ставить їх в залежність від дотримання імперативних приписів шаріату, що істотно змінює саму природу інституту прав людини. Свобода релігії розуміється не тільки як право на сповідування віри і здійснення релігійних обрядів, а й на дотриманні традицій у світському житті (наприклад, щодо жіночого одягу). Крім того, з посиленням на імперативні положення шаріату ісламська концепція прав людини трактує принцип рівності по-своєму, дотримуючись не строго юридичних, а, скоріше, соціально-моральних критеріїв. Покладена в основу даної концепції ідея справедливості закріплює, по суті, правову нерівність між мусульманами і представниками іншої віри, чоловіком і жінкою з ряду питань. У мусульманських країнах іслам за рідкісними винятками визнано державною релігією.

У праві завжди імпліцитно враховували попередні стадії природно-правової думки, які відтворюють в своєму регулятивному впливі древні, архаїчні установки і вірування, і можуть легітимізувати раціональне право як продукт епохи модерна і врегулювання сучасних суспільних відносин. Категорію архетипічної метаоснови та відповідні їм явища можна розглядати в термінах соціологічного праворозуміння. В центрі всіх спорів та конфліктів, пов'язаних із трактуванням прав людини в Європі, стоїть колізія правових свідомостей, оскільки для Європи саме право є метою і одночасно засобом урегулювання та попередження будь-яких відмічених протиріч. Релігійні концепції прав людини трактують принцип рівності по-своєму, дотримуючись не суворо юридичних, а, скоріше, соціально-моральних критеріїв.

Джерела

---

1. *Ан-Наим Абдуллахи А.* Предпосылки религиозных прав человека в исламе // *Права человека и религия: Хрестоматия.* М.: Библейско-богословский ин-т св. апостола Андрея, 2001. 496 с.

2. *Баренбойм П. Д.* Библейское начало философии права // Законодательство и экономика. 2012. № 2. С. 9–17.
3. *Блавацька-Калінська О. М.* Поняття злочину у середньовічній філософсько-правовій парадигмі // Вісн. Південного регіонального центру Нац. академії правових наук України. 2016. № 8. С. 23–30.
4. *Глушкова Ирина.* Минное поле оскорбленного индуизма: подрывы и увечья // Отечественные записки. 2014. № 6 (63). С. 32–39.
5. *Законы Хаммурапи // Законы Вавилонии, Ассирии и Хеттского царства / Пер. и коммент. И. М. Дьяконова // Вест. древней истории. 1952. № 3. С. 309–311.*
6. *Марк ван Хук.* Право как коммуникация. СПб., 2012. 320 с.
7. *Исаев И. А.* *Politica hermetica.* Скрытые аспекты власти. М.: ЮРИСТЪ, 2002. 411 с.
8. *Исаев И. А.* *Топос и номос: пространства правопорядков.* М.: Норма, 2007. 416 с.
9. *Исаев И. А.* *Теневая сторона закона. Иррациональное в праве.* М.: Проспект, 2012. 364 с.
10. *Лалетина Ю. В.* Соотношение понятий “право” и “вина” // II: Сравнительное правоведение в странах Азиатско-Тихоокеанского региона: материалы международной научно-практической конференции молодых ученых, аспирантов, соискателей, магистрантов и студентов, г. Улан-Удэ, 15 апреля 2016 г. / Отв. ред. Ю. П. Гармаев. Улан-Удэ: Изд-во Бурятского гос. ун-та, 2016. С. 85–87.
11. *Погасий А.* *Религия и право: учеб. пособие.* М.: Ин-т религии и права, 2001. 192 с.
12. *Пост Р.* *Религия и свобода слова: изображения пророка Мухаммеда // Сравнительное конституционное обозрение. 2006. № 3 (56). С. 59–71.*
13. *Пинюгина Е. В.* Новые подходы к интеграции мусульман в Великобритании и ФРГ [Электронный ресурс] // Ин-т Ближнего Востока: сайт. 16 февраля, 2008. URL: <http://www.iimes.ru/?p=6811>
14. *Сюкияйнен Л. Р.* *Ислам и права человека в диалоге культур и религий.* М.: ООО “Садра”, 2014. 212 с.
15. *Сюкияйнен Л. Р.* *Современные религиозные концепции прав человека: сопоставление теологического и юридического подходов // Право. Журн. Высшей шк. экономики. 2012. № 3. С. 7–28.*
16. *Уханов А. Д.* *Проблематика архетипических основ в типах правопонимания // Правовое регулирование общества: актуальные проблемы и перспективные направления: сб. науч. трудов по материалам I Междунар. науч.-практ. конф. 30 октября 2017. М.: Науч.-издат. центр “Открытое знание”, 2017. С. 37–44.*
17. *Ципин Владислав.* *Каноническое право.* 2-е изд. М.: Изд-во Сретенского монастыря, 2012. 864 с.
18. *Glendon Mary Ann.* *The Influence of Catholic Social Doctrine on Human Rights // Journal Of Catholic Social Thought. 2013. № 10:1. P. 69–84.*
19. *Traer Robert.* *Catholics and Human Rights // Religion and Human Rights [Электронный ресурс] // Religion and Human Rights: site. URL: <http://religionhumanrights.com/Religion/Christian/Catholic/catholics.fhr.htm>*
20. *Moyn Samuel.* *From unintended to reinvented: The Reformation and human rights [Электронный ресурс] // The Protestant Reformation and human rights: Proceeding of the conference. The Graduate Center, CUNY. 2017. May 3. Social Science Research Council: site. URL: <https://tif.ssr.org/2017/11/08/the-protestant-reformation-and-human-rights/#Moyn>*
21. *Sassi Jonathan D.* *The Protestant causes of the American Revolution revisited // The Protestant Reformation and human rights: Proceeding of the conference. The Graduate*

- Center, CUNY. 2017. May 3. Social Science Research Council: site. URL: <https://tiff.ssrc.org/2017/11/08/the-protestant-reformation-and-human-rights/#Моун>
22. *Turkson Peter K. A.* The Catholic Church and Human Rights [Електронний ресурс] / Peter Kodwo Appiah Turkson // Slovak Bishops Conference: Proceeding of the conference, Bratislava, 4 March 2014. URL: <http://www.pcgp.it/dati/2013-01/03-999999/Turkson%20Human-Rights.Cracow.81.12.12.pdf>
23. *Witte Jr. John.* Law, Religion, and Human Rights: A Historical Protestant Perspective // The Journal of Religious Ethics. 1998. Vol. 26, № 2. P. 257–262.

Dikarev O. I. Religious and Archetypal Origins and the Contemporary Human Rights. *The relationship between legal approaches to human rights and their religious reflection in their fundamental archetypal moments, including in relation to positive law and the role that it plays in the legal development of individual countries and regions, is analyzed. In addition, the sociocultural archetype in the theory of law and legal thinking is positioned as a theoretical and methodological admissibility of inclusion in the right of deep, complex structures, constructive law and influence on the “upper” (other) levels of legal reality in the positivist paradigm of law.*

Although, according to G. Kelzen, legal science should not engage in the legitimization of law, they do not have to justify the investigated and described normative order at all, we also refer to the modern naturalist legal understanding of law (the natural law theory of law as the eternal mind), which does not allow in its framework, to see at least irrational constituents of law. As you know, the natural-legal thought in its development was several stages: from the naturalistic understanding of natural law, characteristic of mythological consciousness, to the rationalistic inherent to the present time, through the theological stage.

The law has always implicitly taken into account the previous stages of natural-legal thought, which reproduce and repeat in their regulatory influence ancient, archaic attitudes and beliefs that legitimize rational law as a product of the modern age and regulate modern social relations. The category of the archetypal meta basin and the phenomena corresponding to them can be considered in terms of sociological legal understanding. At the heart of all disputes and conflicts related to the interpretation of human rights in Europe is the conflict of legal consciousness, since for Europe the very law is a goal and at the same time a means of settling and preventing any contradictions. The religious concept of human rights treats the principle of equality in its own way, following not strictly legal, but, rather, social and moral criteria.

<https://doi.org/10.32689/2523-4625-2018-02-46-56>

Надійшла 6 березня 2018 р.

В. Г. ПУГАЧ

<https://orcid.org/0000-0002-7486-6427>

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

О. М. ІЩЕНКО

<https://orcid.org/0000-0003-3832-2403>

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ІДЕОЛОГІЧНА ЕРОЗІЯ ЛІБЕРАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Наукові праці МАУП. Серія Політичні науки, 2018, вип. 56(2), с. 57–64

<https://doi.org/10.32689/2523-4625-2018-02-57-64>

У межах загальної наукової дискусії проблема кризи демократії розглядається крізь призму втрати ідеологічної цілісності ліберальної демократії, її ціннісної розгубленості. Розглянуті тренди відхилення від ідей та цінностей, які становлять ідеологічний фундамент ліберальної демократії.

Відомий американський філософ та психолог Дж. Дьюї, будучи свідком падіння популярності серед широких мас населення класичної ліберальної доктрини та ідеї демократії загалом, зауважив: “Необхідно знову і знову вивчати саму ідею, сам сенс демократії. Демократію потрібно постійно відкривати і перевідкривати заново... Демократія як форма життя не може стояти на місці. Щоб жити, їй потрібно розвиватися відповідно до змін, які вже здійснилися і тих, що лише мають відбутися. Якщо демократія не рухається вперед, якщо намагається залишитися незмінною, вона стає на шлях регресу, що веде до її згасання” [1, 182]. Сприйняття лібералізму як “безнадійно застарілого релікту XIX ст.” спровоковано, на думку Дьюї, його цілковитою відірваністю від реальності та очікувань суспільства, замкненістю на собі. Відтак, американський мислитель наголошує на необхідності критичної ревізії низки засадничих положень класичної ліберальної доктрини, що зробить лібералізм та демократію привабливішими для широких мас. В результаті, як відомо, Дьюї долучився до розробки “нового лібералізму”, який отримав назву соціальний лібералізм. Останній став, до певної міри, інтелектуальною відповіддю, реакцією на процеси, які загрожували перетворити демократію на “формулу безсилля та застою”.

У доповіді Тристоронньої комісії під назвою “Криза демократії” (1975) її автори — авторитетні вчені М. Крозье, С. Гантінгтон та Д. Ватанукі попереджують про “похмуре майбутнє, що очікує на демократичне правління”. Дана доповідь викликала жваву наукову дискусію сконцентровану на демократії, її перспективах, загрозах та викликах. Відтак, проблема демократичної кризи посіла важливе місце у дослідженнях багатьох відомих сучасних науковців.

Зокрема, британський соціальний філософ З. Бауман, серед причин того, що демократія потрапила до “зони ризику”, окрім інших, виокремлює “втомленість свободою”, котра має вияв “у тій апатії, з якою більшість з нас спостерігає за процесом послідовного обмеження важкозавойованих громадянських свобод та прав” [2, 65]. На відміну від Баумана, італійський політичний теоретик Д. Дзолло причину поширення такої апатії вбачає у тому, що жодна обіцянка демократії ніколи не була виконана. Тут Дзолло посиляється на наукові доробки свого співвітчизника видатного мислителя Н. Боббіо. Останній склав “обвинувачувальний перелік” невиконаних обіцянок сучасної демократії, зафіксувавши системну невідповідність між “справжнім функціонуванням демократичних інститутів” та “обіцянками”, даними такими ліберально-демократичними мислителями, як Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо, А. де Токвіль, Дж. Бентам, Дж. С. Мілль. На думку Боббіо, така невідповідність є не лише наслідком “деградації суспільного життя, ганебного видовища корупції, явної неосвіченості, кар’єризму та цинізму, які щоденно демонструються нам основною масою наших [демократичних] політиків”, а й пов’язана з процесом “трансформації демократії”, котрий призвів західні демократичні інститути до значної кількості парадоксальних й викривлених наслідків [3, с. 185]. Сумніви щодо перемоги ліберальної демократії над своїми суперниками висловлює й сучасна бельгійська дослідниця Ш. Муфф. Прихильниця “агоністичного плюралізму”, критик “деліберативної демократії” та концепту “політичного” К. Шмітта, Муфф вказує на наявність низки ознак, які свідчать про помітне падіння довіри до ліберально-демократичних інститутів. Британський дослідник Е. МакГрю аналізуючи глобалізацію, зауважує: “Якщо державний суверенітет вже не вважається неподільним, але частково віддається міжнародним організаціям; якщо держави вже не контролюють власні території; і якщо територіальні та політичні кордони стають все більше проникні, то центральні принципи ліберальної демократії — самоуправління, демос, консенсус, представництво і народний суверенітет стають явно проблематичними” [4, 12]. Смугу посилення безладів, невизначеності та непередбачуваних подій пророкує демократії сучасний американський політолог Ф. Шміттер. Таким чином, актуалізація демократичної проблематики постала як симптоматика її кризових явищ.

Отже, метою статті є дослідження трендів відхилення від ідей та цінностей, які становлять ідеологічний фундамент ліберальної демократії.

Один з найбільш впливових сучасних американських аналітиків Ф. Закарія, будучи доволі позитивно налаштованим щодо майбутнього демократії, все ж підкреслює, що небезпека для демократії криється у перетворенні її на настільки невизначену і безглузду фразу, що вона може бути поцуплена майже для будь-яких цілей. Схожу думку висловлює й сучасний американський професор Я.-В. Мюллер, вказуючи, що “навіть політичні експерименти, які різко протиставляли себе ліберальній парламентській демократії (з одного боку реальний державний соціалізм та обіцяне ним цілковите комуністичне суспільство, а з іншого боку — фашизм), говорили на мові демократичних цінностей. А іноді вони стверджували, що є справжньою демократією: Джен-

тіле, наприклад, пояснював, що “фашистська держава... є народною державою і, як такою, демократичною державною *par excellence*” [5, 14].

Для того, щоб мати ліберальну демократію, зазначає Закарія, необхідно мати групу людей, відданих лібералізму. Зазвичай, такою групою виступає середній клас. У цьому Закарія солідаризується з американським соціологом Б. Муром, котрий проголосив: “Немає буржуа — немає демократії” [6, 418].

Середній клас отримав масовий характер та соціально-політичну суб’єктність внаслідок переходу західних суспільств на індустріальну й пізньоіндустріальну стадії розвитку в межах яких активно розвивалися “сфера послуг” та особлива модель держави — соціальна держава. Втім, починаючи з 80-х років ХХ ст. дослідники фіксують тенденції щодо скорочення середнього класу, формування нової соціальної системи, характерологічними особливостями якої є “стискання середнього класу” внаслідок зростання “верхівки” та “дна” соціальної шкали. Причиною “стикання” середнього класу найчастіше згадується глобалізація, котра, як стверджує Ф. Фукуяма, руйнує соціальну базу середнього класу та створює умови для зосередження благ в руках невеликої групи людей у сфері фінансів й новітніх технологій. Негативний вплив на становище середнього класу, його соціальну нестійкість, переконаний американський соціолог П. Б’юкенен, справила Франкфуртська школа, котра “криміналізувала середній клас”, подібно до того, як К. Маркс “криміналізував капіталістів”. При цьому, зауважує Б’юкенен, франкфуртці цілковито ігнорували той факт, що саме середній клас створив демократичне суспільство, що Британія, країна середнього класу, боролася з Гітлером, що Америка, ще одна країна середнього класу, надала прихисток Адорно та іншим, хто втечею рятувався від нацистів [7, 81]. Втім це не завадило Адорно безапеляційно стверджувати, що “схильність до фашистських ідей найбільш притаманна представникам середнього класу” [7, 82] і загалом франкфуртцям, які перебували на Заході, розмірковувати про те, як слід організувати та здійснити антизахідну революцію [7, 91].

Ідеї Франкфуртської школи поступово поширювалися і, зрештою, почали давати плоди у 60-х роках ХХ ст. “Послання у пляшці” переконало багатьох представників покоління 60-х — найбільш привілейованого покоління в історії, що вони живуть у пеклі [7, 91]. Тож, розмірковуючи про смерть Заходу, стверджує Б’юкенен, слід розглядати Франкфуртську школу, цю “жменьку марксистів-ревізіоністів” як головного обвинувачуваного у цьому злочині.

Середній клас як соціальний референт ліберальної демократії, пріоритетним для себе вважає ідеї свободи, значної автономії від держави, конкурентної економіки. Іншими словами, ліберальна демократія як ідеологія передусім середнього класу, відображає специфіку його соціального буття, слугує засобом захисту його інтересів і загальним керівництвом до дії. Скорочення цього класу, вочевидь, відсуває ліберально-демократичну ідеологію на периферію соціально-політичного життя. Як зазначає Фукуяма, ліберальна демократія сьогодні є провідною ідеологією не в останню чергу тому, що вона відповідає потребам певних соціально-економічних структур і просувається ними. Зміни у цих структурах призводять до ідеологічних наслідків [8, 53].

Важливим для ідентифікації ідеологічних відхилень ліберальної демократії є питання щодо її визначення. Не заглиблюючись у дискусію щодо кореляції феноменів лібералізму та демократії, зазначимо, що сучасне розуміння ліберальної демократії передбачає поєднання “процедурних” та “ліберально-конституційних” умов. Процедурна складова ліберальної демократії передусім ґрунтується на “мінімалістській дефініції” австро-американського мислителя Й. Шумпетера, згідно з яким “демократичний метод — це такий інституційний лад для прийняття політичних рішень, в якому індивіди отримують владу приймати рішення шляхом конкурентної боротьби за голоси виборців” [3, 166]. Ліберально-конституційна складова передбачає верховенство права, розподіл влади, дотримання прав і свобод громадян, захист прав меншин та інше. “Збірний образ” ліберальної демократії наводить американський політолог Л. Даймонд: 1) влада належить виборним чиновникам та особам, яких вони призначають; 2) виконавча влада конституційно обмежена, а її підзвітність забезпечується іншими урядовими інститутами; 3) результати виборів заздалегідь не визначені, існує реальна можливість періодичної зміни партій при владі, при цьому кожній групі, яка дотримується конституційних принципів, забезпечується право на створення своєї партії та участі у виборчому процесі; 4) меншинам (культурним, етнічним, конфесійним тощо) не заборонено висловлювати власні інтереси у політичному процесі та використовувати свої мову й культуру; 5) окрім політичних партій та періодичних виборів для висловлення й представництва інтересів і цінностей громадян існує багато інших каналів; 6) свобода асоціацій та плюралізм доповнюються наявністю альтернативних джерел інформації; 7) індивіди мають базові свободи, як-то свобода думки, переконань, слова, друку, зібрань, демонстрацій та подачі петицій; 8) усі громадяни політично рівні, свободи захищені позапартійною незалежною судовою владою; 9) влада закону захищає громадян від свавільного арешту, вигнання, терору, катувань та невинуватого втручання в їх особисте життя [9]. Зауважимо, що більшість з цих властивостей ліберальної демократії виступають критеріями для щорічних досліджень стану свободи в світі, які проводяться впливовою неурядовою організацією *Freedom House*. Останній звіт цієї організації під назвою “Свобода у світі 2018: криза демократії” фіксує тенденцію зниження рівня свободи за останні 12 років та зростання кількості авторитарних й репресивних країн. З огляду на це, очільник даної організації М. Абрамовіч змушений говорити про найсерйознішу кризу, що нині переживає демократія: під загрозою в усьому світі сьогодні перебувають такі базові цінності, як гарантії проведення вільних і чесних виборів, свобода слова та друку, визнання верховенства закону [10]. Дозволимо собі стверджувати, що дослідження *Freedom House* інтерпретуючи та оцінюючи актуальну реальність, роблять свій помітний внесок в окреслення вектору інтелектуальних дискусій щодо демократичної проблематики, тим самим зберігаючи зв'язок між суспільно-політичною практикою та теоретичним дискурсом.

Отже, згідно з останнім звітом *Freedom House* під загрозою опинилася така базова цінність як вільні та чесні вибори. Останні виконують низку важливих функцій, втім головне їх призначення “виробництво правління”, тобто

цивілізоване ненасильницьке формування (періодичне оновлення) кадрового складу інститутів державної влади. Обов'язковою умовою демократичності виборів, за Шумпетером, є вільна конкурентна боротьба за вільні голоси виборців. Політична конкуренція передбачає ситуацію політичного плюралізму, змагання реальних політичних альтернатив, між якими можна зробити значущий вибір [3, 183]. Натомість нині спостерігається нехтування цією вимогою, виборцям пропонуються квазіальтернативні політичні пропозиції. Відтак, політична конкуренція постає як “перегони на трьох ногах” — пропонуються майже тотожні політичні програми та платформи, розбіжності простежуються лише у деталях. Відсутність справжніх політичних альтернатив, така собі “свобода без вибору” виштовхує на поверхню ще одну ідеологічну аберацію ліберальної демократії. Йдеться про свободу вибору — “цей символ віри демократії” (Ж. Бодріяр), який в сучасних умовах помітно знівельований.

Відправною точкою розмірковувань щодо свободи вибору виступають концептуальні побудови І. Канта, котрий стверджував, що свобода вибору — це “свобода в усіх випадках публічно користуватися власним розумом” [11, 31]. У межах дискусії “що таке просвітництво”, котра розгорнулася на сторінках газети “*Berlinische Monatsschrift*” у 1783–1784 рр. Кант закликав до мужності користуватися власним розумом. Цим він привернув увагу до проблеми нестачі “рішучості та мужності користуватися власним розумом без керованості з боку когось іншого”, наголошуючи на “ліносах та боягузстві” застосовувати свій розум самостійно [11, 29]. За сучасних умов, зазначає С. Жижек, нам варто соромитися “загальносвітового процесу поступового звуження простору того, що Іммануїл Кант назвав “публічним використанням розуму” [12, 267].

“Звуження простору публічного використання розуму” можливо пояснити кількома причинами. Зокрема, потужним деструктивним тиском на суспільство та окрему людину з боку ЗМІ. Останні, позбавляючи людину зони самостійного (автономного) осмислення політичних реалій та пропозицій, атрофують, з ризиком на “ампутацію”, її раціонально-критичні здібності. Громадянам дедалі складніше зрозуміти свій “об’єктивний” інтерес і вони все частіше голосують, виходячи з медійних репрезентацій. З огляду на це, Боббіо констатує встановлення режиму “постдемократичної телеолігархії”, за якого переважна більшість громадян не обирає і не вибирає, а залишається необізнаною та підкоряється [3, 12]. Монополізувавши право вибору, ЗМІ унеможливили ситуацію, за якої людина могла б “мислити за себе”. Відтак за сучасних умов навіть особисте голосування на виборах з дотриманням формальних процедур ще не є беззаперечним свідченням власного вільного вибору громадянина. “До тих пір, поки вони (індивіди — авт.) позбавлені автономії, до тих пір, поки їх свідомість — об’єкт навіювання та маніпулювання, їх відповідь не можна вважати такою, що належить їм самим” [13, 24]. Тож, сучасний громадянин не обирає і не вибирає, оскільки він не є “суверенним” політичним споживачем, його право вибору вкрай обмежене. Відповідно, базова цінність ліберальної демократії вільні та чесні вибори — це ілюзія, перебільшення,

“хибне відчуття”, які камуфлюють реальність. Однак, усвідомлення цього не повинно супроводжуватися нападами песимізму та катастрофізму. Варто, на нашу думку, вслід за британським дослідником Дж. Кіном, визнати “інформованого громадянина” безкорисним кліше, “антидемократичним ідеалом”, натомість ратувати за “свідомих” громадян, які “знають, що вони знають не усе”, і які з підозрою ставляться до тих, “хто вважає, начебто знає усе, особливо, коли такі люди намагаються замаскувати свою зверхність та жадобу до влади над іншими” [14, 35, 137]. Схожу думку висловлює й Дзолло, вказуючи на пряму залежність майбутнього західної демократії від результату боротьби за фундаментальне право людини, котре він визначає як *habeas mentem* — “недоторканість свідомості” [3, 18].

Ідеологічна архітектура ліберальної демократії центрується ідеєю представництва, в межах якої провідним представницьким інститутом визнається парламент. Представництво, згідно з італійським політичним філософом Дж. Дусо, означає “набуття форми”, тобто визначення волі народу, що вкрай важливо, зокрема, для поняття єдності народу як політичного суб’єкта, а не простої суми індивідів [15, 79]. Втім і ця ідея суттєво девальвувалася. Низка сучасних знаних дослідників наголошують на тому, що сенс представництва спустошується, парламент стає “порожнім апаратом”.

Незважаючи на те, що ідея парламентського представництва “продовжує домінувати у світі наших демократичних фантазмів” [15, 7], нині вона потрапила до зони критики. Наприклад, австрійський економіст та філософ Ф. фон Хайек, вважаючи перетворення парламенту на “порожній апарат” результатом сукупної дії багатьох процесів та чинників, разом з тим наголошує на спотворенні поняття “закон” — одного з визначальних, сенсоутворюючих понять ліберального конституціоналізму. Британський дослідник Е. Пабст констатує суттєве звуження повноважень національних парламентів, які “зосередилися в руках нового управлінського класу, котрий складається з представників державної виконавчої влади, все більш політизованої бюрократії й керівників транснаціональних корпорацій” [16, 242]. Тож, Пабст стверджує, що сучасна модель глобалізації робить демократію більш авторитарною, аніж це допускається теорією ліберального представництва.

Факт викривлення та спотворення представницького правління фіксує й Кін. На його думку, справа не лише у тому, що на сучасних медіаринках привалює олігопольна тенденція, яка загрожує існуванню різноманітності джерел інформації, плюралізму думок. Небезпеку становить те, що “стрімке зростання гігантських медіафірм дозволяє їм “приватизувати” політику заради своєї користі, підтасовуючи, викривлюючи та спотворюючи правила представницького правління” [14, 210]. При цьому британський дослідник чітко вирізняє “четвертий тренд”, котрий має важливе значення для представницької демократії: “збільшення кількості необраних представників”. Останні постають як “захисники суспільних інтересів та цінностей, публічні фігури, авторитет яких лежить поза межами електоральної політики” [14, 74]. Громадська підтримка, якою необрані представники іноді користуються, сягає таких показників, що ставить під сумнів “легітимність та життєздатність

обраних представників (політиків та парламентів) як центрального організуючого принципу демократії” [14, 74]. Втім, Кін не схильний зараховувати “четвертий тренд” до номенклатури загроз ліберальній демократії, навпаки, на його думку, не обрані представники можуть бути корисними для демократії, особливо в умовах втрати довіри до обраних представників з боку громадян. “Вони (необрані представники — авт.), — пише Кін, — розширюють межі та значення політичного представництва, особливо коли не дозволяють заснути офіційним партіям, парламентам і членам уряду” [14, 83].

Отже, резюмуючи, відзначимо, що ідеологічна ерозія ліберальної демократії не вичерпується окресленими відхиленнями. Теоретичної рефлексії потребують інші наріжні ідеї, що наповнюють ціннісним змістом ліберальну демократію, втім які за сучасних умов девальвуються, або взагалі анігілюються. Зокрема, для наступних поглиблених наукових розвідок становлять інтерес ідеї прав та свобод людини, консенсусу, особистої та суспільної безпеки, проблема “диктаторської меншості” та інші, які становлять ідеологічний фундамент ліберальної демократії.

Джерела

---

1. *Dewey J.* The challenge of democracy to education. The Later Works, 1925–1953. Vol. 11: 1935-1937. Carbonadle: Southern Illinois University Press, 2008. P. 181–190.
2. *Бауман З.* От агоры к рынку — и куда потом? Демократия и модернизация: к дискуссии о вызовах XXI века / ред. В. Л. Иноземцев. М.: Европа, 2010. С. 55–72.
3. *Дзоло Д.* Демократия и сложность: реалистический подход / пер. с англ. А. А. Калинин, Н. В. Эдельман, М. А. Юсим. М.: Изд. дом Гос. ун-та Высшей школы экономики, 2010. 320 с. (Политическая теория).
4. *McGrew A.* The Transformation of Democracy? Globalization and Territorial Democracy. Cambridge: Polity Press, 1997. 279 p.
5. *Мюллер Я.-В.* Споры о демократии: Политические идеи в Европе XX века / пер. с англ. А. Яковлева. М.: Изд-во Ин-та Гайдара, 2014. 400 с.
6. *Moore B.* Social Origins of Dictatorship and Democracy: Lord and Peasant in the Making of the Modern World [Електронний ресурс] / foreword E. Friedman, J. C. Scott. Boston: Beacon Press, 1966. 559 p. // URL: <http://polisci2.ucsd.edu/foundation/04Moore1966.pdf>
7. *Buchanan P.J.* The Death of the West. How dying populations and immigrant invasions imperil our country and civilization. New York: St. Martin’s press. 308 p.
8. *Fukuyama F.* The Future of History. Can Liberal Democracy Survive the Decline of the Middle Class? [Електронний ресурс] // Foreign Affairs. 2012. Vol. 91. № 1. P. 53–61. URL: https://files.foreignaffairs.com/legacy/attachments/PC9_The_future_of_history.pdf
9. *Даймонд Л.* Прошла ли “третья волна” демократизации? [Электронный ресурс] // Политические исследования. 1999. № 1. С. 10–25. URL: http://www.polisportal.ru/files/File/puvlication/Starie_publicakcii_Polisa/D/1999-1-3-Dimond_Proshla_li_3_volna_demokratizacii.pdf
10. Freedom in the World 2018. Democracy in Crisis [Електронний ресурс] // Freedom House: site. URL: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2018>
11. *Кант И.* Ответ на вопрос: что такое просвещение: Собр. соч. в 8 т. / под общ. ред. А. В. Гулыги. М.: ЧОРО, 1994. Т. 8. 718 с.

12. Жижек С. Накануне Господина: сотрясая рамки / пер. с англ. А. Ожиганова, Е. Савицкий, Д. Семилуцких, И. Левина. М.: Европа, 2014. 280 с.
13. Маркузе Г. Одномерный человек / пер. с англ. А. А. Юдина. М.: АСТ: АСТ МОСКВА, 2009. 331 с.
14. Кин Дж. Демократия и декаданс медиа / под науч. ред. А. Смирнова; пер. с англ. Д. Кралечкин. М.: Изд. дом Высшей шк. экономики, 2015. 312 с. (Политическая теория).
15. Манов Ф. В тени королей. Политическая анатомия демократического представительства / пер. с англ. А. Яковлева. М.: Изд-во Ин-та Гайдара, 2014. 176 с.
16. Пабст Э. Рыночное государство и постдемократия // Демократия и модернизация: к дискуссии о вызовах XXI века / ред. В. Л. Иноземцев. М.: Европа, 2010. С. 231–246.

Pugach V. G., Ishchenko O. M. Ideological Erosion of Liberal Democracy.

Within the framework of the general scientific discussion on the crisis of democracy in the article, the problem is considered through the prism of the loss of the ideological integrity of liberal democracy, its value of confusion. The trends of deviation from ideas and values which form the ideological foundation of liberal democracy are considered.

A well-known American philosopher and psychologist J. Dewey, witnessing the fall of popularity among the general population of the classical liberal doctrine and the idea of democracy in general, said: "It is necessary to study the idea itself again and again, the very meaning of democracy. Democracy needs to be constantly opened and reopened ... Democracy as a form of life can not stand still. To live, it needs to evolve in accordance with the changes already made and those that have only to happen. If democracy does not move forward, if it tries to remain unchanged, it is on the path of regress, which leads to its extinction". The perception of liberalism as "the hopelessly outdated relic of the nineteenth century" was provoked, according to Dewey, to his complete isolation from reality and the expectations of society, with his own isolation. Consequently, the American thinker emphasizes the need for a critical revision of a number of fundamental principles of the classical liberal doctrine, which will make liberalism and democracy more attractive to the general public. As a result, Dewey is known to have joined the development of "new liberalism", which was called social liberalism. The latter became, to some extent, an intellectual response, a reaction to processes that threatened to transform democracy into a "formula of powerlessness and stagnation".

The report by the Trilateral Commission entitled "The Democracy Crisis" (1975), authored by authoritative scholars M. Crozier, S. Gantington and D. Watanuki, warn of a "gloomy future that awaits democratic rule". This report provoked a lively scientific debate focused on democracy, its prospects, threats and challenges.

Ideological erosion of liberal democracy is not limited to outdated deviations. Theoretic reflection requires other key ideas that fill the value of liberal democracy, however, which are devalued in the present conditions or even annihilated altogether. In particular, the idea of human rights and freedoms, consensus, personal and public security, the problem of the "dictatorial minority" and others that form the ideological foundation of liberal democracy are of interest to subsequent in-depth scientific research.

<https://doi.org/10.32689/2523-4625-2018-02-57-64>

Надійшла 14 жовтня 2018 р.

С. В. САВОЙСЬКА

<https://orcid.org/0000-0002-5728-0686>

Київський національний університет будівництва і архітектури

КОНСТРУКТИВНА КОМУНІКАТИВНА ПОЛІТИКА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ ЯК МОДЕЛЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ

Наукові праці МАУП. Серія Політичні науки, 2018, вип. 56(2), с. 65–71

<https://doi.org/10.32689/2523-4625-2018-02-65-71>

Розглядається конструктивна комунікативна політика як модель консолідації української спільноти. Увага акцентується на тому, що багато непорозумінь, протистоянь і конфліктів відбувається через різночитання, коли суб'єкти політичного процесу одне й те саме питання сприймають і трактують по-різному, не розуміють про що йдеться та як сприймати ту чи іншу інформацію або проблему. Виходом із цього становища є конструктивна комунікативна політика, яка здатна згладжувати усі гострі кути, знайти необхідні аргументи та досягти консенсусу у тому чи іншому проблемному питанні.

Окремі аспекти проблематики, що стосується консолідації українства в умовах внутрішніх трансформацій, на сучасному етапі досліджували В. Городяненко [1], Л. Даймонд [2], І. Іванов [3], А. Костирев [4], А. Павко [8], В. Панібудьласка і І. Кресіна [9], Г. Скрипник [14] та ін. Науковці звернули увагу на те, що консолідація українців, їх політикуму і влади відбувалася більш успішно на першому етапі незалежності (1991–1996 рр.). Незважаючи на те, що цей етап характеризується негараздами у багатьох сферах суспільно-політичної діяльності, що було викликано розпадом СРСР та розрухою в усіх галузях України, зокрема в економіці, значні досягнення відбулися завдяки українізації та модернізації освіти, які супроводжувалися поширенням комунікацій українською мовою. Починаючи з перших років другого етапу (1997–2004 рр.) ситуація почала змінюватися у бік стагнації та гальмування тих українізаційних та комунікативних процесів, які набирали оберти на початку 1990-х років. Цей процес розколов українську спільноту, на думку багатьох українських науковців, зокрема О. Бульвінської, В. Дементьєвої, О. Кривицької, Ю. Тищенко, О. Чаленка, Л. Масенко та ін., за мовно-політичною, культурною та іншими ознаками. Зважаючи на це, конче була необхідна національна консолідація, аби успішно вирішувати будь-які питання, які виникають у багатьох галузях, зокрема в освіті, законодавстві, культурі, інформаційно-кому-

нікаційній політиці, економіці, енергетиці, у ділянці енергоефективності та енергозбереження тощо. Утім, необхідно розрізняти сутність і значення двох останніх понять. Тобто, якщо енергозбереження спрямовано на зменшення споживання енергії, то енергоефективність — це корисна та ефективна витрата енергії. Енергозбереження включає в себе зміни у поведінці людей, наприклад, блокування, гальмування та перекриття українською спільнотою вулиць через відсутність опалення, постачання неякісного палива або надто дорогого та ін. Акцентуючи увагу на енергоефективності, маємо на увазі не лише економію енергії, а раціональне і свідоме її використання з метою збереження її для нащадків. Тобто, ефективно використання енергії призводить до скорочення виплат по рахунках за комунальні послуги та захисту навколишнього середовища. І як наслідок, зменшується споживання енергоресурсів та забруднення довкілля — повітря, води, землі та ін. Тобто, енергоефективність — це галузь знань, що знаходиться на стику економіки, юриспруденції та соціології. Цей термін означає досягнення певного результату з використанням меншої кількості енергії, ніж зазвичай потрібно; раціональне використання енергетичних ресурсів, досягнення економічно доцільної ефективності використання існуючих паливно-енергетичних ресурсів при дійсному рівні розвитку техніки, технологій та дотриманні вимог до навколишнього середовища.

Інформаційно-комунікаційна консолідація має базуватися, на думку А. Костирева, на ціннісній комунікації [4], яка має бути правдивою, точною та перевіреною. Що ж до ціннісної комунікації, то комунікативна політика у цій ділянці потребує: мобілізації значних фінансових ресурсів, розширення заходів з підвищення енергоефективності, запланованих державою, подальшої лібералізації енергетичного ринку, збільшення кількості новозбудованих будівель з близьким до нульового споживанням енергії, проведення інформаційних кампаній для забезпечення економії енергоресурсів через зміну поведінки споживачів енергії, здійснення заходів з термомодернізації із залученням енергосервісних кампаній, модернізацію виробничих процесів на підприємствах [6]. Що ж до економії ресурсів, то цей проект передбачає великих капіталовкладень у будь-яку галузь для її ефективного функціонування та розвитку. Тому основними джерелами його фінансування є кошти місцевих бюджетів (що нерідко розкрадаються, тому й нагадують порожні кишені, а винних у цьому за певні відкупи суди відпускають під домашній арешт або на волю, де можна продовжувати робити те саме), міжнародних фінансових організацій та приватні інвестиції енергосервісних кампаній (які не поспішають вкладати фінанси в українські проекти через корупцію). Остання у сучасній Україні, незважаючи на прихід до влади нових політиків, за останні 2 роки зростає від 5 до 18 %. Про це свідчить порівняльний аналіз корупції в Україні, що проводився Центром Разумкова та іншими кампаніями у 2013–2015 рр. У такому разі можна припустити, що корупцією займаються цілеспрямовано антиукраїнськи налаштовані особи не лише з метою збагатитися, але й щоб нанести збиток Українській державі та знищити її економічно.

Таким чином, зазначене не спрямовується на консолідацію українського суспільства, позаяк сіє недовіру до української влади, її фінансових, правових, судових та інших інститутів. Утім, на початку 1990-х років конструктивна комунікативна політика об'єднала українську спільноту і тодішню владу навколо ідеї незалежності. Так, українську національну ідею як фактор консолідації суспільства досліджували В. Панібудьласка, І. Кресіна [9] та інші вітчизняні науковці. Свідченням цього є ухвалення Декларації про державний суверенітет та проголошення незалежності, навколо чого український народ консолідувався та успішно проголосував на Всеукраїнському референдумі у грудні 1991 р. Без конструктивної комунікативної політики, яка консолідувала національно-демократичну, націоналістичну та іншу українську спільноту навколо національних інтересів і цінностей, історії українського народу, української мови, культури та ін., не було б ухвалено Закон “Про мови в Українській РСР”. Цей Закон дав можливість відродити на території України комунікації українською мовою, які поширювалися засобами демократизації та українізації в усіх сферах і галузях суспільно-політичного життя, що систематизовано і досліджено автором у монографії “Українська мова як державна: освіта, політика” [12, 90].

Що стосується конструктивної комунікативної політики у галузі освіти, то на початку 1990-х вона базувалася на взаєморозумінні та консолідації української спільноти, що задовільно, за окремими винятками, забезпечувала і влада, і політики, використовуючи та поширюючи ідеї українізації та модернізації. Остання здійснювалася такими ефективними методами: українізувалися навчальні заклади, створювалися класи і групи, де отримували освіту етнічні меншини рідною мовою, будувалися нові школи та ВНЗ, де відкривалися україномовні та іншомовні групи, кафедри українознавства, української мови і літератури, історії, політології, політичних наук та ін. Така комунікативна політика (за невеликими винятками, які були продиктовані деструктивними чинниками і спрямовувалися проти демократизації та модернізації суспільно-політичного життя країни) в основному була успішною. Були і недоліки, які досліджено, проаналізовано і систематизовано автором у монографії “Мовна політика у сучасній Україні: деструктивні і конструктивні виміри” [13, 241].

Конструктивна комунікативна політика у галузі права базувалася як на внутрішніх, так і зовнішніх (міжнародних угодах) законодавчих актах. Деякі з них (наприклад, закон “Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин”) [5] завдали великої шкоди внутрішній консолідації українського суспільства (розкол за мовною і культурною ознаками) [2], політикуму (комуністи і національні демократи, кожен з яких захищав свої інтереси) та цілісності сучасної Української держави, яка супроводжувалася революціями (“Помаранчева революція” [15] та “Революція Гідності”) [7, 330], анексією АР Крим та російською війною на Сході України. Виходячи з цього, консолідація українського суспільства конче необхідна за умови зовнішньої загрози з боку Росії, а можливо, й інших сусідів (Угорщина – Закарпаття, Румунія – Буковина), які в усі роки незалежності від-

крито претендували на частину української території, яка, начебто, не українська.

Що стосувалося кінця 1990-х років, то у ситуації, яку штучно склали комуністи та інші проросійськи налаштовані політики, усі крапки над “і” поставив Конституційний Суд України 1999 р. [11]. Але основа для розколу у середовищі українського політикуму та суспільства була не просто закладена — вона з кожним роком збільшувалася, а сама ідея стимулювалася антиукраїнськими політичними силами. Вони активізували ідеї захисту російської мови, яка в сучасній Україні, начебто, обмежується і витісняється; двомовності, яка, на їх переконання, має бути зафіксована у Конституції України, а також зміни у ділянці децентралізації, які нададуть українським територіям, що анексовані або захоплені Росією, автономного або іншого вільного статусу; підвищення статусу для російської мови та ін. Так, одним із консолідаційних чинників була мова [14]. Наприклад, українська мова об’єднує мешканців Центру і Заходу України, а російська — жителів Півдня і Сходу держави. Окремі мовно-політичні та інші ідеї, які з часом переросли у вимоги проросійськи налаштованих політиків, були реалізовані на Сході й Півдні країни після ухвалення Закону України “Про засади державної мовної політики”, який, на думку багатьох політиків, не може існувати узагалі [6].

Отже, така ситуація не лише не могла консолідувати український народ та його політиків, — вона поглибила розкол на рівні українського політикуму, народу і держави. А наслідки від деструктивної комунікативної політики ми маємо можливість бачити в енергетиці, яка у ділянці консолідації значно відстає від освітньої галузі. Її розвиток гальмувався внутрішніми політико-олігархічними угрупованнями та зовнішнім тиском Росії, який на різних етапах українського державотворення залежав від того, хто здійснював владу в Україні та як вона взаємодіяла із Кремлем. Попри економічні і політичні негаразди, відсутність взаєморозуміння та взаємодії у межах однієї коаліції, політичної сили та між полярними політиками незадовільно розвивався такий напрям в економіці, як енергозабезпечення, енергозбереження та енергоефективність, що, на думку вітчизняних політологів та експертів, нерідко в українському політикумі було пов’язано з інтригами, особистими образами, недовірою, міжособистим та міжпартійним змаганням, перешкодою у ділянці політичної діяльності [10, 300].

Усе це прямо пов’язано з майже повною або частковою відсутністю взаємодії між правими і лівими політичними силами, колишніми прем’єр-міністром Ю. Тимошенко та Президентом В. Ющенком, комуністами та представниками Всеукраїнського об’єднання “Свобода” та ін. Протистояння між колишніми високопосадовцями яскраво позначилися на енергетичному рівні, коли йшлося про транзит палива через територію сучасної України до європейських країн, ціну та укладення угоди з Росією щодо постачання газу. Водночас, якщо між державними чинами настає мир і злагода, то від цього мають зиск усі. Наприклад, приємною несподіванкою для українського народу у кінці 1990-х — на початку 2000-х років була виплата державних боргів по пенсії тодішніми високопосадовцями — Ю. Тимошенко та В. Ющенком. Така по-

дія консолідувала український народ навколо нової політичної сили — Наша Україна, яка перемогла на парламентських виборах у 2002 р., а у 2004 р. — на президентських. На етапі, коли йшлося про євроінтеграцію українського народу або рух до союзу з Росією, думки українського народу, який мешкає на Півдні і Сході країни та політикуму, розділялися. Ці проблеми досліджував А. Павко у праці “Діалектичний процес взаємозв’язку національної консолідації українців та їхнього євроінтеграційного вибору” [8].

Отже, ця та інші ситуації показали, що ефективність вирішення будь-якого питання залежить від взаєморозуміння між партнерами та рівня їх консолідації. Тобто, конструктивна комунікативна політика може бути підґрунтям консолідації нації тоді, коли: до влади обиратимуть національно свідомих, патріотичних, освічених і чесних особистостей, які не матимуть відношення до бізнесової діяльності; полярні політики усвідомлять, що порозуміння необхідне для спільних дій при обговоренні та ухваленні якісних законів, програм, рішень, які ефективно працюватимуть на суспільство і державу; лідери полярних політичних сил цінуватимуть українське та усе те, що об’єднує українську спільноту у політичну націю; політики і державотворці ефективно реформуватимуть такі галузі, як економічну, медичну, освітню, інформаційну, військову, культурну, енергетичну, та піклуватимуться про народ, який наділяє їх владою.

У зв’язку з цим рекомендуємо українській спільноті та полярним політикам консолідуватися на основі конструктивної комунікативної моделі, яка передбачає: у засобах масової інформації, на конференціях, “круглих столах” та на дипломатичному рівні широку дискусію про славні сторінки історії та культури українського народу, які б мали велике значення для ознайомлення, пізнання та виховання української молоді; заохочення на державному рівні вивчення української мови українською спільнотою, а особливо політиками, які задіяні на державній службі, та поширення комунікацій українською мовою на усій території сучасної України, а особливо на її Півдні і Сході; захист усіма можливими методами на рівні держави інформаційно-комунікаційного простору сучасної України від внутрішніх і зовнішніх ворогів усього українського; проведення реформування країни не на словах, а на ділі; боротьбу із корупцією, яка проникла в усі сфери і галузі життєдіяльності країни; тримання довкілля у чистоті та економію енергоносіїв, їх енергоефективне споживання, що під силу не лише владі, а й населенню, яке не має виживати на 25 році незалежності; грамотність населення, яке має бути політично освіченим, а також — брати активну участь в обговоренні законопроектів та програм, які ухвалюються політиками і владою на майбутнє; збільшення видобування енергоресурсів на українській території, їх розвиток, економія та забезпечення українців доступним за ціною паливом.

Отже, конструктивна комунікативна політика є основою для національної консолідації, яка тісно пов’язана з внутрішніми трансформаціями та зовнішніми загрозами, які переслідують українців від проголошення незалежності і до цього часу. Конструктивна комунікативна політика здатна згладжувати усі гострі кути, знайти необхідні аргументи та досягти консенсусу з того чи ін-

шого проблемного питання. Ефективність вирішення будь-якого питання залежить від взаєморозуміння між партнерами та рівня їх консолідації. Тобто, конструктивна комунікативна політика може бути підґрунтям консолідації нації тоді, коли: до влади обиратимуть національно свідомих, патріотичних, освічених і чесних особистостей, які не матимуть відношення до бізнесової діяльності; полярні політики усвідомлять, що порозуміння необхідне для спільних дій при обговоренні та ухваленні якісних законів, програм, рішень, які ефективно працюватимуть на суспільство і державу; лідери полярних політичних сил цінуватимуть українське та усе те, що об'єднує українську спільноту у політичну націю; політики і державотворці ефективно реформуватимуть такі галузі, як економічну, медичну, освітню, інформаційну, військову, культурну, енергетичну та піклуватимуться про народ, який наділяє їх владою.

Джерела

---

1. *Городяненко В.* Проблеми консолідації українського суспільства на сучасному етапі // Соціологічні дослідження. 2007. № 2. С. 19–23.
2. *Даймонд Л.* Консолідація демократії і політична культура [Текст] // Демократія [антологія / Упоряд. О. Проценко]. К.: Смолоскип, 2005. С. 882–942.
3. *Іванов І.* Сучасні проблеми консолідації українського суспільства // Вісн. Київського ун-ту імені Тараса Шевченка. Історія. К.: Вид. центр “Київський ун-т”, 1999. Вип. 44. С. 39–41.
4. *Костирев А.* Ціннісна комунікація як умова консолідації української нації // Політ. менеджмент. 2007. № 5 (26). С. 105–116.
5. *Масенко Л.* Синдром залежності. “Європейська хартія регіональних мов або мов меншин” у контексті українських реалій // День. 2008. № 45.
6. Національний план дій з енергоефективності на період до 2020 року, схвалений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25 листопада 2015 р. № 1228-р [Електронний ресурс] // Держенергоефективності: сайт. URL: <http://saee.gov.ua/uk/regulations>.
7. Новітня політична лексика (неологізми, okazіоналізми та інші новотвори) / [І. Я. Вдовичин, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.]; за заг. ред. Н. М. Хоми. Львів: Новий Світ – 2000, 2015. 492 с.
8. *Павко А.* Діалектичний процес взаємозв'язку національної консолідації українців та їхнього євроінтеграційного вибору // Віче. 2013. № 24. С. 12–13.
9. *Панібудьласка В., Кресіна І.* Українська національна ідея як фактор консолідації суспільства // Вісн. Академії будівництва України. Вип. 10. К.: ДП “Укрархбудінформ”, 2001. С. 9–12.
10. Політологія: сучасні терміни і поняття: Короткий навч. словник-довідник для студ. ВНЗ I–IV рівнів акредитації. 4-те вид., випр. і допов. / Уклад. В. М. Піча; наук. ред.: Л. Д. Климанської, Я. Б. Турчин, Н. М. Хоми. Львів: Новий Світ. 2000, 2015. 516 с.
11. Рішення Конституційного Суду України у справі Закону України “Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, 1992 р.” // Голос України 30 грудня 1999.
12. *Савойська С. В., Панібудьласка В. Ф., Тузай А. М.* Українська мова як державна: освіта, політика: монографія / За ред. С. В. Савойської. К.: Вища шк., 2009. 319 с.
13. *Савойська С.* Мовна політика у сучасній Україні: деструктивні і конструктивні виміри: монографія. К.: ВЦ “Просвіта”, 2015. 688 с.

14. Скрипник Г. Мова як чинник загальнонаціональної консолідації // Урок української. 2002. № 7. С. 56–59.
15. Ставицька Л. Дискурс помаранчевої пристрасти // Критика. 2005. № 3 (89). С. 13–16.

Savoysyka S. V. Constructive Communicative Politics in Contemporary Ukraine as a Model of National Consolidation.

In the article the constructive communication policy as a model for consolidation of the Ukrainian community. Attention is paid to the fact that many misunderstandings, conflicts and confrontations going on because of the ambiguity and confusion when the subjects of the political process is one and the same issue is perceived and interpreted differently or do not understand what's going on and how to interpret a particular problem. The way out of this situation is constructive communication policy that is able to smooth out all the rough edges, to find the necessary arguments and reach a consensus with one or more issues. It is alleged that without effective communication policy communication no action at all is impossible, because it consists of the following semantic structural elements, such as introduction of material or an event study the issue and its depth and comprehensive analysis, general consultation, discussion and agreement obscure topics that provide a compromise approach to solving problems is accepted. That is, without a proper and responsible approach to the problem to solve it is impossible. That is, without a rational approach to any problem, including national question can not be the consolidation of the Ukrainian nation, which can only unite on a common basis, providing proper knowledge and perception of the history of the Ukrainian people and its statehood, respect to Ukrainian ancestry, national legislation, the study of state/official language, the language posluhovuvannya and spread it to all areas and sectors of political life, respect for heroes, national values and heritage that should be considered as joint achievements and others.

It is proved that a nation can be consolidated on the basis of common history, territory, religion respected formed and developed language, culture, economics, public policy and more successful. However, these components of the communication process can divide Ukrainian community and split the country. It was found that constructive communication policy is successful in the area of energy efficiency and energy savings that can be made together based on mutual respect, cooperation, mutual understanding, trust, using appropriate knowledge, skills and abilities. Having thus agreed within a family, shared house, businesses, educational institutions, public and state institutions can reach an agreement with any issues, including energy.

<https://doi.org/10.32689/2523-4625-2018-02-65-71>

Надійшла 5 червня 2018 р.

Р. БАДУРА

<https://orcid.org/0000-0001-7756-3248>

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ЛЮДСЬКИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЯК ОСНОВНИЙ ФАКТОР УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: КОНЦЕПТУАЛЬНО-ТЕРМІНОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ТА ПРОБЛЕМИ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ЗА ВІКОВИМИ ОЗНАКАМИ

Наукові праці МАУП. Серія Політичні науки, 2018, вип. 56(2), с. 72–77

<https://doi.org/10.32689/2523-4625-2018-02-72-77>

Ставиться завдання певного уточнення основних понять (термінів), пов'язаних з управлінням персоналом, незалежно від сфери економічної, суспільно-корисної та іншої діяльності. Йдеться про людино-центричний характер будь-якої праці. Виважене, оптимальне розуміння сутнісних особливостей такого поняття як “людський потенціал” є важливою умовою дієвого, результативного управління персоналом, як цілісної системи.

Актуальність проблеми систематизації за віковими ознаками людини у сфері управлінської діяльності пов'язана з багатьма сферами економічного, політичного, морально-духовного життя, з тим, що в епоху небувалого використання нових інноваційних, інформаційних технологій, засобів підвищення інтенсифікації праці, людський фактор був і залишається вирішальним. Попереду знання, професіоналізму йде людський фактор, де великою мірою задіяні і суто технологічні, мотиваційного характеру, психологічні аспекти. З огляду на означене вирізняється потреба більш глибокого аналізу феномену “людський капітал” як цілісної компоненти, а вже затим — управління персоналом, тобто, людським капіталом.

Проблема людини, її діяльності, людського потенціалу (людського капіталу) не нова. Вона гостро постала ще з часів переходу суспільств на індустріальну основу економічного розвитку, пізніше доволі актуалізувалася в період зародження ринкової економіки і ринкових відносин, а в сучасну добу формування інформаційних суспільств набула неабиякої потреби глибокого і предметного осмислення. Різні аспекти цієї проблеми досліджуються нині такими українськими вченими, як О. Баєва, Г. Дмитренко, В. Колпаків, А. Нестеренко, Г. Назарова, В. Федоренко, Г. Щокін та багатьма іншими. Серед зарубіжних вчених — це праці Г. Адлера, Д. Бодді, В. Данна, Н. Вейла,

Н. Друкера, В. Іванова, Р. Капелюшнікова, Г. Райпта, М. Рамета, Л. Тарасевича, В. Шетініна і багатьох інших. Для більшості праць характерною є спроба дати відповіді на питання: а) що таке людський капітал; б) яким є його стан, характеристики; в) як формується і трансформується людський потенціал сьогодні; г) якими мають бути засади, шляхи, засоби та технології подальшого підвищення людського потенціалу (фактору) в усіх сферах людської діяльності. Разом з тим ця проблема потребує більш глибокого осмислення, особливо на сучасному етапі суспільного розвитку.

Схарактеризуємо та певною мірою визначимо сутнісні ознаки феномену “людський потенціал”, “розведемо” його з іншими, сумісними поняттями. Зокрема, чиниться спроба систематизації людського потенціалу, його класифікації в постіндустріальну добу за віковими ознаками. Такі проблеми є основними, висхідними при вивченні даного питання.

Фактично “людський потенціал” не що інше, як “людські ресурси”. Це — “термін, який характеризує з якісної, змістовної сторони кадровий склад або увесь персонал організації, робочу силу або трудові ресурси галузі, регіону, країни в цілому” [7, 214]. При цьому, матимемо на увазі схоже з наведеним поняттям, але менш вживане і таке, що відрізняється від нього — “людський капітал”. Останнє стосується людських відносин у сфері виробничої та іншої діяльності і пов’язане із здібностями, освітою, кваліфікацією людини, що дають їй можливість забезпечувати (або — ні) певну ділянку роботи, певний результат діяльності. Зазвичай, поняття “людський капітал” найчастіше пов’язують із такими відомими представниками Чиказької (США) економічної школи, як Г. Беккер, Т. У. Шульц, Дж. Мінцер та ін. Вони пояснювали його у зв’язку з ринком праці, ринковими відносинами, починаючи із 60-х років ХХ ст. [6, 3].

Достатньо обґрунтованими є пояснення феномену “людський капітал”, зроблені донецькими вченими А. Амошою і А. Новиковою: людський потенціал — це “високі якісні характеристики людини, що має можливість прожити довге і добropорядне життя, основний елемент національного багатства будь-якої країни, головна мета суспільної діяльності” [5]. Достатньо філософське, однак, цікаве визначення.

Те, що людський потенціал — вирішальний фактор суспільного розвитку загалом, не потребує додаткових аргументів. Аналізуючи людський потенціал, необхідно брати до уваги такі компоненти, як вік, освіта, професійна підготовленість, досвід, людські, ділові та інші якості. Вважаємо, що проблема активного соціального використання людського потенціалу в сучасному розвитку та забезпеченні прогресу суспільств має розглядатися насамперед у контексті вікового поділу населення, а саме: молодь (до 25–30 років — у різних країнах вікові межі цієї групи є різними залежно від часу включення людини в активне соціально-продуктивне життя); люди середнього віку (найпродуктивніша частина фактично усіх суспільств); люди похилого віку. Для підготовки, включення молоді в активну суспільно-корисну діяльність вирішальне значення мають освіта, виховання, професійна політика. “Вихід із кризової ситуації українського суспільства, процес його розвитку, — пише

український політолог М. Головатий, — безпосередньо пов'язані зі становищем молоді, її можливою участю у цьому процесі і небезпекою виявитися жертвою кардинальних соціальних змін” [1, 13]. Історичний розвиток України за роки незалежності (студентська революція, Майдани 2004, 2014 років та інші події) достатньо яскраво підтвердили цю тезу. Молодь була завжди не лише унікальним революційним потенціалом суспільного розвитку, але й предметом політичних спекуляцій і протиборства різних суспільно-політичних груп і сил, тобто дієвим інструментом, засобом гострих соціальних протистоянь. Як би то не було, а відповідно до марксистсько-ленінської, зокрема, концепції молоді, впродовж майже усього ХХ ст., прихильники такої концепції розглядали молодь виключно як продукт відтворення соціально-класової структури класового суспільства. Інша справа, що до кінця ХХ ст. політики, філософи, соціологи, і не лише у колишньому Радянському Союзі, а й більш розвинених країнах, значною мірою недооцінювали суттєву самостійність молоді, її спроможність до автономного розвитку, відтворення, а понад усе — до активної і продуктивної соціальної діяльності. Відхід в епоху постіндустріалізму від патерналістського характеру державної політики стосовно молоді, яскраво оголив недоліки реальної оцінки ролі молоді у суспільному житті.

За умов освіченості, професійної підготовки в людському потенціалі фактично в усі часи виділяються люди середнього віку, які і в постіндустріальному, інформаційному добу становлять основу найпродуктивнішого середнього класу.

Специфічну групу людського потенціалу становлять люди старшого віку. За даними ВООЗ люди похилого (60–74 роки) та старечого (75–89 років) віку є найбільш зростаючим потенціалом населення світу. За даними прогнозів тієї ж ВООЗ, у 2025 р. їх чисельність збільшиться в шість разів порівняно з 1950 р., а до 2050 р. чисельність людей похилого віку сягне 2 млрд та перевищить кількість дітей віком до 14 років [4, 5]. За такої ситуації надто гостро постає подвійне питання: а) як забезпечити мільйонам людей достойну, гідну старість; б) як оптимально використати потенціал таких людей у суспільному розвитку, оскільки просто утримувати людей старшого віку і не раціонально, і не зовсім гуманно. Природно, що з'являються різні моделі успішного старіння. Відомий російський вчений С. П. Капіца у своїй роботі “Демографическая революция и будущее человечества” (2004) вважає, що в сучасних умовах інтенсивного демографічного старіння населення можливі два варіанти розвитку — стагнація або зростання якості життя [2, 90]. Зрозуміло, що зростання якості життя нині характерне далеко не багатьом суспільствам, а тому проблеми людей старшого віку постають все гостріше. Усвідомлюючи це, багато країн напрацьовують власні моделі старіння. Існує, наприклад, американська, європейська та інші моделі. Їх появі сприяло багато загальносвітового рівня факторів, таких як, скажімо, проголошення ООН “Року людей похилого віку 1999” та ін.

За усіх різнобічностей (ідей, заходів, моделей, програм) вирішення реальних проблем людей старшого віку, доречною є теза з доповіді ООН “Старін-

ня в ХХІ столітті: триумф і виклик” стосовно того, що після 2015 р. старіння населення та здійснення політики, що відповідали б інтересам людей старшого віку, повинні займати провідне місце в розробці стратегій суспільного розвитку [6]. При розгляді проблем потенціалу людей старшого віку недостатньо також проаналізованим є гендерний аспект: проблеми чоловіків і жінок у такому віці є досить різними і потребують більш поглибленого дослідження.

При вирішенні проблем людей старшого віку в Україні, варто брати до уваги ряд як зовнішніх, так і специфічних внутрішніх факторів. Зовнішніми факторами є: а) специфічні умови соціально-економічного розвитку країни; б) природо-екологічні чинники; в) соціокультурні умови суспільного розвитку. До внутрішніх факторів російський дослідник Б. Юдін, наприклад, відносить: а) ідентифікацію та визначення особистістю власної позиції у конкретній соціальній системі; б) наявність відповідних цінностей і мотиваційних спонук; в) врахування варіантів можливостей для досягнення цілей на основі конкретних спонук до діяльності людини (йдеться про побудову життєвої перспективи); г) вибудова лінії поведінки згідно з наявними можливостями (потреба життєвих стратегій) [8, 4].

У статті немає потреби детально розглядати основні управлінські дії в практичній роботі з людиною (працівником) взагалі, оскільки у спеціальній науковій літературі ця проблема достатньо детально проаналізована, зокрема і такими українськими вченими-управлінцями як Г. Дмитренко, В. Колпаков, В. Коростильов, В. Сладкевич. Так В. Колпаков, Г. Дмитренко виокремлюють такі основні управлінські дії, як: загальне планування роботи з кадрами; набір та відбір кадрів; формування і практичне використання різноманітних засобів та прийомів мотивації праці; планування та забезпечення професійного, службового росту працівників; підвищення професійної кваліфікації працюючих; підтримка й стимулювання праці людини [3, 76].

Отже, з наведеного можемо дійти таких висновків:

1. Людський потенціал являє собою сукупність людей у будь-якій організації (структурі), сфері виробництва, державі, суспільстві в цілому. Від його стану, характерних ознак визначальною мірою залежить результат як окремого виробничого процесу, так і суспільний прогрес в цілому.

2. Дослідження людського потенціалу нині має здійснюватися цілісно, комплексно, за рахунок синергетичного підходу з тим, аби: а) теоретично глибше осмислити сутність феномену “людський капітал”; б) визначити його роль і місце в економічному і соціальному розвитку; в) напрацювати шляхи, рекомендації щодо подальшого зростання ролі і значення людського потенціалу в розвитку як окремих виробництв (структур), галузей суспільного розвитку, суспільств, так і людської спільноти загалом.

Джерела

---

1. Головатий М. Ф. Соціологія молоді: курс лекцій. К.: МАУП, 2006. 2-ге вид. переробл. і допов. 304 с.

2. *Катица С. Н.* Демографическая революция и будущее человечества // В мире науки. 2004. № 4. 381 с.
3. *Колтаков В. М., Дмитренко Г. А.* Стратегический кадровый менеджмент: учеб. пособие. 2-е изд. перераб. и доп. К. : МАУП, 2005. 752 с.
4. *Кухта Мирослава.* Соціальний потенціал людей старшого віку: монографія. К., 2018. 304 с.
5. Людський потенціал: механізм збереження та розвитку: монографія / О. Ф. Новікова, О. І. Амоша, В. Н. Антонюк та ін. НАН України. Ін-т економіки промисловості. Донецьк. 2008. 468 с.
6. Старение в XXI веке: триумф и вызов [Электронный ресурс]. Издание Фонда Организации Объединенных наций в области народонаселения (ЮНФПА), Нью-Йорк, и организации “Хелпейдис Интернэшнл”, Лондон (United Nations Population Fund (UNFPA) and HelpAge International). 2012. URL: <https://www.unfra.org/sites/default/files/pubpdt/Ageind%20Report/%20Exucutive%20Summery%20RUSSIAN%20Final%201ow%20resolution.pdf>.
7. Управління людськими ресурсами (Понятійно-термінологіч. слов.): навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / За ред. Г. В. Щокіна, О. В. Антонюка, М. Ф. Головатого. К.: МАУП, 2006. 496 с.
8. *Юдін Б. Г.* Человеческий потенциал / Гл. ред. И. И. Мазун, А. М. Чумаков // Глобалистика: энциклопедия; Центр научных и прикладных программ.

Badura R. Human potential as the main factor of management activity: conceptual and terminological substantiation and problems of systematization according to age characteristics.

In this article the task is to clarify certain key concepts (terms) related to the management of personnel, regardless of the sphere of economic, socially useful and other activities. This is the man-centered nature of any work. A well-balanced, optimal understanding of the essential features of such a concept as “human potential” is an essential condition for efficient, effective management of personnel as a holistic system.

The urgency of the problem of systematization according to age characteristics of man in the field of management activities is associated with many spheres of economic, political, moral and spiritual life, with the fact that in the era of unprecedented appearance and use of new innovative, information technologies, means of increasing the intensification of labor, the human factor was and remains decisive. Ahead of knowledge, professionalism, there is a human factor, which is highly involved and purely technological, motivational, psychological aspects. Given the above, there is a need for a more in-depth analysis of the phenomenon of “human capital” as an integral component, and in the long run — the management of personnel, that is, human capital.

The main principles and factors of increasing the role of human potential in all spheres of social activity are analyzed. The concept of a human centered approach to personnel management is substantiated. Human potential, as argued in the article, is a more important, decisive factor in improving labor productivity, and, consequently, social progress in general.

It is emphasized on the necessity of a differentiated (by age) approach to the assessment and use of human potential in activities. Young people and elderly people, as specific social groups (categories), have been exposed to cremation.

It attaches great importance to the use of personnel in the management of new information techniques and technologies. Such techniques and technologies are the result of the latest scientific developments.

Emphasizes the role and significance of special innovative factors in personnel work. Such factors serve as specific motivational tools that motivate a person to work more intensely.

Attention is drawn to the need for a more in-depth, integrated approach to the study of human potential, which will allow for more effective its practical use.

<https://doi.org/10.32689/2523-4625-2018-02-72-77>

Надійшла 1 жовтня 2018 р.

К. А. ВЕЙНГАРД

<https://orcid.org/0000-0002-1114-4718>

Межрегиональная Академия управления персоналом, г. Киев

КОММУНИКАТИВНЫЕ ПРОЦЕССЫ И ИХ РОЛЬ В ЖИЗНИ ГРАЖДАН И ФУНКЦИОНИРОВАНИИ СОВРЕМЕННЫХ ОБЩЕСТВ

Наукові праці МАУП. Серія Політичні науки, 2018, вип. 56(2), с. 78–82

<https://doi.org/10.32689/2523-4625-2018-02-78-82>

Коммуникация, коммуникативные процессы — не-пременные атрибуты жизнедеятельности граждан, функционирования современных обществ на этапе их всесторонней информатизации. Роль, место, сферы, формы использования коммуникации в современной жизни граждан имеют большой исторический генезис и, одновременно, характеризуются инновационным характером и новизной. При этом коммуникативные процессы пронизывают все сферы жизнедеятельности человека. Особенное значение этот процесс имеет в обществах, которые радикально трансформируются, модернизируются. В таких обществах существенно изменяются взаимоотношения между государством и гражданским обществом, по-новому развивается, децентрализуется государственное управление, демократизируются все общественные процессы.

Огромный научный, практически-прикладной интерес к данной проблеме сегодня — не дань моде. По большому счету, здесь есть два основополагающих аспекта. Первый — возрастание объемов, видов, технологий, связанных с информацией, радикально меняет всю систему труда, жизнедеятельности человека. Это касается всех сфер занятости, начиная с экономической. Здесь надо ориентироваться прежде всего на работы М. Альберта, М. Вебера, М. Мескона, Ф. Хедоури, Е. Бабосова, Д. Иванкевича, А. Лобанова и других ученых. Второй аспект — это согласованный подход к информации, к информатизации обществ (К. Дензин, В. Линдз, Р. Пенмак, Л. Пубман, С. Банке и др.), когда за основу мы берем теоретические труды А. Сенепера, Г. Блума, Е. Бабосова, С. Катлиба, М. Менгера, Р. Халоу, Ф. Буари, Д. Грунинга, Р. Хита, Д. Карба, Л. Митры, И. Кольера, М. Томаса, Р. Пеннана, Л. Путмана, В. Гудикунста, К. Спайсера и многих других социологов, культурологов, специалистов в области PR и др. Так, российский исследователь Е. Бабосов приводит данные, в которых указано, что люди, которые ежедневно занимаются

управленческой деятельностью, от 50 до 90 % всего своего рабочего времени затрачивают на коммуникации [1, 95]. В любом случае, касается ли это труда, просто общения, или других форм жизнедеятельности, роль информации в огромной степени возрастает (В. Королько, Г. Почепцов и др.).

Рассмотрим теоретически сущность и характерные особенности развития коммуникативных процессов в современных обществах и влияние этих процессов на жизнедеятельность людей в самом широком смысле.

Коммуникация — это “процесс обмена сообщениями, информацией между различными личностями, их социальными группами, общностями, организациями. Что же касается коммуникации между отдельными людьми, их группами, организациями, государствами, культурами, то они осуществляются в процессе общения как обмен специальными знаковыми образованиями (сообщениями), в которых отображены мысли, идеи, знания, опыт, навыки, ценностные ориентации, программы деятельности общающихся сторон” [5]. Эти процессы сегодня достаточно плодотворно и широко изучаются учеными во всем мире.

Существуют не только приверженцы, но и критики сути, особенностей современных информационных процессов, коммуникаций — большинство исследователей, занимающихся этой проблематикой, занимают конструктивную, положительную позицию по отношению к этим процессам. Например, всемирно известный американский социолог, культуролог Т. Парсонс подчеркивает, что “удивительная сложность систем человеческой деятельности невозможна без относительно стабильных символических систем, а последние создаются и функционируют только благодаря процессам коммуникации. Дело в том, что ситуация двух участвующих во взаимодействии лиц никогда не бывает идентичной, потому без способности к абстрагированию значений от отдельных частных ситуаций и введения этих абстрактных символов, значений, норм в символическую систему культуры, коммуникация была бы невозможна” [3, 468].

Здесь присутствует также та метаморфоза, которая связана с конкретной ролью человека занятого той или иной формой деятельности. Эту специфику также исчерпывающе объясняет Т. Парсонс: “Поскольку коммуникация является частью социального процесса, постольку личности действуют в рамках роли, природа которой зависит от ее отношений с актуальными и реальными реципиентами сообщения, и от источников, из которых она получает коммуникативное содержание” [3, 514]. И дальше Т. Парсонс выделяет следующие основные элементы, взаимодействующие в процессе коммуникаций: 1) действие автора и/или носителя сообщения; 2) ответная реакция реципиента; 3) содержание коммуникативного процесса; 4) взаимные роли, связывающие между собой участников коммуникативного взаимодействия.

Понятно, что никакая социальная система не может действовать, существовать без коммуникаций особенно в третьем тысячелетии — эпохе PR-технологий, Интернета и других интенсивно развивающихся средств и видов связи (в ее широком понимании) между людьми. Дело в том, что коммуникация составляет и представляет в практическом плане основу формирования

современного общества — их экономику, социальную сферу, многочисленные духовные и другие процессы.

Коммуникация как большой и сильный феномен имеет длительную историю своего исследования, начиная со времен античности. Пожалуй, все начиналось с греческих и римских ораторов, когда появились такие глубокие работы как “Риторика” Аристотеля, “Двенадцать книг риторических учений” Квинтиана, “Об ораторе” и “Оратор” выдающегося ритора своего времени Цицерона. Тогда, как известно, существовали три основных вида речей — политические, судебные, публичные, каждая из них имела свою специфику, особенности.

Большими преимуществами наделял речь великий философ древности Сократ, а их основную суть, содержание записал в своих “Диалогах” ученик Сократа Гестон, благодаря чему строились изначальные основы философской мысли. Уже тогда информация начинала объясняться (т. е. исследоваться) двумя науками — лингвистикой и логикой.

Несколько по-другому коммуникация начала пониматься и реализовываться в Средние века, когда доминирующее значение для распространения информации стала иметь проповедь, как наиболее распространенная форма словесности: развивается грамматика, диалектика, логика, риторика. Но главное для коммуникации, в Средневековье возникает книгопечатание, что было действительно революционным прорывом в коммуникативных процессах человеческой жизни. Еще позже — уже в XIX веке, небывало бурно стало развиваться не только книгопечатание, но и газетно-журнальные издательства, а затем, кроме радио, появляется телевидение. Одновременно, мощно развивается и исследуется коммуникативная проблематика (Ф. де Соссюр, И. Пирс, Ф. Вунд, Г. Тард, Х. Штейнгалль и др.) [2].

После окончания Второй мировой войны во многих, особенно высокоразвитых странах, происходит сначала интенсивный информационный кризис, а затем подъем: формируются многочисленные информационные службы и информационные сети. С появлением телевидения, компьютера, разветвленных компьютерных сетей — формируется такая прогрессивная, инновационная наука как информатика.

Отметим и то, что с прошлого века коммуникативная проблематика становится неотъемлемой составляющей таких взаимосвязанных социальных наук как социология, психология, философия, культурология.

Коммуникация — неперенный атрибут межличностных, межгрупповых и других отношений, а потому, анализируя их, за основу следует брать несколько основных, глубоко проработанных теорий таких отношений, среди которых следует выделить прежде всего:

- бихевиоризм (наука о поведении). Основоположники Е. Торндайк и Дж. Уотсон. Это направление изучает поведение человека по формуле “стимул-реакция”. За основу здесь берутся внешние факторы, влияющие на поведение человека. На этой основе сформировались целые школы управленческой деятельности, а именно Ф. Мейлор, Ф. Гильберт, А. Файоль — административная школа; М. Фоллет, Э. Мейо, А. Маслоу — школа чело-

веческих отношений; необихевиористические школы, основоположниками которых были Д. Доллард, Б. Скиннад, Н. Миллер, Дж. Хоуманс и др.;

- теория обмена (Д. Хоуманс). Теория наградений и потерь;
- теория справедливости (Р. Хьюман, Дж. Хетвилд). Речь идет о справедливых отношениях между руководством и подчиненными;
- теория управления впечатлениями;
- психоаналитическая теория;
- теория игр и др. [4, раздел “Коммуникация и социальный контроль”].

Последние пять теорий менее всего исследованы и требуют отдельного, глубокого и предметного рассмотрения, в том числе социологами и психологами.

Следует принимать во внимание также и то, что коммуникация, в значительной мере, выглядит как социальный феномен, то есть, мы ее должны рассматривать как социальную коммуникацию. Какую бы сферу жизни, деятельности человека мы не касались, речь идет о таких основных задачах, которые решаются в процессе коммуникативных взаимоотношений.

Таким образом, из уже упомянутого можно сделать следующие выводы:

1. Современные коммуникационные процессы пронизывают всю жизнь человека, все сферы общественной жизни, характеризуются огромной интенсивностью, существенно влияют на психологическое состояние огромного числа людей, принципиально меняют характер их взаимодействия с другими людьми, особенно в ситуациях, связанных с противоречиями, противостояниями, кризисами и т. п. Поэтому более глубокого изучения эти процессы требуют в условиях интенсивного развития информации, использования и т. п.

2. Исследование коммуникативных процессов позволяет четче раскрыть сущность и особенности практического осуществления государственного управления как такового, изменения его моделей и технологий.

Джерела

---

1. *Бабосов Е. М.* Социология управления [Текст]: учеб. пособие для студ. вузов. 3-е изд., стереотип. Минск: Тетрасистемс, 2002. 288 с.
2. *Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф.* Основы менеджмента. М.: Дело, 1992. 792 с.
3. *Parsons Talcott.* The Concept of Society: The Components and Their Interrrelations // T.Parsons. Societies: Evolutionary and Comparative Perspectives. Englewood Cliffs (NJ): Prentice-Hall, 1966, p. 5–29.
4. *Шубутани Т.* Социальная психология. М.: Прогресс, 1969. 534 с.
5. Понятие “социальная коммуникация”, объектно-предметная область социологии коммуникации // Инфопадия: сайт. URL: <https://infopedia.su/10x84aa.html>

Waynegaard C. A. Communicative processes and their role is in the life of citizens and functioning of modern societies.

Communications, communicative processes are indispensable vital activity attributes of citizens, functioning of modern societies at stage their comprehensive computerisation. Role, place, the domain of the forms of use of the communications in modern life of citizens have a big historical genesis and, simultaneously, are characterised by innovative nature and no-

velty. At the same time communicative processes penetrate all domains of vital activity of the person. Special value has this process in the societies which are transformed radically, are modernised. In such societies substantially mutual relations change between state and civil society, it develops in a new fashion, general government will be decentralised, all social processes are democratized. Modern communication processes penetrate all human life, all domains of social life, are characterised by huge rate, influence substantially a psychological condition of huge number of people, essentially change nature of their interaction with other people, particularly in situations connected with contradictions, opposition, crises and so forth Therefore more these processes require in-depth study in the conditions of active development of the information, use and other.

Research communicative processes allows sharper to open substance and feature of practical implementation of general government of as such, change of his models and technologies.

<https://doi.org/10.32689/2523-4625-2018-02-78-82>

Надійшла 30 жовтня 2018 р.

М. ГАНАК

<https://orcid.org/0000-0001-6948-6238>

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ В УМОВАХ РАДИКАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ: КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Наукові праці МАУП. Серія Політичні науки, 2018, вип. 56(2), с. 83–87

<https://doi.org/10.32689/2523-4625-2018-02-83-87>

Виокремлюються особливості роботи з персоналом у ВНЗ в умовах сучасної освіти радикальних трансформацій. Обґрунтовуються положення щодо подальшої демократизації вузівського життя, автономізації ВНЗ, розширення самоуправлінських засад, які вимагають принципових змін і менеджменту персоналу у вищій школі.

Світова система освіти, як і вища освіта в цілому, на сучасному етапі суспільного розвитку радикально трансформується, а отже, відповідно, радикально змінюється статус, роль, призначення працівника ВНЗ, менеджмент управління персоналом, що займається підготовкою фахівців вищої кваліфікації. Основними факторами загального, глобалізаційного масштабу при цьому є: світова глобалізація і інтеграція; радикальні соціально-економічні трансформації, особливо у високорозвинених, постіндустріальних суспільствах; принципово новий статус людини з вищою освітою, якісно нове призначення персоналу ВНЗ та інші. Особливо дається при цьому взнаки демократизація ВНЗ, їх автономізація, розвиток самоврядних засад.

Ще в кінці ХХ ст. на Всесвітній конференції з вищої освіти в Парижі (5–9 жовтня 1998 р.) “Вища освіта в ХХ столітті: підходи і практичні заходи” зазначалося, що “держави, включаючи їх уряди, парламенти та інші керівні органи мають розробити у відповідних випадках рамки законодавчих, політичних і фінансових заходів, спрямованих на реформу і подальший розвиток вищої освіти, виходячи з положень Загальної декларації прав людини, в якій проголошується, що вища освіта “має бути однаково доступною для усіх на основі здібностей кожного” [3, 33].

При цьому у резюме згаданої конференції було записано, як вимога: “Має бути розроблена чітка політика, що стосується викладачів вищих навчальних закладів, з тим, щоб оновлювати й підвищувати їх кваліфікацію поряд

із стимулюванням постійного внесення новаторських елементів в навчальну програму, методи викладання і навчання [3, 33].

У ХХІ ст., у зв'язку з переходом багатьох суспільств до інформаційного стану розвитку і функціонування, така проблема постала ще більш гостріше.

Перелічені особливості радикальних змін у системі вищої школи потребують детальнішого осмислення, врахування того, що вирішальним фактором таких перетворень є вузівський персонал. Безпосередньо в сучасній Україні проблеми вдосконалення управління персоналом вищої школи найперше переймаються В. Андрущенко, О. Бабкіна, В. Бебик, В. Василенко, М. Головатий, В. Журавський, В. Кремінь, В. Луговий, М. Лукашевич, С. Миколаєнко, В. Ребкало, В. Сафонова, Г. Щокін та інші фахівці різних галузей знань.

Дослідимо особливості роботи з персоналом у ВНЗ в умовах притаманних сучасній освіті радикальних трансформацій.

“Управління персоналом” — досить неоднозначна сентенція, яку пояснюють по-різному. Так, достатньо точно, хоча і складнувато поняття “управління персоналом” трактує український дослідник Ф. Хміль. “Управління персоналом, — пише він, — скоординована система заходів щодо формування та ефективного використання потенціалу працівників у складних організаційних утвореннях ієрархічного типу” [7, 483].

Радикальні зміни в системі управління персоналом вищих навчальних закладів слід розглядати найперше в контексті тих дійсно революційних процесів, що пов'язані зі статусом, роллю, призначенням вищої освіти у світі загалом. “Реформаційна хвиля в системі освіти останніх років (90-х років ХХ ст.), — доречно зазначають автори монографії “Курс лекцій по соціології образования” (мова — російська), — природно виявила нову групу тенденцій і факторів в організаційно-змістовій інновації вищої школи індустріально розвинених держав Заходу. До них належать: “мертократизація” суспільства вищого інтелектуального порядку; демократизація вищої школи; елітаризація вищої освіти; диверсифікація вищої освіти” [2, 397].

Слушно, щодо радикальної зміни системи управління вищою освітою, висловлює І. Федорович, яка вважає, що є потреба політика у сфері освіти “має базуватися на партнерських зв'язках між вищими учбовими закладами та державними органами. Вищий навчальний заклад має перейти до практики перспективного управління, що відповідає вимогам того середовища, де він діє” [6, 242].

За будь-якої системи управління, вирішальним був і залишається людський фактор. При цьому Ю. Сурмін, І. Бідзюра у своїй монографії “Соціологія управління” (мова — російська) досить предметно розглядають проблему прав людини, яка дається взнаки у процесі управління діяльністю людини. Серед основних причин порушення прав людини вчені виокремлюють “неправомірні дії органів і посадових осіб стосовно громадян” [4, 274]. Беззаперечною є теза, що найпоширенішим явищем у багатьох колективах, в тому числі і вищих навчальних закладів, є неправомірні дії керівників, менеджерів стосовно своїх підлеглих.

Маємо враховувати, що будь-яке управління, в тому числі і стосовно персоналу ВНЗ, це не що інше, як управління поведінкою людини. Це “система заходів, спрямованих на формування принципів, норм поведінки людей в організації” [5, 424].

Для управління поведінкою людини в організації загалом використовується така система методів: а) методи адміністративного впливу (накази, розпорядження, посадові інструкції, положення); б) система матеріальної винагороди за працю; в) різноманітні засоби соціально-психологічного впливу (формування відповідного психологічного клімату в колективі, формування на основі психологічних та інших особливостей окремих робочих груп, в яких люди мають можливість максимально продуктивно співпрацювати. Зазначимо, що найскладнішими і найменш дослідженими були і залишаються саме засоби соціально-психологічного впливу на поведінку особистості.

Управління поведінкою людини великою мірою пов’язане з її адаптацією у колективі, і не лише у певний початковий період перебування в такому колективі. Оскільки люди в колективі змінюються, змінюються і самі працівники, процес адаптації, власне, це — постійний процес.

Відомі українські фахівці в галузі освіти В. П. Андрущенко і В. Л. Соловйов вважають, що “базовий елемент національної системи управління (*governance*) — університетська система управління” [1, 235]. Тобто, таким управлінням є вузівський рівень. Йдеться про автономізацію ВНЗ, їх демократизацію, більшу, ніж донедавна відкритість, розвиток самоврядних тенденцій тощо. При цьому в управлінні вищою освітою на рівні ВНЗ виділяють два концептуальних підходи — теорія ресурсної залежності і неоінституціоналізм. Згідно з теорією ресурсної залежності, на перший план в управлінні ВНЗ висуваються політичні, внутрішньо організаційні і міжорганізаційні зв’язки в організації. Йдеться також про свідомий активний вибір ВНЗ шляху свого розвитку залежно від ресурсів зовнішнього середовища. Щодо інституціональної теорії управління, то йдеться про те, що організації (ВНЗ) “функціонують у середовищі, де домінують правила, угоди, умови й вимоги які визначають допустимі організаційні форми і поведінку” [1, 238].

Новий менеджмент у ВНЗ на сучасному етапі розвитку суспільств, функціонування вищих навчальних закладів, характеризується такими головними особливостями:

- посилення внутрішньовузівських адміністративних і, одночасно, лідерських функцій вузівських співробітників;
- максимальна автономізація з одночасною демократизацією внутрішньовузівського життя, розвитком самоврядних засад;
- зростання ролі і значення колегіальних засад управління ВНЗ.

“Цінності вищої освіти сьогодні, — зазначають П. Солтер і Т. Тапер, — це складна комбінація двох різних інституційних традицій, яка включає в себе протилежні погляди на державне регулювання і внутрішнє управління” [8].

Отже, управління ВНЗ, персоналом в системі вищої освіти все більше демократизується, базується не лише на основах державної політики в освіті,

але й на вузівській самоврядності. Якісно змінюються вимоги до персоналу ВНЗ, — його підготовки, підбору, використання у зв'язку з радикальними змінами щодо статусу, суспільному призначенні і ролі освіти. Перелічені складові засвідчують про реальну потребу радикальної перебудови вузівського менеджменту взагалі.

Джерела

---

1. Андрущенко В. П., Соловьев В. Л. Образовательная политика (обзор повестки дня). К.: МП “Леся”. 2010. 404 с.
2. Курс лекцій по социологии образования: учеб. пособие для высш. учеб. заведений / Нар. упр. акад.: под общ. ред. В. И. Астаховой. Х.: Изд-во НУА, 2003. 424 с.
3. Образование в XXI веке: высшее образование в XXI веке: подходы и практические меры: материалы конференции. Париж, Франция, 5–9 октября 1998 г. Образование для всех: выполнение общих обязательств: материалы конференции. Дакар, Сенегал, 26–28 апреля 2000 г. К.: МАУП, 2001. 64 с.
4. Сурмин Ю. П., Бидзюра И. П. Социология управления: учеб. пособие. К.: ДП “Изд. дом “Персонал”, 2012. 728 с.
5. Управління людськими ресурсами: понятійно-термінологіч. слов.: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / За ред. Г. В. Щокіна, О. В. Антохіна, М. Ф. Головатого. К.: МАУП, 2006. 496 с.
6. Федорова І. І. До проблеми управління освітою в XXI столітті: підходи, технології, перспективи // Зб. матеріалів першої міжнар. наук.-практ. конф. “Сучасні проблеми управління” (30 листопада – 1 грудня 2001 р.). К.: Політехніка, 2001. 451 с.
7. Хміль Ф. І. Управління персоналом: підруч. для студ. вищих навч. закл. К.: Академ-видав, 2006. 488 с.
8. Salter B., Tapper T. The Etermal Pressures on the Internal Governrance of Universities // Higher Education Quarterly. 2012. Vol. 56. № 3. P. 246–247.

Hanak M. Human Resources Management In The Conditions Of Radical Transformations Of Contemporary Education: A Conceptual Aspect.

The article highlights the peculiarities of working with staff in and university in conditions of transformations with existing higher education. The author substantiates the position that the further democratization of university life, the autonomization of the university, the expansion of self-governing foundations, requires and fundamental change and management of personnel in higher education.

The world system of education, including higher education at the present stage of social development, is radically transforming, and, accordingly, the status, role, appointment of an employee of a university, personnel management, training of specialists of higher qualification radically changes. At the same time, the main factors of the general, globalization scale are: global globalization and integration, radical socio-economic transformations, especially in highly developed, post-industrial societies, a fundamentally new status of a person with higher education, a qualitatively new appointment of university staff and others. This is especially true at the same time as the democratization of universities, their autonomy, and the development of self-governing ambushes.

In order to manage human behavior in an organization, the following system of methods is used in general: a) methods of administrative influence (orders, orders, job descriptions, regulations); b) system of material remuneration for labor; c) various means of socio-psychological influence (formation of the corresponding psychological climate in the team, formation on the basis of psychological and

other features of individual working groups, in which people have the opportunity to cooperate as productively as possible. It should be noted that the most complex and least investigated were and are the means of socio- psychological impact on the behavior of the individual.

Management of human behavior is largely due to its adaptation in the team, and not only in a certain initial period of stay in such a team. Since the people in the team are changing, the workers themselves are changing, the process of adaptation, in fact, it is a permanent process.

Conclusion. Department of Higher Education, personnel in the system of higher education is increasingly democratized, based not only on the basis of state policy in education, but also on university self-government. Qualitative changes in the requirements for university staff – its preparation, selection, use in connection with radical changes in status, public purpose and the role of education. The listed and other components testify to the real need for radical restructuring of university management in general.

<https://doi.org/10.32689/2523-4625-2018-02-83-87>

Надійшла 21 жовтня 2018 р.

С. В. КАРПЮК

<https://orcid.org/0000-0002-7669-1624>

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ПОЛІТИЧНО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ ІНТЕГРАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВ ТА ЙОГО ФОРМУВАННЯ В УКРАЇНІ

Наукові праці МАУП. Серія Політичні науки, 2018, вип. 56(2), с. 88–92

<https://doi.org/10.32689/2523-4625-2018-02-88-92>

Досліджуються політичні та організаційні основи інтеграційних процесів, які, об'єднуючи Європу, об'єктивно інтегрують і системи державного управління. Відбувається складний, однак незаперечний процес формування суттєво іншого характеру принципів державного управління, радикальної зміни набувають практичні процедури його здійснення.

Глобальні, докорінні зміни конструкту сучасних держав в умовах глобалізаційних, інтеграційних, інформаційних, геополітичних та інших процесів, об'єктивно трансформують і системи державного управління. З одного боку, вони мають найпомітніше задовольнити потреби розвитку окремих держав, а, з іншого, забезпечити розвиток загальноєвропейських процесів, оскільки по суті стосуються усіх сфер суспільного життя — політичних, економічних, соціальних, духовно-моральних і т. ін. Більш поглиблене дослідження цих процесів дає відповідь на багато доленосних питань, в тому числі і на питання: в системі яких державно-управлінських координат ближчим часом перебуватимуть мільйони громадян досить високорозвинених країн.

Проблемами державного управління в контексті європейської інтеграції держав нині переймаються багато українських вчених, серед яких: О. Амосов, О. Антонов, В. Бакуленко, О. Козаков, В. Луговий, О. Пархоменко-Кущевіл, А. Семенов, К. Сидоров, Ю. Сурмін, І. Розпутенко, Є. Романенко, С. Федоров, О. Якубовський та ін. Разом з тим, недостатньо дослідженими залишаються саме інтеграційні засади, принципи ідентифікації, поєднання систем державного управління європейських країн, з пошуком спільного і особливого в такому управлінні, в тому числі і для сучасної України.

Мета і завдання статті — концентрація, осмислення наукових підходів до тих політико-організаційних основ інтеграції державного управління у країнах Європи, які складаються на сучасному етапі радикальних трансформацій

держав та визначення того, як ці процеси мають позначатися на державному управлінні в сучасній Україні.

Висхідне значення для більш глибокого усвідомлення суті європейського об'єднання держав, інтеграції моделей державного управління, має розуміння корінних трансформацій, притаманних державам загалом. Тобто, як і у який спосіб сучасні держави існують. Очевидно, що у майбутньому (досить близькому) матимемо більшу вимогливість з боку суспільств до держав як інструменту облаштування життя великих соціумів. Спостерігається вже сьогодні, наприклад, відмова від чисто ліберальної моделі функціонування держави, яка у більшості розглядається як інструмент (засіб) організації функціонування соціуму. Так, російські дослідники С. Куриц і В. Воробйов акцентують увагу на тому, що функціонування будь-якого суспільства нині пов'язане із розв'язанням чотирьох основних видів конфліктів: а) між громадянами; б) між громадянином (громадянами) і організаціями; в) між організаціями; г) між суспільством і державою [3, 16]. Як підкреслює В. Соловйова, джерелом конфліктних ситуацій як у відносинах з природою, так і з артефактами є соціальні суперечності [5].

Багато країн, у тому числі й сучасна Україна, інтегруючись у європейський політичний простір, намагаються реформувати і державне управління з тим, аби воно сприяло більш ефективному проведенню необхідних соціально-економічних, політичних та інших реформ, “здатних забезпечити трансформаційні процеси країн – кандидатів на вступ до Європейського Союзу і підтримку розвитку надійних і легітимних форм європейського багаторівневого управління, спроможних гнучко реагувати на соціальні зміни, забезпечити повноцінне функціонування соціально-правової, демократичної держави, на засадах громадянського суспільства, а також гарантувати ефективність і легітимність політики ЄС” [1, 152]. Підкреслимо, що у даному випадку не йдеться про якусь безоглядну уніфікацію державного управління в країнах ЄС, або тих, що є кандидатами до вступу в ЄС, але напрацювання таких загальних засад у державному управлінні, що максимально сприятимуть найбільш плідному співіснуванню держав у Європі: економіка; соціальна політика; політика мультикультуралізму тощо. Скажімо, для усіх країн ЄС мають бути нові загальні правила державного управління, що стосується інвестування, торгівлі, боротьби з тероризмом, врегулювання освітніх міграційних та інших процесів, збереження навколишнього середовища та іншого при збереженні специфіки такого управління для кожної окремо взятої держави.

В силу багатьох факторів останніми роками формується і фактично вже функціонує так званий європейський адміністративний простір як специфічна система міжнародного співробітництва публічних адміністрацій європейських країн, про що пишуть, зокрема такі дослідники: В. Авер'янов, Н. Гнидюк, І. Грицяк, А. Пухтецька. Таке співробітництво було започатковане ще Маастрихтським договором (1992 р.) про Європейський Союз. Слід при цьому зауважити, що так звана “європеїзація державного управління” фактично не стосується європейських інтеграцій. Тобто, співпрацює у цій сфері, – зазначає І. Грицяк, – має неофіційний характер” [2, 199]. Не копію-

ючи будь-яких особливостей державного управління, таким чином, європейські країни у власних межах мають розвивати його з обов'язковим урахуванням таких особливостей: а) власних історичних традицій державного управління та самоврядування, національних особливостей; б) характеру й специфіки свого адміністративно-територіального устрою; в) стану й характеру економіко-господарської діяльності в країні і т. ін. Однак, навіть за таких обставин, виник і формується своєрідний Європейський адміністративний простір, який називають також європейською моделлю публічної (або державної) служби. При цьому акцентуємо увагу на тому, що для усіх країн, що входять до ЄС, європеїзація державного управління, державної служби будується головним чином за рахунок відповідної правової ідентифікації. Йдеться про адаптацію, зокрема, правової системи сучасної України до такої ж Європейської системи. В Україні цей процес розпочався у 2004 р. згідно з Указом Президента України, яким було схвалено Концепцію адаптації інституту державної служби до існуючих стандартів ЄС. В центрі такої адаптації було максимальне забезпечення за рахунок дієвого державного управління прав і свобод людини (громадянина).

Більшість фахівців з державного управління вважають, що його європеїзація в Україні (особливо у плані державної служби) йде далеко не позитивно, позаяк проблемними залишаються такі питання: а) правових засад державної служби; б) статусу, прав, повноважень державного службовця; в) професійної етики державного службовця; г) ефективності управління державної служби; г) професіоналізації державної служби [4].

Варто зазначити і те, що адаптація української системи державного управління до європейської, систематизована і описана у вигляді специфічних принципів, викладених у спеціальному документі SIGMA — “Європейські принципи державного управління” [6]: принцип верховенства права; принцип відкритості; прозорості у державному управлінні; принцип підзвітності; принцип продуктивності та ефективності державної служби.

Серед усіх інтегруючого характеру принципів ЄС доречно зазначити, що вирішальним чином впливають на проєвропейську інтеграцію системи державного управління України: європейські цінності і європейські стандарти. Цінності ми окреслили, а до стандартів віднесемо ті, що пов'язані з запровадженням в усіх країнах ЄС кращих управлінських практик (в усіх сферах життєдіяльності людини, функціонування суспільства). Це принципи демократизації і децентралізації державного управління, забезпечення публічного його характеру, максимального розвитку і підвищення ролі в управлінні державними справами громадянського суспільства та ін. [5].

Врешті, формуючи нові засади державного управління, країни Європи використовують також багато чинників, що є, образно кажучи, спільними, а то і специфічно-інтегративними. До них належать: територіальний чинник; соціальний; технологічний; інформаційний; правовий; організаційний; кадровий; чинник зміцнення взаємозв'язків держави і суспільства. Найбільш інтегрованими з них є: соціальний (намагання сформувати та зміцнити соціальні держави); технологічний (впровадження кращих інноваційних управ-

лінських технологій; інформаційний (формування єдиного європейського інформаційного простору).

Таким чином, інтеграційні процеси в системах державного управління в країнах сучасної Європи — об'єктивний, цілеспрямований і складний процес, викликаний багатьма факторами глобалізаційного, соціально-економічно-інтеграційними, організаційно-управлінськими та іншими процесами.

Інтеграція державного управління України в систему ЄС відбувається відповідно до потреб геополітичного характеру і завдань національної розбудови державності на основі відповідних засад і принципів, що, з одного боку, сприяють розвитку європейських цінностей і норм життя, а, з іншого, зберігають власну національно-державну ідентичність України.

На шляху розбудови принципово нової — демократичної, децентралізованої, гуманістичної (в інтересах людини) системи державного управління, Україні ще належить вирішити чимало складних політичних, правових, управлінських та іншого характеру проблем, аби таке управління було максимально дієвим і результативним.

Джерела

---

1. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Міхненко та ін.; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трошинського, Ю. П. Сурміна. К.: НАДУ, 2010. 820 с.
2. Енциклопедія державного управління: у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президенті України; наук. ред. колегія: Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. К.: НАДУ, 2011 / т. 7: Державне управління в умовах глобальної та європейської інтеграції / наук. ред. колегія: А. І. Грицяк (співголова), Ю. М. Сурмін (співголова) та ін. 2011. 784 с.
3. *Куриц С. Я., Воробйов В. П.* Болезни государства. Диагностика патологий государственного управления и права: монографія. Моск. гос. ин-т междунар. отношений (ун-т) МИД России. М.: МГИМО (у) МИД России, 2009. 472 с.
4. Про Концепцію адаптації інституту державної служби в Україні до стандартів Європейського Союзу: Указ Президента України // Офіц. вісн. України, 2004. № 3.
5. *Соловьева В. С.* Критика чистого разума И. Канта. Сочинения: в 2 т. М.: Правда, 1989. 492 с.
6. European Principles for Public Administration. Sigma Papers. Paris, OECD, 1998. № 27.

Karpyuk S. V. Political and organizational foundations of the integration of public administration in European countries at the present stage of functioning of states and their formation in Ukraine.

The thesis that the radical change of the entire system of public administration in modern Ukraine is determined both by a number of specific internal factors and objective Euro integration processes, and by Ukraine's integration into the EU is emphasized and substantiated. The emphasis is on the fact that European countries are radically transforming, the system of relations between the state and civil society is changing, and the so-called European administrative space is being formed. Separately, specific peculiarities about European state governance in Ukraine are singled out, which are conditioned by geopolitical factors,

historical traditions of state administration, and practically the organization of economic and social conditions of human life (citizen). It is emphasized that issues of public administration such as democratization, decentralization, and orientation on the maximum protection of human rights (citizen) remain problematic for Ukraine today.

Conclusions Integration processes in the systems of state administration in the countries of modern Europe are objective, purposeful and complicated process, caused by many factors of globalization, socio-economic-integration, organizational, managerial and other processes.

Integration of the state administration of Ukraine into the EU system takes place in accordance with the needs of the geopolitical nature and the tasks of national development of statehood on the basis of the relevant principles and principles which, on the one hand, contribute to the development of European values and norms of life, and, on the other hand, retain their own national state the identity of Ukraine.

Ukraine has yet to solve a number of complex political, legal, managerial and other problems in order to develop a fundamentally new, democratic, decentralized, and humanistic (public benefit) system of government, in order to maximize its effectiveness and effectiveness.

<https://doi.org/10.32689/2523-4625-2018-02-88-92>

Надійшла 31 жовтня 2018 р.

N. M. YAKIMENKO

<https://orcid.org/0000-0003-4090-3178>

Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv

FEATURES OF STATE REGULATION OF MEDIATION IN EMPLOYMENT ABROAD

Наукові праці МАУП. Серія Політичні науки, 2018, вип. 56(2), с. 93–97

<https://doi.org/10.32689/2523-4625-2018-02-93-97>

The features of the mechanism of government regulation of mediation in employment abroad are highlighted, among them: imperative and public nature of legal relations arising between business entities and government authorities during issuing the license, monitoring of compliance with licensing conditions, subordination of one party (business entity carrying out the activity on mediation in employment abroad) to another one (state represented by licensing and monitoring authority).

The government regulation of activity of business entities providing mediation services in employment abroad is an important aspect of state-building in modern market relations. This type of economic activity is characterized by a number of risks, which, in particular, consist of possible violations of citizens' rights and freedoms, illegal employment, violations of law when crossing the state borders and human trafficking. Such government regulation is carried out on administrative and legal bases, in particular, by introducing the mode of licensing of economic activity on mediation in employment abroad. All this dictates the need for study the problems of government regulation of activity on mediation in employment abroad in order to find the ways and means of adjusting the government policy in this area. In this regard, there is a need for formation of legislation aimed at proper government regulation of activity on mediation in employment abroad in order to ensure labor, social and economic rights and interests of employees according to the international standards. The licensing of activities is caused not by optional choice, but by objective need for government control over the quality of manufactured products, provided services, performed works, fair practices of entities carrying out this or that activity, as well as, in some cases, need for restriction of this or that activity due to its special nature.

The works of domestic and foreign scientists form the theoretical basis of thesis work. The authors of general theoretical scientific works in the field of government control, administrative and other branches of law, which laid the groundwork for study of this subject, are: V. B. Averianov, O. F. Andriiko, O. M. Bandurka, V. T. Bilous, Yu. P. Bytiak, D. N. Bahrah, V. V. Halunko, M. F. Holovatyi, I. P. Ho-

losnichenko, O. I. Datsii, Ye. V. Dodin, S. V. Kivalov, T. O. Kolomoiets, V. K. Kolpakov, O. L. Kopylenko, O. V. Kuzmenko, M. N. Kurko, V. I. Olefir, Ye. O. Romanenko, V. V. Stashys, V. Ya. Tatsii, Yu. A. Tykhomyrov and other scientists. However, despite the increasing attention to this sphere, in the domestic scientific communities many relevant general theoretical problems of government regulation of activity on mediation in employment abroad remain unexplored.

Article purpose is to determine the features of the mechanism of government regulation of mediation in employment abroad.

The government regulation of activity on mediation in employment abroad is a complex social phenomenon caused by existence of significant amount of intermediate systems. However, any of the systems connected with processes of activity regulation cannot be used without regulation mechanism, that is, functions, processes, etc. The normative legal acts regulating the legal relations in the field of mediation in employment also constitute a certain system, that is, legal regulation functions normally if it has signs of systemacity. Most legal scientists under the legal regulation understand the influence of the state on social relations made by means of the law and set of legal means with the purpose of their regulation, legal confirmation, protection and development to the benefit of person, society and state [1, 91–96; 2, 130–139].

Thus, special implementation mechanism is a specific feature of legal regulation distinguishing it among other legal phenomena. In legal literature, the mechanism of legal regulation is interpreted ambiguously. There is a long-term discussion on its elements. Several authors limit the concept of the mechanism of legal regulation by its main elements, corresponding stages of legal regulation: a) rules of law, b) legal relations; c) acts of exercise of rights and obligations; d) acts of law enforcement. At the same time, such legal processes as law-making, legal awareness, application of law in the mechanism of legal regulation are not directly contained in connection with the fact that these processes are represented in it only by the end results in the form of normative legal acts [3, 150–153]. Other scientists consider the mechanism of legal regulation as a complex system in interrelation and interaction of all components, consisting of: 1) legal means; 2) subjects conducting legal regulation or legal activity; 3) legally significant results of their activity [4, 170]. As a result, the mechanism of legal regulation by stages of legal regulation is divided into three components: mechanism of law-making, mechanism of exercise of the rules of law and mechanism of state coercion. Herewith, characterizing the mechanism of legal regulation as a complex system, scientists while separating the components, as a rule, do not show the nature of their interaction and features of interconnection of these elements.

According to M. H. Aliksandrov, links of the mechanism of legal regulation are:

- determination of legal status of the person;
- giving a value of legal facts to life situations;
- determination of models of legal relations;
- determination of measures of legal protection and legal responsibility.

The scientist also distinguishes three main elements in the mechanism of legal regulation: 1) legal rules; 2) legal relations; 3) acts of exercise of rights and obligations. The acts of law enforcement are an optional element [5, 183–188].

After a little while, S. S. Aliksieiev devoted to the mechanism of government regulation a separate monograph entitled “The mechanism of legal regulation in socialist state”, in which he step by step examined the general concept and features of legal regulation, influence of law on social relations and distinguished its main elements. S. S. Aliksieiev suggests understanding the mechanism of legal regulation as set of legal means providing the legal influence on social relations. The author concludes this concept of three main stages of the process of legal regulation: 1) regulation of social relations requiring the legal mediation; 2) effect of legal rules, as a result of which legal relations arise or change; 3) exercise of subjective legal rights and obligations. Three main elements of the mechanism corresponds to these stages of process of legal regulation: legal rules, legal relations, acts of exercise of subjective legal rights and obligations, and also two additional – normative legal acts, legal awareness and legal culture. [6, 30–35].

According to S. S. Aliksieiev, the dynamic category as a process of legal regulation consists of three main stages: first – regulation of social relations requiring the legal mediation; second – effect of legal rules, as a result of which legal relations arise or change; third – exercise of subjective legal rights and obligations [6, 34].

Three components of the mechanism of legal regulation correspond to these stages: legal relations; legal rules; acts of exercise of subjective legal rights and obligations. He defines the mechanism of legal regulation as set of legal means providing the legal influence on social relations. Herewith, firstly, the concept of the mechanism of legal regulation is a category that should cover all legal means; secondly, the mechanism of legal regulation makes it possible to systematically divide social phenomena by separate features that further merges them into the integral mechanism, each part of which, interacting with others, performs its specific functions [6, 78; 7, 498–499].

Some scientists also include legal awareness, law-making, legal rules, legal relations, legality and law and order to elements of the mechanism of legal regulation. Depending on the elemental composition A. T. Komziuk distinguishes two scientific approaches to determination of formal elements of the mechanism of legal regulation: 1) broad that is characterized by element multiplicity, in particular: rules of law, legal facts, legal relations, interpretation of the rules of law, exercise of the rules of law, legality as the principle of law, legal culture and legal awareness, good and illegal conduct, legal responsibility; 2) narrow that includes only some of the above elements, for example, rules of law, individual acts, legal relations and legality [4, 90].

Taking into account the above, we can conclude on the actual unanimity of scientists in defining the concept of the mechanism of legal regulation, which is understood as a complex of legal means regulating the social relations in order to meet the legitimate interests of the subjects of law according to the purposes and objectives of the state.

The mechanism of legal regulation expresses the effective side of the process of shifting the normativity of law to the regulating of social relations. Herewith, legal regulation is a long-term process, which is divided into stages, at each of which the special legal means, which collectively constitute the mechanism of legal regulation, are applied.

Thus, legal regulation includes the following stages: 1) issue of the rule of law and its general influence (regulation of social relations); 2) emergence of subjective rights and subjective legal responsibilities; 3) exercise of subjective rights and subjective legal obligations, their embodiment in particular, actual conduct of participants of social relations; 4) law enforcement [8, 94; 9].

Conclusions. Thus, state regulation is the influence of the rules of administrative law on the conduct and activity of participants of administrative and legal relations for the purpose of enforcement of rights and legitimate interests of individuals and legal entities, as well as the organization of effective management of public and legal relations.

The rule of law is the initial legal basis for legal regulation, as it contains the model of necessary conduct defined in its disposition. The nature of conduct of subjects of law depends on the type of the rule of law.

The rules of law establish general and legally binding rules of conduct of those participants of social relations in the sphere of legal regulation. They are stated in normative legal acts that differ in legal force, without losing their generally binding nature. The principal regulatory influence of the rule of law on legal relations is that it:

- defines the circle of subjects covered by it;
- creates circumstances by which these subjects are guided by it;
- reveals the content of the rule of conduct itself;
- determines the measures of legal responsibility for violation of the said rules.

Джерела

---

1. Щодо скоєння особою триваючого правопорушення: Лист Міністерства юстиції України від 01.12.2003 р. № 22-34-1465 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Законодавство України: сайт. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v1465323-03>
2. Административное право зарубежных стран: учебник / под ред. А. Н. Козырина и М. А. Штатиной. М.: Спарк, 2003. 464 с.
3. Административное право Украины: 2-е изд., перераб. и доп. / под ред. проф. Ю. П. Битяка. Х.: Право, 2003. 576 с.
4. Адміністративна відповідальність в Україні / за ред. А. Т. Комзюка. Х., 2000. 103 с.
5. *Авдюгін Р. Г.* Забезпечення прав людини в Україні: міжнародні та національні засоби забезпечення // Актуальні проблеми держави і права. 2010. Вип. 52. С. 299–304.
6. *Авер'янов В. Б.* Державне право України: доктринальні аспекти реформування // Право України. 1998. № 8. С. 8–13.
7. *Сергєєв Ю. В.* Конвенція МОП “Про працю в морському судноплаванні 2006 року: рухаючись у напрямку ратифікації” // Митна справа. 2010. № 5. С. 61–65.
8. Державне право України; за заг. ред. С. В. Ківалова. О.: Юрид. л-ра, 2003. 896 с.

9. Романенко Є. О., Чаплай І. В. Розбудова громадянського потенціалу взаємовідносин держави та суспільства [Електронний ресурс] // Експерт: парадигми юридичних наук та державного управління. 2018. №1. URL: <http://maup.com.ua/assets/files/expert/1/suchasnij-stan-ta-sistemnij.pdf>

ЯКИМЕНКО Н. М. Особливості механізму державного регулювання посередництва у працевлаштуванні за кордоном.

Зазначено, що понятійний апарат, який використовується у сфері посередництва у працевлаштуванні за кордоном, потребує уточнення. Насамперед, поняття “діяльність з посередництва у працевлаштуванні за кордоном” запропоновано визначити як надання суб’єктами господарювання послуг з пошуку роботи за кордоном, укладення трудових угод та виїзду працівників до місця роботи відповідно до заявок іноземних роботодавців. Поняття “ліцензування діяльності, пов’язаної з посередництвом у працевлаштуванні за кордоном” потребує удосконалення: його необхідно розглядати як складне багатогранне явище, яке має в цілому двояку спрямованість: з одного боку, ліцензування являє собою здійснення заходів, пов’язаних із наданням суб’єктові господарювання дозволу на здійснення цієї діяльності, а з іншого — здійснення з боку уповноважених органів контрольної діяльності за дотриманням суб’єктом господарювання ліцензійних умов, що забезпечують безпеку особи, суспільства і держави.

Визначено стадії адміністративної процедури щодо видачі ліцензії на посередництво у працевлаштуванні за кордоном, а саме: відкриття адміністративного провадження за ліцензійною справою; розгляд ліцензійної справи; прийняття рішення по ліцензійній справі; оскарження або опротестування прийнятого рішення; стадія виконання прийнятого рішення.

Виокремлено особливості механізму державного регулювання посередництва у працевлаштуванні за кордоном, серед яких: владний та публічний характер правовідносин, що виникають між суб’єктами господарювання та органами державної влади у процесі видачі ліцензії, здійснення контролю за додержанням ліцензійних умов, підпорядкованість однієї сторони (суб’єкта господарювання, що здійснює діяльність із посередництва у працевлаштуванні за кордоном) іншій (державі в особі органу ліцензування та контролю).

Зазначено, що правовідносини є головним засобом, який дає можливість визначити, хто і як буде виконувати вимоги норми права. Це найважливіший і необхідний елемент застосування права. У ньому загальна модель поведінки конкретизується стосовно суб’єкта, фіксуються його суб’єктивні права та суб’єктивні юридичні обов’язки. Знеособлені права та обов’язки, закріплені у нормах права, перетворюються на конкретні та взаємопов’язані права та обов’язки індивідуальних суб’єктів (осіб або організацій), відповідно до яких ці суб’єкти повинні співвідносити свою поведінку.

Правовідносини встановлюють персональну міру можливої і належної поведінки учасників суспільних відносин. Втілення загальних прав і обов’язків, які містяться у правовій нормі, у правовідносинах дає механізові правового регулювання “можливість” завершити свою регулятивну функцію, тобто реально втілити права та обов’язки суб’єктів правовідносин у фактичні суспільні відносини.

<https://doi.org/10.32689/2523-4625-2018-02-93-97>

Надійшла 15 жовтня 2018 р.

ЗАМУЛЕНІ ДЖЕРЕЛА ЦІЛЮЩОЇ ВОДИ НЕ ДАЮТЬ, АБО НАЙВАЖЧА ХВОРОБА УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Наукові праці МАУП. Серія Політичні науки, 2018, вип. 56(2), с. 98–102

<https://doi.org/10.32689/2523-4625-2018-02-98-102>

Належить найсерйознішим чином осмислити саме сутність нашого національного (не якогось удаваного, штучного, вимріяного і т. ін.) буття. З багатьох досить різнобічних характеристик, національне буття багато в чому все ж пояснюється, виявляється як національна психологія, національний характер окремого народу. Неоднозначність і навіть великі суперечності проглядаються у численних характеристиках українства як нації, народу впродовж кількох століть. На формування рис національного характеру істотно впливають соціальні, економічні, історичні, географічні, релігійні та інші чинники. Метою ж має бути суспільство, де людина житиме щасливо, безпечно, комфортно, не боячись за майбутнє своїх дітей і онуків.

Оцінок, критики, рецептів, пропозицій щодо поліпшення і прискорення українського державотворення сьогодні не бракує. Бо, по-перше, є загальносвітові показники надто хворобливого стану України, які за даними, наприклад, газети “КП в Україні” (2017 р., 20–27 липня) виглядають так:

- за Індексом соціального прогресу Україна займає 64 місце із 128 країн світу (житло, харчування, гігієна, охорона здоров’я, освіта, інформація, забезпечення прав і свобод, ступінь толерантності);
- за Індексом сприйняття корупції 131 із 176 країн;
- за рівнем смертності – четверте місце у списку європейських країн;
- за станом доріг – 137 місце із 144 країн світу (восьме місце з кінця);

– за рівнем щастя — 132 місце із 155 країн світу (між Ганою і Угандою).

Рецептів, як вийти Україні з такого гіркого стану, багато. Ми ж, відштовхнемося від наступного.

У передмові до маленької, але надто виразної книжечки Євгена Маланюка “Малоросійство” [10] доктор філологічних наук, професор Григорій Клочек, найбільш вдало діагностує процеси розбудови Української держави саме у роки нашої незалежності: “Протягом двох перших десятиліть нашої державності, — пише він, — ми борсалися у трясовині малоросійства, і кожна наша спроба якось вирватися з неї закінчувалася невдачею. Усе йшло не так, як мало б іти. Притлумлений національний інстинкт — це не лише ослаблена політична воля, але й ослаблений емоціональний інтелект, і разом з ним — і ослаблена мрія, відсутність візії майбутнього. В усіх наших розмовах про нову, красиву, багату і європейську Україну” немає якогось конкретизованого бачення цієї України, тобто немає побудованої на конкретиці опредмеченої Мрії, котра володіла б притягальною силою і надавала нашим помислам і діянням рішучої енергії” [10, 20].

Погоджуючись з такою думкою, підсилимо її власним достатньо радикальним висновком: після проголошення незалежності перед українством найгостріше постали не проблеми нових ринково-господарських відносин, нових взаємин з іншими країнами, чи ще щось, — але — повернення до свідомого благородно-освітленого, морально-чистого життя того національного організму, що століттями був не чим іншим, як, образно кажучи, перегноєм для зростання, прогресу, облаштування щасливого життя багатьох інших народів, найперше тих сусідів — європейців, на яких нині маємо чи не сліпо орієнтуватися. В плані державного устрою орієнтуватися (бо власної державності українці ніколи не мали); соборності (бо цілісної, єдиної держави не спромоглися утворити); демократичних засад співжиття (хоча спокон віку жили демократично, громадою і багато кого цьому навчили). Поки інші народи вибудовували власні державу і суспільство, ми постійно були “під кимось”, найбільше під Росією — державним утворенням, що творилося, та і нині твориться і тримається на силі, пригніченні слабкіших народів. Можна і треба з повагою і симпатією ставитися до багатьох людей, що проживають на теренах сучасної Російської Федерації, але можна поставити і сакраментальне запитання — що це за етнос — росіяни. Чи є такий етнос взагалі? Чудь, мордва, татари, калмики, осетини, — це що — росіяни? Росія подібне до США державне утворення, що з’явилося, як симбіоз, союз багатьох народів. Зрозуміло, можна мати державність і такого зразка, коли усі вважаються громадянами однієї, спільної країни конституційно, територіально, ситуаційно, але не за покликом крові, як українці, поляки, німці, представники інших саме національних, а не штучних держав. Про це варто пам’ятати хоча би тому, що українство, саме українство, а не інша нація за своїми етновитоками, кровоспорідненістю. І скільки би суспільства не прогресували, не глобалізувалися, поки що це — та найперша ознака, від якої просто так, комусь на догоду зовсім неможливо відмовитися. Це зробити абсолютно нереально. “Малоросійство — писав у 1959 р. Євген Маланюк, — наша історична хвороба (В. Липинський називав її хворобою бездер-

жавності). Ні часові довгі застрижи (уколи — *ред.*), ні навіть хірургія — тут не допоможуть. Її треба буде довго — довгі десятиліття ізживати” [10, 37].

Спроби утворити сенергетичні, штучні суспільства, де в основі є не етнічні фактори, не кровні зв'язки і союзи, мали місце і у XX столітті. Та навіть “великому реформатору” і “демократу” М. С. Горбачову так і не вдалося створити своєрідну “ліберально-громадянську імперію”, або “совецьку націю”, хоча США, Заходу, окремим країнам його боротьба у цьому плані з великим тоталітарним монстром — СРСР, була досить вже до вподоби. Можна спробувати пояснити, чому реформаційний шлях не було обрано і не взяв гору у перебудові СРСР на демократичних засадах, а в результаті відбувся розвал величезної імперії. Це окрема проблема, що потребує серйозного аналізу і роздумів. Та і написано з цього приводу немало.

У цьому контексті належить найсерйознішим чином осмислити саме сутність нашого національного (не якогось удаваного, штучного, вимріяного і т. ін.) буття. Що це означає у практичному плані?

З багатьох досить різнобічних характеристик, національне буття багато в чому все ж пояснюється, виявляється як національна психологія, національний характер окремого народу. Г. В. Щокін, зокрема, наголошує на тому, що йдеться про “сукупність усталених національних особливостей, які формуються та виявляються в етнічній життєдіяльності, що визначає типові риси національної поведінки” [11, 198]. Це не випадкова точка зору. Так ще видатний німецький філософ Г. Гегель у своїй відомій праці “Філософія духу” зазначав, що національний характер — це вияв суб'єктивного духу у різних природних умовах, які по суті визначають специфіку духовного світу націй, рас, особливий дух народу. При цьому за національністю і віросповіданням громадяни зберігають рівність. “Людина, — пише Г. Гегель, — має силу тому, що вона є людиною, а не тому, що вона єврей, німець, італієць, католик, протестант та ін.” [4, 323]. “Національний характер, — зазначають українські вчені М. Головатий та М. Панасюк, — це сукупність відносно стійких психічних властивостей, що є спільними для більшості представників певної нації і відрізняють її (їх) від інших націй” [4, 267]. На формування рис національного характеру істотно впливають соціальні, економічні, історичні, географічні, релігійні та інші чинники. Це — окремий аспект проблеми, що, також потребує детальнішого осмислення. Ми тут просто беремо для аргументу, як реальний факт.

Національне буття далеко не обмежується національним характером, де домінуючими є усталені психологічні риси народу, та і сам національний характер ніколи не був і не залишається сталим, незмінним, бо в національному бутті тісно поєднуються багато компонентів: умови і спосіб життя; характер і особливості життєдіяльності; вплив інших культур на життя окремого народу і т. ін. Однак найхарактерніші риси й ознаки етносу були і є живими за будь-яких обставин.

Тут важливо інше. Розмірковуючи над психологією народу великий гуманіст Н. Макіавеллі у своїй праці “Государ” розмежовує “народ” і “наговп”. До першого він відносить найсвідомішу частину громадян. Крім того, за його думкою, існує “народ вільний” і “народ розбещений”. Останній з'являється і по-

ступово збільшується кількісно, коли народ довго терпить тиранію, знуцання, живе під кимось. У нас такого знуцання, мабуть було чи не найбільше з усіх народів світу. “Нація — писав В. Липинський, — реалізація хотіння до буття нацією. Коли нема хотіння, виявленого у формі ідеї — нема нації” [8, 387]. За усіх найяскравіших ознак і характеристик, можна все ж твердити, що по-справжньому, як цілісність українська нація за століття так і не сформувалася.

Політичні сили, теоретики, що проповідують і в Україні ідеї так званої політичної нації, вкладають у зміст цього поняття будь-який смисл, але далеко на другий план відсуваючи етнічні та будь-які інші реальні характеристики нації. Тут, як відомо, на першому місці відверті спекуляції на мовній, релігійній проблематиці, на кшталт риторично-в’їдливих запитань: “А яка різниця, якою мовою я спілкуюся чи, до якого храму я йду молитися”. Зрозуміло, тому, хто так говорить, байдуже — хто він, звідкіля родом, хто був його попередниками. Виграшним моментом для тих, хто у такий спосіб міркує, є дійсно інтеграційні, глобалізаційні процеси, які, мовляв, “нівелюють” етнічні аспекти націй. Тоді чим можна пояснити те, що в останні десятиліття маємо раніше небачені розпади імперій і держав — Югославія, СРСР, Іспанія... Це далеко не останні приклади етнічної диференціації, але не лише політичної чи деякої іншої.

Нині замість “нація” у її етноісторичному, етнополітичному і інших сенсах, як зазначалося, активно пропагується термін (поняття) “політична нація”. Не вдаючись у детальний аналіз цього феномену (сукупність громадян країни незалежно від їх етнічного походження, віри і т. ін.) наведемо думку видатного соціолога російського походження Петирима Сорочкіна, який писав: “У цю філософську ідіому (політична нація — *М. Г.*) можна втиснути будь-який зміст, зокрема і Бога, і сатану” [13].

Зрозуміло, що бездержавне, позадержавне існування століттями української нації формувало і відповідний позадержавний менталітет, психологію. Така нація, як свого часу вказував Д. Донцов — не просто недержавна, не політична нація, але просте об’єднання на основі спільного походження.

Народи світу нині взагалі надто розкидані по Землі, а тому більшість держав є багатонаціональними. Мононаціональних держав — одиниці: Бангладеш, Корея, Японія, Португалія. І нашого українського цвіту також багато по усьому світу. У Росії українська діаспора третя після росіян і татар — майже 10 мільйонів осіб, 2 млн — у США, 800 тис. — у Канаді, майже стільки ж в Молдові, 500 тис. — у Казахстані, 500 тис. — у Бразилії, 300 тис. — у Португалії. А скільки мільйонів нині працює на Європу — ніхто точно не встановить.

За багато років українство страждало від багатьох етноцидів, серед яких найпомітнішими і найтривалішими були: економічний, лінгвістичний, політичний, інтелектуальний (духовний). Найстрашнішим, за своїми наслідками, сучасними результатами, — був скоріше всього етноцид духовний. Щоб позбавити народ історичної пам’яті, єдності, сили, треба позбавити його природного, свідомого духу. Позбавити історичних витоків — мови, культури, традицій, звичаїв, обрядів.

Комуно-більшовицькій владі треба було настирливо доводити, що ми “єдиний радянський народ”, що ми “люди світу” і тому подібне. Це, мовляв,

загальносвітові інтеграційні, глобалізаційні процеси. За такими процесами на перший план і нині ставиться вивчення не української але англійської мови, виконання на конкурсах не українських творів але англомовних. Це процеси, що нині бачить всяк суціль, без коментарів. Все це пояснюється як “Епоха великого модерну”. Це вже не просто вестернізація ХХ ст., але набагато складніший, далекоглядніший і загрозливіший соціальний процес, наслідки якого пожинатимемо із вступом у життя вже першого після проголошення незалежності покоління українців.

Неоднозначність і навіть великі протиріччя проглядаються у численних характеристиках українства як нації, народу впродовж кількох століть. Підтвердимо це думками окремих дослідників характеру українства. Ці думки суперечливі і неоднозначні, однак є всі підстави їх враховувати задля пояснення і сьогоденного українства. Нагадаємо деякі з них.

XVII століття, французький інженер Гійом де Боплан, що перебував на службі у польського короля пише про українців: “Вони дотепні, кмітливі, винахідливі і щедрі, не прагнуть до великого багатства, але надзвичайно кохаються у своїй свободі, без якої не уявляють життя: саме через це вони такі схильні до бунтів та повстань проти місцевих вельмож, як тільки відчують утиски. Поза тим усім — це люди віроломні, зрадливі, підступні, яким довіряти можна, лише добре розваживши.

Вони надзвичайно міцні статурою, легко переносять спеку і холод, голод і спрагу, невтомні на війні, мужні, сміливі, а швидше нерозважливі, бо не дорожать власним життям...

Вони високі на зріст, жваві, енергійні, люблять ходити в гарному одязі,... відзначаються міцним від природи здоров'ям.

Немає серед них також жодного, якого б віку, статі чи становища він не був, хто б не намагався перевершити свого товариша у пиятиці і гульні.

... Всі вони досить розумні, але зосереджуються лише на корисному і необхідному, головним чином на тому, що пов'язане з сільським життям... їм доволі, коли є що їсти і пити” [2, 30].

XVII століття, турецький історик Найма пише: “Можна стверджувати напевно, що немає на світі людей, які би цінували своє життя і менше боялися смерті, ніж ці... Знавці військової справи твердять, що ці сіромахи, завдяки своїй хоробрості та вправності, в морських боях не мають собі рівних в усьому світі” [15, 105].

XX століття, професор Кембріджського університету Едвард Данієлі Кларк (про українців): “Це дуже шляхетна раса, побожна і гостинна” [9, 5].

Сучасний український історик А. Паламар: “За словами солодкозвучних наспівів патріотів, нас нібито вияскравлює з-поміж інших здоровий “хлопський розум” і доброта, щира, щедра пісенно-поетична вдача, велика працелюбність, героїзм та мужність, закоханість у природу, в красу і незрівнянна моральна чистота.

А ще українець — неперевершений жартун і незнищений оптиміст. Він неохитно вірить у краще майбутнє лише тому, що так хочеться вірити. У нього

сильний інстинкт самопіднесення, він любить бачити себе героєм там, де героїзмом і не пахне. Йому небагато треба, аби повірити в успіх справи. Він і в праці більше керується настроєм, аніж розрахунком, а тому сьогодні готовий гори вернути, а завтра — лінуватися. Українець надто покладається на долю, Божу ласку, ніж на власні сили: “якось воно буде! Бо так ще не було, аби якось воно не було”. Подібну премудрість могли вигадати лише ми...

Народ наш настільки нещасний, знищений, розтоптаний “воріженьками”, стільки на своєму віку наковтався від них образ і принижень, що далєбі, за-слуговує, як той тяжкохворий “во спасеніє”, для підтримки емоційно нестійкого духу...” [1, 59].

Е. Онацький — автор виданої в еміграції Української малої енциклопедії (1957–1967 рр.): “... Кожний з нас мав можливість безпосередньо спостерігати, як легко в нас люди гніваються, сердяться, ображаються, запалюються, підпадають під впливи різних демагогів, як легко вірять різним наклепам, як легко обурюються і міняють свої політичні орієнтації” [12, 38].

В. Яворський: “У психіці зрусифікованих українців панує роздвоєність. Вони, будучи за духом українцями, за формою намагаються бути росіянами. Це спричиняє нерозв’язний конфлікт між їх внутрішніми бажаннями і способами їх зовнішньої реалізації. У результаті дух не знаходить матеріального виявлення, а матеріальне позбавлене духу”. На думку автора, “... причина недостатньо високого рівня і провінційності української культури лежить не в природній неспроможності українців, а в руйнівній культурній експансії Росії, яка вириває з українського суспільства значну частину людського потенціалу... І якби вдалося все населення України, включаючи зрусифіковану частину, замкнути на українській національній культурній основі, то ми неодмінно вийшли б за короткий час на рубежі світової культури” [16].

Так чи інакше, але досить достовірною і обґрунтованою виглядає точка зору про те, що більш як за 340-літнє перебування українського народу у складі головним чином російської, потім більшовіцько-комуністичної імперії, сприяло фактичному знищенню притаманного йому героїчного, лицарського духу і збільшенню у психіці усього того, що пов’язане з елементарним, найперше біологічним виживанням.

Беручись за розбудову врешті власної державності, слід було б без зайвої ейфорійності пам’ятати, що українство — нація справді надто деформована тисячоліттями. Київська Русь — то ще протодержава. Козацька Україна — романтичне захоплення волею. УНР, ЗУНР, Центральна рада — подібні яскраві сторінки нашої історії вартують великої шани і поваги, однак назвати їх класичною державністю абсолютно неможливо. Це, всього навсього, болючі спроби створити власну державу, об’єднатися.

Усі, з ким ми воювали, товаришували, навіть утворювали шлюбно-династичні союзи, боялися і не хотіли одного, але головного: щоб ми мали власну державність. А тому ще більше усіляко випаганювали, сплюндровували, а то й просто фізично нищили наше українство, особливо — еліту. Формувалася у такій ситуації нація дійсно суперечлива, важкопрогнозована у своїх діях і вчинках.

Сотнями років, у різний спосіб українська нація головним чином нівечилася і “розтягувалася” по інших державах і землях.

Для українства були уготовані більшовицький переворот 1917 р., три найстрашніші голодомори, масові політичні репресії, Друга світова війна, врешті — російська експансія і війна на третьому десятку років незалежності. Чому? Тому, що надумалося нам жити добротню і щасливо у власній хаті, не оббиваючи чужі пороги. Хіба ми, як інші народи, не маємо права обирати власну долю й шлях? Зась! Росія бажає щоб ми були під нею, як сотні років. Європа також диктує нам свої зразки і моделі життя, більшість з яких ми запозичуємо абсолютно незаперечно. А як бути з власним розумом, з власними духовними провідниками? Тут ми наражаємося на ситуації, коли від виборів до виборів, від Майдану до Майдану отримуємо все менш авторитетну, легітимну, не кажучи вже про порядність, відданість інтересам народу, владу. Ми приводимо до вищих та і регіональних шаблів влади людей, які, насправді, не є кращими взірцями нашої нації. То може треба найперше запитати, чому так стається, самих себе?

Ми згадували багато трагедій свого народу, яким, однак, і самі не спромоглися дати належної оцінки. Та й світова спільнота поставилася до оцінки таких подій досить таки неоднозначно. Аргументи? Будь ласка, Міжнародна комісія з розслідування причин і наслідків голоду в Україні (1988–1989 рр.) зібрала 16 томів матеріалів лише щодо голодомору-геноциду 1932–1933 років і передала їх до Верховної Ради України. На вшанування пам’яті жертв голодомору було проведено парламентські слухання. У столиці спорудили достойний меморіал, відкрили музей, по містах і селах поставили пам’ятні хрести — обеліски, облаштували могили масових поховань. Може комусь видається, що цього досить, — ми так не вважаємо. Знаємо, Спеціальна комісія Конгресу США дійсно визнала голодомор 1932–1933 рр. в Україні геноцидом проти українців, спеціальні рішення прийняли сенати Канади, Австралії, Аргентини, ще кількох країн. Однак, на світовому рівні це не так вже й достатні дії і кроки. На світовому рівні за голод-геноцид передбачена карність статтями Нюрнберзького, Токійського трибуналів. Чи отримав цей геноцид, як штучні дії, вчинені з наміром знищити (повністю або частково) будь-яку національну, етнічну, расову, релігійну чи ідеологічну групу, — належну міжнародну оцінку? Судіть самі, в багатьох країнах про такі акції комуно-більшовицької влади ніхто взагалі нічого не знає. І саме тому, що ми самі мало що зробили, щоб не лише знали, але й відповідно відреагували. Між іншим, у 2005 р., колектив вчених МАУП розробив навчальну програму, тематичний план, програмні матеріали для вивчення дисципліни “Голодомори в Україні у ХХ столітті”. Науково-методичним центром вищої освіти МОН України така програма була рекомендована ВНЗ, однак автор цих рядків неспроможний назвати бодай один ВУЗ, де така програма сьогодні реалізується. Тих, хто пережив ці трагедії, вже майже нема, ті, хто щось чув і знав про них — через декілька років також підуть у вічність, а українці, що народилися після проголошення незалежності, взагалі нічого не знатимуть. Багато з них вже навіть про Другу світову чи Велику вітчизняну війни нічого не знають,

оскільки для багатьох їх батьків нині куди принциповіше інше — як правильно назвати ту війну, в якій українство понесло чи не найбільші лиха і втрати — Друга світова, чи Велика вітчизняна. Може, в такому разі з неї повернуться живими мій батько та троє братів моєї мами, мої дядьки?

Розтягування української нації майже двома останніми століттями робилося шляхом потужної пропаганди усіляких специфічних вигідних — найперше Росії — моделей облаштування України у вигляді не просто Малоросії, але — Донецько-Криворізької республіки, Новоросії і навіть, вибачайте, специфічних Лугандоній. І все це, головним чином, крутиться навколо якоїсь міфічної, незрозумілої, однак надто вже знахабнілої ідеї “Русского мира” (Російського світу) чи “Слов’янської єдності”.

Фактично в усіх спробах утворити власну національну державу, особливо у 18–20 роки ХХ ст., нам не вдалося за двох вирішальних обставин: браку необхідної національної згуртованості українства і відсутності національно-згуртованої, ідейно-організованої правлячої еліти. Ці дві хвороби в українському суспільстві домінують і сьогодні. Перша пов’язана з мільтикультуральним складом і характером населення України, браком національної свідомості і належної політичної культури, а друга — відсутністю очікуваної правлячої еліти, яку в Україні за Платоном, Аристотелем, Конфуцієм чи Макіавелі називали мудрецами, філософами, аристократами — рот не відкривається. Щоб сформувати таку еліту, треба свідомо повернутися до державної молодіжної політики, подбати про те, щоб наші молоді громадяни не за кордон виїзжали вчитися, а вчилися у наших школах і ВУЗах, щоб працювали не у Європах і Азіях, а у власній державі. В еліту треба вкладати, як це роблять багато країн світу, але не очікувати яку месію. Без відповідного рівня національних науки й освіти така еліта ніколи не з’явиться. Ніякі Гарварди, Мічигани Колумбуси тут не допоможуть.

Чому ми посилено апелюємо до науки, освіти, культури у єднанні нації, у процесі державотворення? Може — це звичайне спростування? Ні. Прочитуємо, як солідарну, думку сучасного українського філософа, педагога В. Г. Кременя, який пише: “Як свідчить історія, спроби трансформувати основи економічного, соціального та культурного життя в нашій країні без зміни культури, як “духовного генетичного коду” (підкреслено нами М. Г.), — життєдіяльності переважної більшості її населення зазвичай призводили до соціокультурного відторгнення реформ, як тільки вони створювали ситуацію невпевненості, хаосу і дискомфорту. Відбувалася криза легітимності політичної влади (вона не знаходила виправдання своїм діям з боку переважаючих соціальних груп суспільства) і закінчувалася контрреформами “згори”, або, ще гірше, революціями чи бунтами знизу” [5]. Поміркуймо, хіба це не пояснення багатьох українських ситуацій, в яких ми неодноразово опинялися за усі роки незалежності. Дійсно, після розпаду СРСР, так званої соціалістичної системи, фактично усі посткомуністичні суспільства по-різному, але пережили потужний культурно-духовний шок, наслідки якого даються в знаки і по нині. Цей шок є результатом складного зіткнення трьох неоднозначних культурних векторів: а) нової системи цінностей (нині вона є не стільки влас-

ною, скільки з ринковими моделями господарювання потужно імпортуються в Україну, інші “радянські” країни з країн Західної цивілізації, Америки); б) старої (радянської системи цінностей і відповідних стереотипів); в) традиційної національної системи цінностей. Наголосимо, що відродження саме останньої, традиційної системи національних цінностей, у кожній країні відбувається не як повтор минулого, калька з нового, але за принципово нових соціальних відносин.

Загалом, є дві основні тенденції, притаманні розвитку сучасних держав і, навіть, цивілізацій: перша — глобалізаційна. Вона спричиняє помітну уніфікацію людства, його, далеко не позитивну, інтернаціоналізацію. Друга — диференціація культурно-духовна. Вона пов’язана з регіоналізацією народів, націй. Доля другої пов’язана з Україною де є все: максимальна можливість самоідентифікації українства, усіх, навіть невеликих етносів; досить потужні відцентрові, регіональні процеси; болісний пошук власної моделі державотворення.

Нас, українців і сьогодні до чогось, а, отже, і до когось намагаються фактично штучно прив’язати, відриваючи від власного коріння. До долару, до англійської мови (хоча вона дійсно є найбільш вживаною), до Інтернету (що також є англійським). Думаємо, що розумно інтегруючись у світ, варто було б все ж дотримуватися тієї інтеграційної політики, що обрала і дотримується сучасна Англія, наприклад, — є своя територія, своя мова, своя валюта (фунт стерлінг), є своя чітко виражена зовнішньополітична стратегія. І Англія в цьому не поодинокі. Фактично такою є політика Японії, Китаю, кількох інших країн. Може треба нам уважніше придивитися до такої політики і не бігти, за словами В. Маяковського, “засукавши штани за комсомолом”. Для цього найперше треба поважати себе самих і спробувати не “ходити” під кимось, жити власним розумом, не цураючись товаришувати з тими країнами і народами, які нас дійсно поважають, а не вважають малоросами, а то і взагалі народом другосортним. Гонор також має бути раціональним.

Обираючи вектори нашого розвитку і зовнішньополітичної орієнтації, зрозуміло, слід враховувати, що нині США контролюють економіку, економічний розвиток більшості країн світу, а Захід, Європа, де проживає всього лиш 15 % населення Землі, у свою чергу, контролює понад 70 % світових ресурсів виробництва, торгівлю і споживання. Однак і у Європі є країни, які обрала достатньо поміркований, виважений шлях самостійного розвитку, як згадана вже нами Англія.

Україна (за Л. Д. Кучмою) — дійсно не Росія, не Англія. Ми не можемо розвиватися авантюрно, гегемонічно, великодержавно, освячуючи такий розвиток ідеологічно, церковно. Ми не маємо достатніх підстав і аргументів, аби у XXI ст. слідувати ідеології слов’янської єдності, якої об’єктивно нині вже бути не може. Отже, як закріплено конституційно, — маємо бути суверенною, демократичною, правовою, соціальною, а головне, самостійною державою. Як не суди-ряди — іншого не дано. І, з огляду на світові суспільні, політичні, соціальні і інші процеси, не буде.

“Питання української державності, самостійного політичного життя, — писав Володимир Старосольський, видатний український етнополітолог, со-

ціолог, історик, теоретик права, — зв'язане історично з питанням суспільного положення українського безпосередніше і тісніше, ніж у котрій іншій національній спільноті” [14, 1].

Посилаючись на роздуми Ж.-Ж. Руссо, Сторосольський нагадує, що для великого руху нації до дійсно революційних перетворень, вкрай необхідна спільна воля, яка виростає із спільного інтересу. Без них, вважаємо ми, навіть унікальні, героїчні, трагедійні Майдани, як сплески волі все ж невеликої кількості представників нації, ніяких позитивних результатів не дадуть. Суспільство, роз'єднане розбіжністю інтересів, прогресивно розвиватися фактично неспроможне.

Не будемо вдаватися тут у розгляд надто складного питання, пов'язаного з націоналізмом, в тому числі українським. Нагадаємо лише одне — кінцева мета будь-якого націоналізму — перетворення певного народу у державотворчу націю, що має власну державу, яка спроможна забезпечити достатнє, гідне, щасливе життя усім громадянам країни. Що ж тут поганого? Хіба що не треба елементарно плутати державотворчий націоналізм з дійсно загрозливим націонал-радикалізмом, шовінізмом. Це — різні речі.

В'ячеслав Липинський влучно називав малоросійство, як згадувалося, історичною хворобою бездержавності, ідеалізуючи при цьому, як і М. Донцов, М. Міхновський, Ю. Липа, — Козацьку добу. До речі, в сучасній Україні, особливо в перші роки незалежності, багато хто елементарно грався в козацьку державу, в гетьманство: жупани, шаблі, погони, нагороди... Між іншим, серед таких людей було багато і специфічних невдах, особливо із військового люду, які елементарно не змогли зреалізувати себе в часи радянської влади, а от стали “генералами” козацтва, яких, між тим, у козацтві не було і не могло бути. Традиції треба відроджувати, але ж з розумінням того, як і для чого, у який спосіб. Носити шаровари і вишиванки, ставити свічки у храмах — це ще не означає бути справжнім українцем. На першому місці стояли і стоять свідомість, сумління, глибока внутрішня переконаність, що ти українець, а вже потім жупани, вишиванки і те, що, між іншим, є зовнішньою, хоч і красивою, унікальною ознакою українства.

Для того, щоб позбавити націю, народ єдності, треба відняти у неї історичну пам'ять, деформувати свідомість, психіку. Так чинили і чинять з багатьма невеликими народами сильні. “Напружене творення Духовної Суверенності, — писав Євген Маланюк, — ось рецепт, що був і буде найбільш важкий, але й найбільш істотний і всеобіймаючий. Цей рецепт, до речі, виключає — як найгостріше — імітацію, декламацію, патріотичну позу, барокове “здаватися, а не бути” [10, 32]. Тобто, не треба “гратися” у національне державотворення, ним треба серйозно і послідовно займатися якомога більшої кількості громадян України.

Зрозуміло, для того, щоб по-справжньому навести порядок у власній державі, нам, українцям, треба не лише картати власну правлячу політичну еліту — Президента, Верховну Раду, уряд, але й оглядатися більш критично на те, якою мірою ми спільні, єдині, що самі робимо для творення державності. Так, можна знаходити і обґрунтовувати, наприклад, багато причин, що

спричинили ситуації в Криму, на Сході України, домінантною з яких дійсно є політика збирання “на крові” земель і народів у “єдину” тоталітарну державу, здійснювану не Росією але російською владою. Однак ми вважаємо, що коли б тій експансії потужніше протистояла громадськість, місцеве населення тих окупованих регіонів, ситуація виглядала би абсолютно по-іншому. Громадянська свідомість вищого рівня, згуртованість — вищий рівень політичної культури місцевих громад був би підставою і для більш рішучої, радикальної дії центральної Української влади щодо анексії Криму та військової інтервенції на Сході України. Хіба не так?

Чому сталося так, як сталося?

Не просто тому, що цього захотів В. В. Путін, чи якісь інші великого рівня державні політики Росії. Починати треба здалеку — мабуть з часів Київської Русі, де знаходяться витoki українства і російства. Як пише відомий російський історик В. Ключевський, уявімо собі, що Київ у 1240 р. взятий і зруйнований татарами: якщо б він залишився столицею першої великої руської держави то офіційною мовою була б не суміш старослов'янської та фінської мов, а слов'янсько-українська. Тоді Гоголь не мусив би писати російською мовою, а Пушкін писав би українською [1, 56].

Очевидно, є багато підстав брати до уваги думку фахівців із лінгвістики, соціоніки, які твердять, що Україна і Росія є психічно несумісними національними (якщо останнє взагалі можна використовувати щодо росіян) організаціями. Симбіоз між цими надто різними організаціями, вважає І. Каганець, принципово неможливий. При зближенні, як свідчить історія, з неминучістю виникає “диявольська альтернатива” — “або ми, або вони”. Продуктивно взаємодіяти ми можемо лише на значній психологічній дистанції, тобто, як різні, незалежні і суверенні держави [6].

Між іншим, нічого трагічного у такій ситуації немає. Ще батько психоаналізу З. Фрейд наводив численні приклади того, коли надто близькі, досить тісно пов'язані між собою раси, вимушено дотримуються певної дистанції між собою: північні і південні німці (хоча вони поєдналися в єдину державу), англійці і шотландці, іспанці, португальці, баски... Ланцюжок напруженості у відносинах близьких націй можна продовжувати. Як тут не згадати мудрий вислів великого гуманіста-католика митрополита А. Шептицького, який писав: “Український нарід через довгі століття належав до різних держав, був розділений різними культурами. Бог дав йому землю, що лежить на пограниччі двох культур, взаємно собі противних, майже собі ворожих: східної і західної. А що належить до різних віросповідань, можна б поважно побоюватися, що й Церква не зможе спроти тих роздорів виявити в українському народі своєї єднальної примирної сили, сповнити свого післанництва” [17]. Така характеристика історико-генетичної психологічної різниці між українством і російством — ключ до розуміння не лише церковних відносин, але й відносин між нашими народами в цілому.

Стаття 3 Конституції України (1996 р.), як відомо, проголошує нашу країну суверенною, незалежною, демократичною, соціальною і правовою державою [7, 5]. За усіма переліченими характеристиками Україна, на жаль, такою

державною нині не є. І найперше, не є соціальною державою. У ній має бути забезпечено: а) достатній життєвий рівень громадян; б) соціальну рівність можливостей; в) надання соціальної допомоги тим, хто її реально потребує. Мрії, бажання — це одне, але існує незаперечна реальність, в якій перебуває, сподіваємося, понад сорок мільйонів наших співвітчизників. До речі, ми не здійснюємо необхідний перепис населення не тому, що це недешева і кропітка справа. Після перепису потрібно буде реально перерахувати все: бюджет, податки, соціальні відрахування, рівень зарплати, вартість освітніх, медичних і інших послуг — все, додаючи сюди і обсяг, розміри тих випрошених кредитів, за які ще доведеться розраховуватися нашим дітям і онукам.

Загальновідомо, що радикальних суспільних змін можна досягти лише тоді, коли третина і більше людей по-новому навчені і виховані на інших ідейно-гуманістичних засадах. Отож, з перших років незалежності України найважливішою домінантою розбудови власної державності очікувано мали б стати наука, освіта, культура (духовність). Не стали... І це тоді, коли усім зрозуміло, що без зміни ціннісних орієнтацій, свідомості великої кількості людей (вчені називають її позитивною критичною масою) ніякі соціально-економічні, інші перетворення, реформи здійснити абсолютно неможливо. Це означає також і те, що до проблеми “недосконалості” української нації не варто підходити на примітивному, кухонному, публіцистичному і т. ін. рівні, кепкуючи, мовляв, у нас багато дурнів, а тому знаходимося у ситуації безвихідно патовій. За усіх обставин, скільки б тих жлобів не було (вони є скрізь), маємо не просто поважати свою історію, культуру, традиції, свій народ, але й серйозно перейматися тим, як зробити себе і оточуючих кращими. За іншої ситуації важко сказати, чи має людина іншого гатунку, взагалі належати до свого народу, чи її цей народ.

У кожного народу є його достойні провідники, лідери, кращі люди, але є і звичайні, сумлінні трудівники. Є, і це природно, певна частина гірших, байдужних, які живуть за принципом “Щоб той робив, коли б був царем? Вкрав би кусок сала, і — втік”. Отож, і орінтуймося на кращих, найдостойніших, збільшуємо їх кількість. Бо без освіченості, громадянського сумління, високої політичної культури, національно-патріотичної свідомості не лише втрачимо кращі тисячолітні надбання наших пращурів, попередників, але й власну долю, долю своїх дітей і онуків.

Вже сьогодні бачимо, що не тільки незалежна але й післямайданна ейфорія, сподівання, що все, мовляв тепер буде куди краще, фактично пройшли. Чому? Немає в країні того цементуючого, об’єднуючого ядра людей, яке не лише робить незворотними позитивні державотворчі процеси, але забезпечує справжнє майбутнє держави. Як не парадоксально, а треба не лише дискутувати навколо майбутнього національної ідеї, вона, ця ідея — проста, — маємо творити суспільство, де людина житиме щасливо, безпечно, комфортно, не боячись за майбутнє своїх дітей і онуків. Маємо дбати про зростання індексу щастя, створити ту позитивну критичну масу справжніх свідомих і патріотично налаштованих людей, які дійсно дбатимуть не лише про себе, але і про свою державу. Свого часу це усвідомили французи, німці, англійці, врешті, зовсім

недавно наші ближні сусіди поляки. То чим ми гірші, другорядніші, ущербніші? Хіба ми не маємо усіх засад і потенцій стати кращими, досконалішими?

Етнічна, політична самоідентифікація великої групи людей, про що найперше йшлося у наших роздумах, — не просте єднання душ і сердець. Як виразно і точно висловився відомий український шестидесятник, дисидент Іван Багряний, “щоб здобути незалежність великій чисельно нації, треба щоб вона того хотіла і треба, щоб за ту незалежність боролися не маленькі політичні гуртки, а великі мільйони народу, нації, свідомої себе і своїх національних інтересів. Але якщо такої нації нема, якщо вона обернена в “дике поле”, має мертву національну думку, то перед таким фактом треба б тільки повіситися”. Песимістично звучить? Значною мірою, так. Але ж у І. Багряного є і ті слова, якими вважаємо за можливе завершити наші роздуми. Він пише: “І тоді, коли визвольна боротьба українського народу закінчиться тріумфом, — а вона таки закінчиться тріумфом, бо ми здібні об’єднуватися проти наступу ворога у суспільній фронт, — тоді ми самі, ті з нас, хто лишиться живий після великих майбутніх боїв, з гордістю згадаємо ці скорпіонячі роки біди і поневірянь, в яких ми все-таки не зломилися”. Дожити б до тих днів. Хочеться і треба було би.

Література

---

1. *Бєбик В. М., Головатий М. Ф., Ребкало В. А.* Політична культура сучасної молоді. К.А.Л.Д., 1996. 112 с.
2. *Боплан Г. Л.* Опис України. К., 1990. 113 с.
3. *Гегель Г.* Философия истории: Сочинения: В 8 т. М.: Основы, 1996. 491 с.
4. *Головатий М. Ф., Панасюк М. Б.* Соціальна політика і соціальна робота: термінол.-понятійний слов. К.: МАУП, 2005. 560 с.
5. *Кремень Васильий.* Отношение украинцев к власти специфическое. Власть, особенно богатых государственных мужей, не любят и ей не верят... // Зеркало недели. 2006. № 9.
6. *Каганець І.* Чи можна прогнозувати міжнаціональні відносини // Вечірній Київ. К., 1994, 13 січ.
7. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. К., 1996. 42 с.
8. *Литинський В'ячеслав.* Листи до братів-хліборобів. Берлін, 1924. 452 с.
9. *Лупійчук В.* Україна, її урядовці, політика, політикани та українське козацтво // Терновий шлях. № 12. 1993.
10. *Маланюк Євген.* Молоросійство. К.: Укр. пріоритет, 2015. 48 с.
11. *Малий етнополітичний словник / О. В. Антонюк, В. І. Волобуєв, М. Ф. Головатий та ін.* К.: МАУП, 2015. 288 с.
12. *Онацький Є.* Українська емоційність // Українська душа. К., 1992. 110 с.
13. *Сорокин П.* Человек. Цивилизация. Общество / Питирим Сорокин. М.: Прогресс, 1992. 591 с.
14. *Старосольський В. Й.* Теорія нації / Передм. О.І. Кресіної. Нью-Йорк; К.: Наук. т-во ім. Т. Шевченка: Вища шк., 1998. XI. 157 с.
15. *Субтельний О.* Історія України. К.: Вища шк. 1991. 392 с.
16. *Яворський В.* Міфи нашого часу: оригінальна російськомовна культура в Україні // Поділля – Вінниця. 1994. 24 трав.
17. *Шептицький А.* Як будувати рідну хату // Мета. Львів, 1994. 13 лип.

Надійшла 14 березня 2018 р.

Вимоги до статей, що подаються для публікації у виданні “Наукові праці МАУП”

Стаття має розкривати зміст однієї з рубрик:

1. Політичні науки.
2. Юридичні науки.
3. Економічні науки.

Автор несе відповідальність за достовірність матеріалу, який подає.

Обсяг статті – 6–12 друкованих сторінок.

Структура статті: рубрика УДК, ініціали та прізвище автора, ORCID, назва наукового закладу, де було виконано роботу, назва статті, анотація 300–500 знаків (про що стаття) мовою тексту статті, текст (проблема та її актуальність, наявні попередні дослідження інших науковців, невирішена частина проблеми, мета дослідження, виклад дослідження, висновки (відзначити, у чому їх наукова новизна), подяки залученим до досліджень особам, перспективи подальших досліджень), бібліографія, резюме 1800+ знаків (актуальність, наукові результати, в чому новизна) англійською мовою, якщо стаття українською, або резюме українською, якщо стаття англійською.

УДК слід друкувати праворуч зверху сторінки, нижче ліворуч через 2 інтервали – ініціали та прізвище(а) автора(ів), ще через 2 інтервали – повну назву наукового закладу де працюють автор(и), ще нижче через 2 інтервали – назву статті великими літерами, нижче – анотація.

Текст статті необхідно друкувати у MS Word для формату А4 через 1,5 інтервалу шрифтом Times New Roman 14 pt. Формат тексту – 170×252 мм. Поля: верхнє – 25 мм, нижнє – 20 мм, правє – 15 мм, лівє – 25 мм, формат файла *.doc (2003).

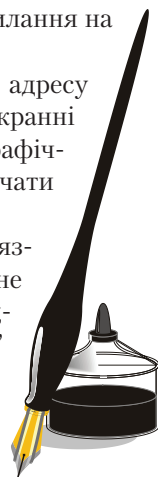
Список джерел (бібліографія) подається як доказова база дослідження. Бібліографічні посилання наводяться згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006, ДСТУ ГОСТ 7.80:2007 та ДСТУ 8302:2015, з урахуванням вимог ВАК України (див. приклади).

Ілюстративний матеріал має бути поданий чітко і якісно. Посилання на джерела та ілюстрації в тексті статті обов’язкові.

Автор має надіслати статтю електронною поштою на адресу m.a.u.p@ukr.net. Файл статті має зберігатися у форматі *.doc. Екранні копії, схеми, рисунки та фотографії слід записувати окремими графічними файлами форматів TIF, BMP, GIF, JPG, в імені яких зазначити номер ілюстрації у статті, наприклад pict 10.tif.

До матеріалу автор обов’язково додає контактні дані для зв’язку та дані для розділу “Автори випуску” (науковий ступінь, вчене звання, посада, повна назва місця роботи автора). Більш докладно про вимоги читайте на сайті видання “Наукові праці МАУП” www.np.maur.com.ua.

Редакція залишає за собою право рецензувати і редагувати статті.

Деякі приклади оформлення бібліографічного опису у списку джерел

Книги одного, двох або трьох авторів

Кучерявий О. Г. Педагогіка: особистісно-розвивальні аспекти: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. Київ: Слово, 2014. 440 с.

Козяр М. М., Коваль М. С. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. Київ: Знання, 2013. 327 с.

Синьова Є. П., Гребенюк Т. М., Серпуцько Г. П. Основи психолого-педагогічного супроводу студентів з порушеннями зору: наук.-метод. посіб. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. 153 с.

Книги чотирьох та більше авторів

Педагогіка розуміння як перспективний напрям розвитку вищої освіти: навч. посіб. / О. Г. Романовський та ін. Харків, 2014. 260 с.

Педагогіка розуміння як перспективний напрям розвитку вищої освіти: навч. посіб. / О. Г. Романовський, О. С. Пономарьов, С. М. Резнік, Ж. Б. Богдан. Харків, 2014. 260 с.

Статті журналів

Ковальська О. Про інноваційні соціальні технології національно-патріотичного виховання школярів // Директор школи, ліцею, гімназії: наук.-практ. журн. 2015. № 4/5. С. 44–50.

Бондаревська І. О., Михайленко В. О. Психологічний аналіз соціального капіталу в спільнотах іммігрантів та біженців // Педагогіка і психологія : наук.-теор. та інформ. журн. 2016. № 2. С. 71–76.

Єлізарова О. Т., Гозак С. В., Парац А. М. Актуальність оптимізації режиму дня та шкільного навантаження учнів молодшого шкільного віку // Довкілля та здоров'я: наук. журн. 2015. №4. С. 36–40.

Порівняльна педагогіка в Національній академії педагогічних наук України: кроки зростання / О. І. Локшина та ін. // Укр. пед. журн. 2016. № 2. С. 5–12.

Порівняльна педагогіка в Національній академії педагогічних наук України: кроки зростання / О. І. Локшина, Н. М. Авшенюк, О. В. Овруч, О. В. Бородієнко // Укр. пед. журн. 2016. № 2. С. 5–12.

Статті наукових збірників

Прозар М. В. Адаптація учнів перших класів до навчальної діяльності в початковій школі // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер.: Педагогіка. Тернопіль, 2015. Вип. 1. С. 49–55.

Стеценко В. І., Галуйко Р. М. Екзистенціалізм: історико-філософський та релігійний погляд // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні

науки: наук. вісник: зб. наук. праць. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. Вип. 100 (9). С. 156–160.

Мальцева О. Б., Дуло О. А., Качанова В. В. Особливості корекції функціонального стану і рухових функцій організму спортсменів, що перенесли перелом променевої кістки // Наук. часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Сер. 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2016. Вип. 3К 2 (71) 16. С. 191–194.

Пропедевтика сприйняття понять “інваріант” та “напівваріант” при наданні математичної освіти молодшим спеціалістам комп’ютерно-орієнтованих спеціальностей (ВНЗ I–II рівнів акредитації) / О. Лещинський та ін. // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Сер. 3: Фізика і математика у вищій і середній школі. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2016. Вип. 16. С. 83–89.

Пропедевтика сприйняття понять “інваріант” та “напівваріант” при наданні математичної освіти молодшим спеціалістам комп’ютерно-орієнтованих спеціальностей (ВНЗ I–II рівнів акредитації) / О. Лещинський, В. Тихонова, Т. Бохонова, О. Томашук, В. Гроза // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Сер. 3: Фізика і математика у вищій і середній школі. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2016. Вип. 16. С. 83–89.

Електронний ресурс

Апостол М. В. Наукові пошуки академіка М. В. Зубця в контексті розвитку вчення про породотворення у тваринництві // Історія науки і біографістика: електрон. наук. фах. вид. 2016. № 1. URL: <http://inb.dnsgb.com.ua/2016-1/01.pdf> (дата звернення: 9. 09. 2016).

Кучер В. І., Потильчак О. В. Україна 1941–1944: трагедія народу за фасадом священної війни: монографія / В. І. Кучер, О. В. Потильчак. К.-Біла Церква: ТОВ “Білоцерківдрук”, 2011. 368 с. [Електронний ресурс] // Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Наук. бібліотека. Репозитарій. URL: [http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/2878/1/Кучер В. І.%2с., Потильчак А. В. Украина 1941–1944–2011.pdf.pdf](http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/2878/1/Кучер%20В.%20Потильчак%20О.%20В.%20Украина%201941-1944-2011.pdf) (дата звернення: 9. 09. 2016).

Драгоманов Михайло Петрович [Електронний ресурс] // Вікіпедія: вільна енциклопедія. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Драгоманов_Михайло_Петрович (дата звернення: 9. 09. 2016).

Архівний документ

ЦДАВО України (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України). Ф. 166 (Фонд “Міністерство освіти України”). Оп. 166. Од. зб. 33. 10 арк.

ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 166. Од. зб. 33. 10 арк.

Посилання на назву документу з архівної справи

Положение о Киевском Педагогическом Институте // ЦДІАК. Ф. 707. Оп. 160. Спр 38. Ч.1 Арк. 272–273 зв.

Science Edition

IAPM SCIENTIFIC WORKS

Series
Political Science

<https://doi.org/10.32689/2523-4625>

Issue 2 (56)
2018

Founded 2001
The edition comes out 4 issues per year

In collection of scientific works the articles of research workers, who are engaged in the problems of development of political science and law, are published.

For researchers, teachers, students and all those interested in the development of science in Ukraine.

Наукове видання

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

Серія
Політичні науки

<https://doi.org/10.32689/2523-4625>

Випуск 2 (56)
2018

Засновано 2001 року
Видання виходить 4 рази на рік

Відповідальний редактор за випуск *А. А. Тютюнник*

Коректор *Т. К. Валицька*

Комп'ютерне верстання *Н. В. Коваленко*
Оформлення обкладинки *О. О. Стеценко*

Підп. до друку 31.10.18. Формат 70×100¹/₁₆.
Ум. друк. арк. 9,2. Обл.-вид. арк. 7,96. Наклад 150 пр.

Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП)
03039 Київ-39, вул. Фрометівська, 2, МАУП

Видавець і виготовлювач: ДП "Видавничий дім "Персонал"
03039, Київ-39, просп. Червонозоряний, 119, літ. XX

*Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів
видавничої справи ДК № 3262 від 26.08.2008 р.*